

**T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

RAVZİ DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

DAMLA DENİZ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET HALİL ERZEN

VAN - 2019

KABUL VE ONAY SAYFASI

Damla DENİZ tarafından hazırlanan "Ravzî Divanı'da Sosyal Hayat" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Halil ERZEN
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Halil ERZEN
Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ruken KARADUMAN
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Bayburt Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Soner İŞİMTEKİN
Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye : Dr. Öğretim Üyesi Murat KEKLİK
Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye : Dr. Öğretim Üyesi İsa İŞİK
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Muş Alparslan Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi:

03/09/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (Tarih)

(İmza)

(Öğrencinin Adı Soyadı)

Yüksek Lisans

Damla DENİZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül, 2019

(RAVZİ DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT)

ÖZET

XVI. yüzyıl şâirlerinden Ravzî, bugün Balıkesir sınırları içinde yer alan Edincik'te yetişen ve edebiyatımızda önemli yeri olan şâirlerdendir. Şâirin mesleği, fiziki görünümü, devlet erkânı ile olan münasebetleri gibi konularda bilgiler oldukça kısıtlıdır. Eğitim durumu hakkında da sınırlı bilgilere sahip olduğumuz şâirin bir beytinde, kendisi için Yunuszâde ifadesine yer vermesi ve şiirlerinde kullandığı Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin yoğunluğundan da yola çıkarak bu dillerde eğitim aldığı tahmin edilmektedir. Benimsediği Mahallîleşme akımının etkisi ile eserlerinde, mahallî çizgide yer alan birçok kelime ve söylem barınır, atasözleri ve deyimlerle birlikte halk deyişleri de bulunur.

XVI. yüzyıl Divan şâirlerinden Ravzî'nin Divanı'ndaki sosyal hayat unsurlarını incelemeye yönelik çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Edincikli Ravzî ve XVI. yüzyıl toplum hayatı incelenmiştir. İkinci bölümde ise Edincikli Ravzî Divanı'ndan hareketle dönemle ilgili sosyal hayat unsurları ele alınmıştır. Çalışmada amaçlanan: XVI. yüzyılda toplumun yaşayış biçimine, bu dönemde kullanılan alet, eşya ve giysilere; deyimlere; âdet, inanış ve ritüellere yer vererek ve geçmiş dönemlerdeki kültürel unsurlar ortaya çıkarıp döneme ışık tutmak ve XVI. yüzyıl ile günümüz arasında bağ kurmaktır.

Anahtar Kelimeler: Edincikli Ravzî Şâiri Şâiri, Sosyal Hayat

Sayfa Sayısı: 226

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi M. Halil ERZEN

Master's Thesis

Damla DENİZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

September, 2019

(SOCIAL LIFE IN DİVAN OF THE RAVZİ)

ABSTRACT

XVI. Ravzî, one of the poets of the 18th century, is one of the poets who grew up in Edincik, which is located within the borders of Balıkesir and has an important place in our literature. Information about the profession of the poet, its physical appearance, and its relations with the state officials is very limited. It is estimated that the poet, who we have limited information about his education, received education in these languages by considering the expression of Yunuszâde for himself and the density of Arabic-Persian words and compositions he used in his poems. Under the influence of the localization movement adopted by him, his works contain many words and discourses in the local line, and there are proverbs and idioms as well as folk sayings.

XVI. This study consists of two parts in order to examine the elements of social life in the Divan of Ravzî, one of the Divan poets of the 16th century. In the first chapter, Ravzî and XVI. century social life is examined. In the second part, the social life elements related to the period are taken from the Ravzî Divan of Edincik. The aim of the study was to: XVI. century, the way of living of society, tools, goods and clothing used in this period; the statement; to reveal the cultural elements in the past and to shed light on the period. century to establish a link between today.

Keywords: Edincikli Ravzî, XVI. Century Divan Poem, Social Life

Quantity Of Page:226

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi M.Halil ERZEN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	XIV
ÖN SÖZ.....	XV
GİRİŞ	1
XVI. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SİYÂSİ İCTİMÂİ DURUMU	1
1. RAVZÎ'NİN HAYATI ve EDEBÎ KİŞİLİĞİ	5
2. RAVZÎ DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT	8
2.1. KİŞİLER.....	8
2.1.1. Sevgili.....	8
2.1.2. Âşık	20
2.1.3. Rakip	24
2.2. YERLEŞİM MERKEZLERİ	27
2.2.1. Anadolu (Rûm).....	27
2.2.1.1. İstanbul	28
2.2.1.2. Edincik	29
2.2.1.3. Bursa.....	31
2.2.2. Rumeli	31
2.2.2.1. Üsküp	31
2.2.2.2. İştib	32
2.2.3. Irak.....	32
2.2.3.1. Bağdat (Dârü's-Selâm, Burc-ı Evliyâ)	33
2.2.4. Acem	34

2.2.4.1. Isfahan	34
2.2.4.2. Tebriz	36
2.2.4.3. Horasan.....	36
2.2.5. Çin	37
2.2.5.1. Hutun (Hatâ, Hitâ)	37
2.2.6. Bedahşân	38
2.2.7. Halep	39
2.2.8. Şam	40
2.2.9. Mısır	40
2.2.10. Semerkand ve Buhârâ.....	41
2.2.11. Kırım	42
2.2.12. Ken'ân	42
2.2.13. Arabistan	43
2.2.13.1. Hicaz (Mekke, Medine).....	43
2.2.13.2. Yemen	44
2.2.13.3. Aden	44
2.2.14. Avrupa	45
2.3. GÖREV VE MESLEKLER.....	46
2.3.1. Devletin İdârî, Hukûkî ve Mâlî Görevlileri.....	46
2.3.1.1. Pâdişâh	46
2.3.1.2. Vezir-i Âzam/ Sadrâzam	48
2.3.1.3.Vali (Beylerbeyi, Mîr-i Mîrân).....	49
2.3.1.4. Kadı	49
2.3.1.5. Lala.....	50
2.3.1.6. Leşker	50
2.3.1.7. Levend.....	51

2.3.2. Din ve Eğitim Görevlileri, Dini Kimlikler	52
2.3.2.1. Abdal/ Kalender	52
2.3.2.2. Vâ'iz/ Hatip	52
2.3.2.3. Zâhid/ Sûfi	55
2.3.2.4. Pîr	57
2.3.2.5. Hoca	58
2.3.2.6. Şeyh	58
2.3.2.7. Papaz (s)	59
2.3.3. Zanaatler ve Çeşitli Meslekler	59
2.3.3.1. Sarrâf	59
2.3.3.2. Âhenger, Haddâd (Demirci)	59
2.3.3.3. Nakkâş	60
2.3.3.4. Tabib (Hekim)	61
2.3.3.5. Sâki	63
2.3.3.6. Hizmetli	63
2.3.3.7. Seyyâh	64
2.3.3.8. Köle	64
2.3.3.9. Bayrakçı	65
2.3.3.10. Derbân	66
2.3.3.11. Mutrib/ Sâzende (Çalgıcı)	66
2.3.3.12. Tellâk (Dellâk)	67
2.3.3.13. Tellâl	67
2.3.3.14. Kasap	68
2.3.3.15. Mi'mar	68
2.3.3.16. Hayyât (Terzi)	68
2.3.3.17. Gavvâs (Dalgıç)	69

2.3.4. Toplum Tarafından Kötü Karşılanan İş ve Meslekler	69
2.3.4.1. Cellat	69
2.4. ÂDET, İNANIŞ, RİTÜEL VE UYGULAMALAR.....	71
2.4.1. İslâmın Temel Şartları	71
2.4.1.1. Namaz.....	71
2.4.1.2. Zekât.....	72
2.4.1.3. Hacc.....	72
2.4.2. Kıyâmet Alâmetleri	73
2.4.2.1. Ye'cûc, Me'cûc	73
2.4.3. Diğer İnanış, Âdet, Uygulama ve Ritüeller	74
2.4.3.1. Yıldız Düşüklüğü	74
2.4.3.2. Kerbelâ Mâtemleri.....	74
2.4.3.3. Ashâb-ı Kehf ve Kitmîr.....	77
2.4.3.4. Cennetde Hûri ve Gilmanların Bulunması	77
2.4.3.5. Yıldızın Uğurlu veya Uğursuz Olması ve Kozmik Âlem	78
2.4.3.6. Kabir Ziyareti	79
2.4.3.7. Hz. İsâ'nın Nefesi İle Ölüyü Diriltmesi ve Göğe Çekilmesi.....	80
2.4.3.8. Hz. Hızır'ın Ölümsüzlük Suyunu bulması	81
2.4.3.9. Elest Bezmi ile İlgili İnanışlar	82
2.4.3.10. Ölüm Döşegindekine Kur'ân Okunması	83
2.4.3.11. Bayramların Hilâle Göre Belirlenmesi.....	83
2.4.3.12. Hızır'ın Darda Kalanlara Yardım Etmesi.....	83
2.4.3.13. Tefe'ül Eyleme Geleneği	84
2.4.3.14. Cennetin Kapısında Rıdvan Adlı Meleğin Beklemesi	84
2.4.3.15. Ateşin Hz.İbrâhim'i Yakmaması.....	84
2.4.3.16. Uyumak İçin Yıldızları Sayma.....	85

2.4.3.17. Cuma Gününün Kutsallığı ile İlgili İnanışlar	85
2.4.3.18. Papağanın Şeker ile Beslenmesi.....	87
2.4.3.19. Matem Tutma ile İlgili Yapılanlar	87
2.4.3.20. Nisan Yağmuru ile İlgili İnanışlar.....	87
2.4.3.21. Kabirde Vahvah Çiçeğinin Açılması.....	88
2.4.3.22. Şeytanın İnsana Vesvese Vermesi.....	88
2.4.3.23. Son Nefeste İman Üzerine Ölmek.....	89
2.5. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	90
2.5.1. Atasözleri.....	90
2.5.1.1. Zaman Sana Uymazsa Sen Zamana Uy	90
2.5.1.2. Göz Terazidir.....	90
2.5.1.3. Suyun Meyli Alçağadır	91
2.5.1.4. Dikensiz Gül Olmaz	91
2.5.1.5. Gün Gecelidir	91
2.5.1.6. Ârif Olan Çukuru Boyunca Kazar	92
2.5.2. Deyimler	92
2.5.2.1. Ayva Gibi Sararıp Solmak	92
2.5.2.2. Kan Ağlamak.....	92
2.5.2.3. Taş Yağmak.....	93
2.5.2.4. Karalar giymek	93
2.5.2.5. Yarım Ağız	94
2.6. KUMAŞLAR VE GİYECEKLER	102
2.6.1. Kumaşlar	102
2.6.1.1. Atlas	102
2.6.1.2. Dibâ	103
2.6.1.3. Peşmine	103

2.6.2. Giyecekler	103
2.6.2.1. Elbise (Câme, Libâs)	103
2.6.2.2. Etek (Dâman)	105
2.6.2.3. Kabâ	106
2.6.2.4. Hil'at (Kaftan)	107
2.6.2.5. Zünnâr	108
2.6.2.6. Pirâhen (Gömlek)	109
2.6.2.7. Destâr (Sarı)	109
2.6.2.8. Tâc	110
2.6.2.9. Şal	111
2.6.2.10. Hırka	111
2.6.2.11. Abâ	112
2.6.2.12. Peçe/ Nikâb	112
2.6.2.13. Kûlah	113
2.6.2.14. Cübbe	114
2.7. MEKÂNLAR.....	116
2.7.1. Mescit	116
2.7.2. Dergâh	117
2.7.3. Mektep.....	118
2.7.4. Ribat	119
2.7.5. Kale (Hisar, Burç)	119
2.7.6. Zindan.....	120
2.7.7. Meyhâneler	121
2.7.8. Hamam	122
2.7.9. Otağ	122
2.7.10. Mesire Yerleri.....	123

2.7.11. Çarşı-Pazar	123
2.7.12. Dükkân	125
2.7.13. Ev, Saray, Konaklar.....	125
2.7.14. Tekke	126
2.7.15. İdgâh (Bayram Yeri)	127
2.7.16. Puthâne (Büthâne)	128
2.7.17. Değirmen	128
2.8. EĞLENCE HAYATI VE ŞENLİKLER.....	129
2.8.1. Meclisler	129
2.9. MÛSİKÎ	131
2.9.1. Müzik Aletleri	131
2.9.1.1. Ney	131
2.9.1.2. Tanbur	132
2.9.1.3. Def.....	133
2.9.1.4. Çeng	134
2.9.1.5. Çegâne	134
2.9.1.6. Mizmar	134
2.9.1.7. Rebâb.....	135
2.10. YEMEK VE MUTFAK KÜLTÜRÜ.....	136
2.10.1. Osmanlıda Yemek Kültürü.....	136
2.10.2. Yiyecekler	136
2.10.2.1. Ekmek.....	136
2.10.2.2. Piyaz	137
2.10.2.3. Kebap	137
2.10.3. Tatlılar	138
2.10.3.1. Helva	138

2.10.3.2. Şeker (Sükker, Kand-i Mükerrer).....	138
2.10.3.3. Bal	139
2.10.4. İçecekler	140
2.10.4.1. Su.....	140
2.10.4.2. Şerbet.....	141
2.10.4.3. Şarap.....	143
2.10.4.4. Kahve	144
2.10.5. Meyveler.....	145
2.10.5.1. Üzüm (İneb/Engûr)	145
2.10.5.2. Portakal (Narenc)	145
2.10.5.3. Kayısı	146
2.10.5.4. Şeftali	146
2.10.5.5. Elma	147
2.10.5.6. Hurma.....	147
2.10.5.7. Ayva	147
2.10.6. Baharatlar	148
2.10.6.1. Karabiber	148
2.11. EKONOMİK YAPI	149
2.11.1. Osmanlı Ekonomik Yapısı	149
2.11.2. Paralar.....	149
2.11.2.1. Nakd/Sikke	150
2.11.2.2. Dinar.....	150
2.11.2.3. Dirhem-Direm	151
2.12. SPOR VE OYUNLAR.....	153
2.12.1. Spor	153
2.12.1.1. Av ve Avcılık	153

2.12.1.2. Güreş	155
2.12.1.3. Okçuluk	155
2.12.2. Oyunlar	156
2.12.2.1. Satranç	156
2.12.2.2. Tavla.....	157
2.13. SAĞLIKLA İLGİLİ UNSURLAR.....	158
2.13.1. Osmanlı'da Sağlık	158
2.13.2. Bazı Sağlık Sorunları ve Hastalıklar	158
2.13.2.1. Hararet	159
2.13.2.2. Cerâhat	159
2.13.2.3. Yüzün Sararıp Solması.....	160
2.13.3. Tedavi Yöntemleri.....	160
2.13.3.1. Timar	160
2.13.3.2. Terapi Yöntemi	161
2.13.3.3. Zehir, Tiryâk.....	161
2.13.3.4. İlaçla Tedavi	162
2.13.4. Dârü's-şifâ (Şifâhâneler)	162
2.14. GÜNLÜK EŞYALAR.....	165
2.14.1. Aydınlatma Eşyaları	165
2.14.1.1. Mum	165
2.14.1.2. Mısbah (Meşale).....	166
2.14.1.3. Çerâğ	167
2.14.2. Mutfak Eşyaları	168
2.14.2.1. Sürahi	168
2.14.2.2. Güveç	169
2.14.2.3. Dest-mâl (Elbezi)	169

2.14.3. Savaş Aletleri	170
2.14.3.1. Kalkan	170
2.14.3.2. Kılıç	170
2.14.3.3. Yay	171
2.14.3.4. Ok	172
2.14.3.5. Hançer	173
2.14.3.6. Top	173
2.14.4. Süs Eşyaları	174
2.14.4.1. Ayna	174
2.14.4.2. Şane (Tarak)	174
2.14.4.3. Kına	175
2.14.4.4. Sürme	175
2.14.5. Yazı ve Yazı Takımları	176
2.14.5.1. Kitap	176
2.14.5.2. Defter, Divan	177
2.14.5.3. Risâle	179
2.14.5.4. Kâğıt	179
2.14.5.5. Kalem	180
2.14.5.6. Ferman	180
2.14.6. Diğer Eşyalar	181
2.14.6.1. Kadeh	181
2.14.6.2. Kullab (Çengel)	181
2.14.6.3. Pister (Yatak)	182
2.14.6.4. Bâliş (Yastık)	183
2.14.6.5. Kilit	183
2.14.6.6. Anahtar	183

2.14.6.7. Zincir	184
2.14.6.8. Balta	185
2.14.6.9. Tesbih	185
2.14.6.10. Taht.....	185
2.14.6.11. Seccâde.....	186
2.14.6.12. İp.....	187
2.14.6.13. Mıkraz (Makas).....	187
2.14.6.14. Terazî.....	188
2.14.6.15. Çekiç ve Örs	188
2.14.6.16. Ustura	189
2.14.6.17. Lenger.....	189
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	190
KAYNAKÇA	192
DİZİN	201
ÖZGEÇMİŞ	
TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

KISALTMALAR

Age: Adı Geçen Eser

Agm: Adı Geçen Makale

Bkz: Bakınız

C. : Cilt

ev.: Çeviren

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan, Hazırlayanlar

Hız.: Hazret-i

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

PAÜ. : Pamukkale Üniversitesi

S. : Sayı

s. : Sayfa

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TDK: Türk Dil Kurumu

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TTK: Türk Tarih Kurumu

Vd. : Ve diğerleri

Vs. : Vesaire

Yay. : Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi

ÖN SÖZ

Divan Edebiyatı; XIII yüzyılda doğup, gelişimini XIX. yüzyıla kadar devam ettiren uzunca bir dönemi ifade etmektedir. Altı yüzyıllık bu uzun sürede Türk edebiyatının gelişmesine birçok şâir ve eseri katkı sağlamıştır. Divan edebiyatının varlığını bu kadar uzun süreye yaymasında, pâdişâhlar ve dönemin ileri gelenlerinin sanata ve sanatçıya önem vermesinin payı büyüktür. Birçok pâdişâhın çeşitli sanat dallarıyla uğraşması ve divanının bulunması da verilen bu önemin göstergesidir.

Divan edebiyatı, hem devletin siyâsî yaşamını hem de toplumun günlük hayatını yansıtarak kendini yenileyen ve diri tutan önemli bir fikrî akımdır. Her yüzyılda eserlere yansıyan farklı edebî düşünceler, hayaller ve mazmunlar olmasının yanında dildeki değişimin de şiire yansındığını görmek gelişmeye açık olduğunun da kanıtıdır. Bu da edebiyatla ilgili yanlış bir düşünce olan sürekli kalıplaşmış ifadelerin kullanıldığı ve şiirlerin birbirine benzediği tezini de çürütmektedir.

XVI. yüzyıl Divan şâirlerinden Ravzî, eserlerine yansıttığı gözlem gücüyle de döneme ışık tutmuştur. Tezkirelerde zikredilmeyen şâirin yaşamı, dünya görüşü, mesleği ve gezdiği yerlerle ilgili bilgileri şiirlerinde bulmak mümkündür. Mahallîleşme akımının getirilerinden olan sade bir üslup kullanma, halk deyişlerine, atasözlerine ve deyimlere yer verme eğilimi Ravzî'nin divanında da yerini almıştır.

Ortaya konulan çalışmada sosyal unsurlar ve bu unsurların döneme yansımaları ele alınarak divanda geçen gazeller incelenmiştir. Yararlanılan gazel örnekleri için Doç. Dr. Yaşar AYDEMİR'in Ravzî Divanı adlı çalışması kaynak alınmıştır.

İki ana bölüm etrafında şekillenen çalışmanın birinci bölümünde Edincikli Ravzî ve XVI. yüzyıl toplum hayatı incelenmiştir. İkinci bölümünde ise; kişiler, yerleşim merkezleri, görev ve meslekler; âdet, inanış, ritüel ve uygulamalar, atasözleri ve deyimler, kumaşlar ve giyecekler, mekânlar, eğlence hayatı ve şenlikler, yemek ve mutfak kültürü, ekonomik yapı, spor ve oyunlar, sağlıkla ilgili unsurlar ve günlük eşyalar başlıkları altında XVI. yüzyıl döneminin sosyal hayatı ilgili beyitlerle teze yansıtılmıştır. Çalışma sonunda ise, metinde içinde dipnotlar halinde verilen kaynaklar listelenmiş; indeks oluşturularak Ravzî Divanı'nda Sosyal Hayat İncelemesi tamamlanmıştır.

Ortaya çıkan bu şablonun oluşturulmasında Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halil ERZEN, Doç. Dr. Vildan SERDAROĞLU COŞKUN ve Doç.Dr. Neslihan İlknur KESKİN gibi değerli araştırmacılar tarafından hazırlanan sosyal hayat çalışmaları örnek alınmıştır.

Aynı zamansa tezimin araştırma ve yazım sürecinde, değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve büyük bir ilgiyle elinden gelenin fazlasını sunan, mesleki hayatımda da bana verdiği bilgilerinden faydalanacağımı düşündüğüm kıymetli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Halil ERZEN ile birlikte hayatımın her alanında benden desteğini esirgemeyen aileme, eşime ve tezimle birlikte büyüyen hayattaki en büyük şükürüm kızım Duru DENİZ'e de sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Damla DENİZ

GİRİŞ

XVI. YÜZYIL OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SİYÂSİ İCTİMÂİ DURUMU

Osmanlı Devleti; 1481-1512 yılları arasında II. Bayezid, 1512-1520 yılları arasında Yavuz Sultan Selim, 1520-1566 yılları arasında Kanûnî Sultan Süleyman, 1566-1574 yılları arasında II. Selim, 1574-1595 yılları arasında III. Murat, 1595-1603 yılları arasında da III. Mehmet gibi güçlü pâdişâhların yönetimi altında gelişmesini sürdürerek imparatorluk hâline gelmiştir. Sekiz yıl saltanat görevini üstlenen Yavuz Sultan Selim, 1514'te yapılan Çaldıran Savaşı ile Şah İsmail'i yenilgiye uğratmış bu sayede Anadolu'nun doğusu imparatorluk sınırlarına katarak Kızılbaş tehlikesini geçici olarak söndürmüştür.¹ Memlüklerle 1516'da yapılan Mercidabık ve 1517'de yapılan Ridaniye Savaşları ile kazanılan Suriye, Hicaz ve Mısır toprakları sayesinde halifeliğin merkezi Osmanlı Devleti olmuş ve bu durum hem politik fayda hem de zengin ticaret yollarının sınırlara katılmasıyla ekonomik fayda sağlamıştır.²

Sultan Selim'den sonra tahta oturan Kanûnî Sultan Süleyman ise kırk altı yıl süren saltanat hayatında ağırlıklı olarak Avrupa'ya seferler düzenlemiş; Belgrad, Rodos ve Macaristan'ı sınırlarımız içine almıştır. Doğuda ise yapılan Irakeyn, Tebriz ve Nahcivan seferleri ile Bağdat, Tebriz, Azerbaycan gibi önemli kentleri kazanan Kanûnî; deniz seferlerini de başarı ile tamamlamış ve bu sâyede Yemen ve Arabistan'ın güney sahillerinde hâkimiyeti sağlayarak imparatorluk da sınırlarını üç kıtaya ulaştırmıştır.³ Kanûnî'den sonra 1566'da tahta çıkan pâdişâh II. Selim olmuştur. Bu dönemde, vezir Sokullu Mehmed Paşa'nın da siyâsette başarı elde etmesiyle imparatorluğun ihtişamı devam etmiş; Sakız, Kıbrıs, Tunus ve Yemen alınarak sınırlar genişlemiştir. Daha sonra gelen III. Murad ise, devlet işleriyle bizzat meşgul olmasa da tamamen vezir-i âzam da bırakmamıştır. Bu yüzden Sokullu Mehmet Paşa'nın nüfuzu bazı devlet ricalinin etkisiyle azalmış, vefatından sonra da ehil olmayan kişilerce devlet işleri yürütülmeye başlanmıştır.⁴

¹ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınevi, Ankara, 2006, 149.

² Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev.: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, 47-49.

³ F. Çetin Derin, "*Osmanlı Devleti'nin Siyasi Tarihi*", *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., 1, Ankara, 1992, 477-491.

⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, 42-44.

XVI. yüzyılda İran ile yapılan savaşlar neticesinde imparatorluk geniş topraklara sahip olmuş; ancak savaş bitene kadar bir yandan Kafkasya ve Azarbaycan'ın zorlu arazi şartları ile uğraşmak bir yandan savaşın uzun ve zor olması hem askerleri huzursuz etmiş hem de devlet hazinesine ağır yük yüklemiştir. Yaşanılan bu olumsuz durumlarla birlikte toplumda düzen bozulmuş, eşkıyalık ve asayişsizlik baş göstererek Celâli İsyanlarına zemin oluşmuştur.⁵ İran ve Avusturya ile yapılan savaşlarla da zor duruma düşen Osmanlı Devlet'i, İnebahtı yenilgisiyle Akdeniz'deki üstünlüğünü koruyamamıştır. Bu üstünlük kaybıyla Kuzey Afrika eyaletlerinin denetimi elden çıkmış; Trablusgarp, Tunus, Cezayir donanmanın bir parçası olmaktan çıkıp korsan yuvası haline gelmiştir. 1570 yılından sonra Malta şövalyelerinin, İngiliz ve Hollandalı korsanların da katılımıyla Doğu Akdeniz'de Osmanlı gemilerine saldırı düzenlemesiyle ciddi bir tehlike ile karşı karşıya gelen devletin, donanmaya mâli destek sağlamak amacıyla vergileri olağanüstü şekilde yükseltmesi de denizlerdeki zayıflama nedeni olarak görülmektedir.⁶

XVI. yüzyılın sonlarında yaşanan bu olumsuzluklar ve kargaşa dönemi, imparatorluğun artık yavaş yavaş gerileme sürecine girdiğinin de kanıtı olmuştur. Nüfus artışı, Avrupa'nın yeni askerî teknolojisi, mâli bunalım, tımarlarını yitiren veya tımarları değer kaybına uğrayan tımarlı sipahiler kargaşanın ve gerilemenin temelini oluştursalar da bunlara ek olarak Kanûnî Sultan Süleyman zamanında mükemmel seviyeye ulaşan kurumların yozlaşması ve 1578 yılından başlayarak 1639'a kadar aralıklarla devam eden İran savaşları da bu gerilemenin diğer önemli nedenleridir.⁷

Osmanlı Devleti'nde yaşanan aksaklık ve gerilemeler az önce de belirtildiği gibi Celâli isyanlarının doğuşuna zemin hazırlamıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı yönetimine karşı Anadolu'da meydana gelen isyanların genel adı olan Celâli isyanları, Osmanlı idaresinden memnun olmayan zümrelerin ve Şîî eğilimli Türkmen gruplarının, Safevîler'in de kışkırtmaları sonucu devlete başkaldırılarıyla ortaya çıkan bu isyanlar XVI. yüzyılın sonlarında devletin uğraştığı en büyük

⁵ Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, 84.

⁶ İncalcık, age, 47-49.

⁷ İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I*, Eren Yayınları İstanbul, 2000, 58-59.

sorunlardandır.⁸ Türk toplumunu ekonomik, sosyal ve siyasi anlamda derinlemesine ve genişlemesine kapsayan sürekli iç karışıklıklar serisi olan “Büyük Celalî Kavgası” köyden kasabaya, kasabadan şehre, hatta başka şehre kadar etkisi olan isyanlardır.⁹

XVI. YÜZYILDA YAŞANILAN EDEBÎ GELİŞMELER

XVI. yüzyılda devletin siyâsi ve askerî alanda kaydettiği başarılar, mimariye ve sanata da yansiyarak her alanda altın çağ yaşanmıştır.¹⁰ Edebî sahada Fuzûlî, Bâkî, Hayâlî Bey gibi adından hâlâ söz ettiren birçok önemli sanatçı yetişmiştir. Klasikleşen Osmanlı Türkçesi’nde Arapça ve Farsça’dan kelimeler, deyimler ve uzun tamlamalar kullanılmaya başlanmış; bu da dili daha ağır ve anlaşılması güç duruma sokmuştur. Gerek nazım, gerek nesir sahasında pek çok başarılı eser verilerek; Divan şiiri, İran edebiyatıyla boy ölçüşebilecek seviyeye ulaşmıştır. Konular işlenirken gelenek ve göreneklerden, yerli mecazlardan, deyimlerin mecazlı anlamlarından yararlanılması da şiire yerli bir özellik kazandırmıştır.¹¹

Nazımda bu gibi gelişmeler yaşanırken, nesir yazımında ise üç farklı yol izlenmiştir. İlki, Sinan Paşa üslûbu olarak da anılan secili, sanatlı ve ağır bir dille yazılan süslü nesirdir. Fuzûlî’nin Şikâyetnâmesi ve Hasan Çelebi Tezkiresi bu üslupla yazılan eserlere örnektir. İkinci üslup olan sade nesirde eserler, halkın yararlanması amacıyla anlaşılır bir dille ifade edilir. Halk hikâyeleri ve menâkıbnâmeler bu şekilde yazılan örnek eserlerdir. Orta nesirde ise sade ve süslü nesir üslupları arasında orta bir yol izlenmiştir. Sehi Tezkiresi, Latîfi ve Âşık Çelebi tezkireleri yer almaktadır.¹²

Önceki yüzyıllardan devam eden mesnevi yazma geleneği bu dönemde gelişmiş ve pek çok eser verilmiştir. Yazılan mesnevilerin konusu ağırlıklı olarak tarihî olaylar, tasavvufî incelikler ve aşk hikâyeleridir.¹³ Aynı zamanda küçük hikâyelerden oluşan mesnevîler de yazılarak, yerli tasvirler ve gelenek görenekler yansıtılmıştır.¹⁴

⁸ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celalî İsyânları*, Barış Yayınları, Ankara, 1999, 15.

⁹ Mücteba İlgürel, “Celalî İsyânları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, 252-257.

¹⁰ Mustafa İsen, Osman Horata, “Tarihi Gelişim -XVI. Yüzyıl”. *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002, 84-108.

¹¹ Günay Kut, “16. ve 17. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış”. *Acâibü’lMahlûkât Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2010, 102-104

¹² Hasibe Mazioğlu, *age*, 113.

¹³ Mazioğlu, *age*, 113.

¹⁴ Mengi, *age*, 165.

XVI. yüzyılın Türk edebiyatına bir katkısı da tezkire yazma geleneğidir. Bu gelenek, yüzyılın başında kaleme alınan Sehi Bey tezkiresi ile doğmuştur. Ayrıca tezkirelerle yanında Letâif-nâmeler ve manzum hicivlerin de yazıldığı görülmektedir¹⁵

Türk Edebiyatı'nın klasik bir hâl aldığı XVI. yüzyılda, varlığından söz ettiren ve Edincikli Ravzî'nin de benimsediği üsluplardan olan Mahallîleşme akımı ile ilgili şu bilgileri de vermek uygun olacaktır:

Eğer XIII. yüzyılda Karamanoğlu Mehmet Bey'in Türkçe ile ilgili görüşleri bir kenara bırakılırsa, XV. yüzyılda Aydınlı Visalî ile başlayan ve XVI. yüzyılda Tatablâlı Mahremî ve Edirneli Nazmî ile devam eden ve genel anlamda bir dil hareketi olarak kabul edilen Türkî-i Basit bizce Türk edebiyatındaki "Mahallîleşme" hareketlerinin önemli adımlarından biridir. Dilde sade bir Türkçe söyleyişi esas alan Türkî-i Basit hareketi, daha sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek şiirde yerli ve mahallî unsurlara fazlaca yer verme anlayışı çerçevesinde şekillenen "Mahallîleşme" hareketine dönüşmüştür. Özellikle XVI. yüzyılda Bâkî'nin şiirlerinde görülen İstanbul Türkçesi ve mahallî unsurlar, Taşlıcalı Yahya'nın mesnevilerinde işlenen konular ve kahramanlar bu tarz söyleyişin en dikkat çekici örneklerindedir. Bu süreç XVII. yüzyılda Nev'î-zâde Atâyî ve Sabit gibi şairlerin özellikle mesnevilerinde gerek yerli konuların işlenmesi ve yerli malzeme tercihleri bakımından, gerekse kullandıkları dil ve söyleyişteki tasarrufları sayesinde daha rasyonel bir karakter kazanmıştır."¹⁶ Eserlerde atasözü ve deyim kullanılması, halk tâbirleri ve mahallî söyleyişlerin şiirlere yansması, günlük ve sıradan olayların şiire konu olup, kahramanların da mahallî çevreden olması da Mahallîleşme Akımı'nın etkisiyle yazılan eserlerin özelliklerindedir.¹⁷

¹⁵ Sabahattin Küçük, vd. "İlk Klasik Dönem (1512-1600) Nazım". *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004, 222-330.

¹⁶ Şener Demirel, "XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri- Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallîleşme-", *Turkish Studies*, IV,2, 2009, 295.

¹⁷ Demirel, *age*, 295.

1.RAVZÎ’NİN HAYATI ve EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Günümüzde Balıkesir sınırları içinde yer alan Edincik’te doğan Ravzî, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad ve II. Mehmed dönemlerini görmesi dolayısıyla XVI. yüzyıl şâiri olarak sayılmaktadır. Tezkirelerde adı bulunmayan Ravzî hakkında edinilen bilgiler, şiirleri incelenerek elde edilmiştir. Ailesi hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte sipahi ve bey olan bir aileye mensup olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce de divanındaki şu beyitle desteklenmektedir.¹⁸

Asluma kılsan nazar begdür sipâhidür kamu

Fer’ümü görmez misin nice melâhat üzredür

K 14/4

Kendisi için bir beyitte Yunuszâde ifadesini kullanan şâirin, şiirlerinde âyet ve hadislerden iktibas yapması onun Arapça ve Farsça kelimeleri şiirlerinde kullanması bu dillerde eğitim aldığını göstermektedir. Tezkirelerde adı geçmediği için Ravzî’nin hangi işle meşgul olduğu ve devlet erkânı ile ilişkisinin nasıl olduğu konusunda bilgiler oldukça kısıtlı olmasına rağmen hacimli bir divanının varlığına karşılık medhiye türünde üç kasidesinin bulunması devlet erkânı ile ilişkisinin çok iyi olmadığı yönünde ipucu vermektedir.¹⁹ Şiirlerinde tasavvufî unsurları barındırması, Şeyh Lutfullah ve Şeyh Muhyiddin-i Karamânî için için şiirler yazması da onun tasavvuf ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.²⁰

Bâki, Hayretî, Necâtî, Hayâlî, Yahya Bey gibi şâirleri kılavuz edinen şâir, Mahallîleşme akımını benimsemiş; şiirlerinde yerli unsurlara, atasözü ve deyimlere sıklıkla yer vermiştir. XV. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyıla kadar devam eden Mahallîleşme akımının önemli bir getirisi olan şehrengiz geleneğine katkı sunan şâirlerden biri de Ravzî olmuştur. Bursa, Erdek, Üsküb gibi birçok yere giden şâir, şehrengizlerinde hem şehrin güzelliklerini ve önemini hem de ticârî hayatı yansıtmıştır.²¹

¹⁸ Yaşar Aydemir, *Ravzî Dîvânı*, Birleşik Kitabevi, Ankara, 2007, 1-8.

¹⁹ Aydemir, *age*, 1-8.

²⁰ Aydemir, *age*, 1-8.

²¹ M. Halil Erzen, “Ravzî Divânı’nda Yerlilik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V,23, 2012, 215- 234.

2. ESERLERİ

Edincik Şehrengizi

Edincik şehrengizinden bahsetmeden önce şehrengiz hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse, bir şehrin doğal güzelliklerini ve tarihî yapısını anlatan manzum eserlere şehrengiz adı verildiğini öncelikle belirtmek gerekir. Türk Edebiyatında, içerik yönünden bakıldığında iki tür şehrengiz bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Lâmi'nin Bursa Şehrengizi'nde olduğu gibi sadece şehrin tarihî eserleri; camileri, medreseleri, türbe vs. yapıları, tarihî şahsiyetleri; şehrin dağları, ovaları ve yaylaları, iklimi; yazı, kışı, baharı ve bu mevsimlerin şehirde meydana getirdiği değişiklikler konu olsa da şehrin güzellerine yer verilmemektedir. Daha yaygın olan diğer şehrengiz türünde ise, çoğunluğunu esnafların oluşturduğu güzellerin tanıtımı yapılır. Zaten esas amaç da şehrin güzellerini tanıtmaktır.²²

Ravzî, Edincik Şehrengizi'de doğduğu yer olan Edincik'in tarihî yapısı ve sosyal durumu hakkında bilgiler sunmaktadır.

Şehrengiz, Divan'ın yazma nüshasında 45b-54b arasında; Divan'ın neşrinde ise 193.ve 208. sayfaları arasında yer almaktadır. Eser 106 bent gibi bir uzunlukta olması, şehrengizlerde çoğunlukla kullanılan Mefâîlün/ Mefâîlün/ Faûlün aruz kalıbı yerine Fâîlâtün/ Fâîlâtün/ Fâîlâtün/ Fâîlün kalıbıyla yazılması ve tevhit, münacaât, naat, medhiye, sebab-i telif, hatime gibi bölümleri içinde barındırmaması yönüyle de diğer şehrengizlere göre oldukça farklıdır.²³

Divan

Ravzî Divan'ı, 16 kaside,1 tercî-bend, 28 murabba, 4 muhammes, 1 müseddes, 662 gazel, 15 kıta, 2 nazm, 5 mesnevi ve 2 müfret olmak üzere toplam 736 manzumeyi içinde barındırmaktadır. Divan'da manzumelerin diziliş sırası da genel eğilimden farklılık göstermektedir. Örneğin, tevhid başlığından sonra gelen manzumeler kafiye sırasına göre sıralanarak “kasâid” ve “gazeliyat” başlıkları oluşturulmamıştır. Bilinen

²² Erzen, “Ravzî Divânı'nda Yerlilik”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V,23, 2012, 215- 234.

²³ Aydemir, *age*, 98-100.

tek nüshası da TDK Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü Yz. A. 500 numarada kayıtlıdır.²⁴

²⁴ Aydemir, *age*, 66-67.

2. RAVZÎ DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT

2.1. KİŞİLER

2.1.1. Sevgili

Divan şiirinin başkişisi olan; can, cânan, yar, dost, mahub, sanem, büt nigar, şâh, şeh, dilber, kâfir, dilârâ, bîvefâ, meh, melek gibi benzetmetmelerle anılan²⁵ sevgili hakkında Prof. Dr.Cihan Okuyucu'nun yaptığı teferruatlı açıklamayı vermek Divan şiirinde sevgili imajının zihnimizde çizilmesine yardımcı olacaktır: “*Sevgilinin boyu, yüksekliği ve inceliğiyle Tuba ve şimşada benzer. Yürüdüğünde salınan bir servi manzarası arz eder. Bu vücudun en belirgin kısmı yüzdür. Çehre eğer ay ve güneşe benzetilmişse diğer tamamlayıcı unsurlar da ona eşlik eder. Meselâ aya teşbihiyle birlikte saçın geceyi, kaşların hilâli, dişlerin yıldızları temsili gibi. Şayet kalabalık sevenleriyle kuşatılmış olan sevgili hükümdâr olarak takdim edilmişse bu sefer de bütün güzellik unsurları bu çerçevede intibak eder ve hükümrânlık vasıtaları haline gelir. Yüz, yazıya teşbih edilen ayva tüyleriyle birlikte âşığın katlini âmir bir fermanıdır; kaş bu fermanın tuğrası dudak ise mührü makamındadır. Sevgili, güzelliğiyle bir gül bahçesini temsil ettiğinde çevredeki güzellik unsurları bu sefer çeşitli çiçeklere dönüşür: Saçın sümbül, yanağın gül veya lale, gözün nergis olması gibi. Kuyuya benzetilen çene çukuru da bu tabloya katılır. Sevgili bir cellât rolünü benimsediğinde; saç tuzak, kaşlar yay, kirpikler ok, gamze ve bakışlar ise hançer ve mızrak hâline dönüşür. Madenler söz konusu ise kalp taşa, dudak la'le, ağız sadefe ve dişler inciye teşbih edilir. Bazen de dudaklar şeker, yüzdeki tüyler ekin taneleri ve çehre harmandır. Sevgili güzelliğiyle cennet, âşıklar tarafından tavaf edilmesiyle Kâ'be, perestîş edilmesiyle puttur. Bu unsurlar sevgili dînî bir nitelik kazandığında yeni teşbih örgüleri oluşturur.*”²⁶ Sevgili, tasavvufî düşüncelerde ise Allah olarak karşımıza çıkar.²⁷

Ravzî Divanı'nda da sevgili tasviri, divan şiirindeki sevgili betimlemesinden farklı değildir. Divanda sevgilinin en çok vurgulanan özelliği hiç şüphesiz ki güzelliğidir. Uzun boyu, uzun ve siyah saçları, kırmızı dudakları, şehlâ gözleri, yay gibi kaşları, ayva tüyleri, siyah beni, ince beli gibi fizikî özelliklerinin yanında âşıklara

²⁵ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, 401.

²⁶ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, L&M Yayınları, İstanbul, 2006, 214.

²⁷ M. Nejat Sefercioğlu, *Divan Şiirinde Çevre*, 8.

eziyet çektirmesi, naz yapması ve âşıkların dertlerine ilgisiz olması gibi kişilik özellikleri de Divan'a konu olmuştur. Konu olan bir diğer kısım da sevgilinin mahallesiyile ilgili yapılan teşbihlerdir. Divan şiirinde sevgiliyi tanımamıza imkân veren bütün bu teşbihler, aşağıda örnek beyitlerle ifade edilceği için burada uzun bir şekilde anlatılmamıştır.

Âlem bir gülbahçesi olduğunda sevgilinin gönül alıcı, hoş kokulu saçları da bu bahçesinin taze açılmış sümbülüdür:

İstemez gülşen-i dehr içre gönül sümbül-i ter

Zülf-i hoş-bûy-ı dil-âviz yeter sümbül ana

G 9/2

Âşığın üzüntü dolu gecelerde bile aklında olan şey, sevgilinin yasemin kokulu saçlarıdır:

Gam şebinde 'aklum ey Ravzî perîşân eyleyüp

Kara günler gösteren zülf-i semen-sâdur bana

G 22/5

Âşığı bu sevdaya düşürüp divâne eden, güzel kokularla cânı dolduran sevgilinin yasemin kokulu saçlarıdır.

Beni dîvâne-i sevdâ-yı 'ışk iden o gîsûdur

Meşâm-ı cânı pür-'ıtr iden ol zülf-i semen-bûdur

G 226/1

Sevgilinin güzel kokulu saçları için en güzel tarak âşığın kirpikleridir:

Mû-be-mû hep aradum kirpigüm itdüm şâne

Görmedüm yâr gibi zülf-i mutarrâsı güzel

G 421/3

Güzel kokusu dolayısıyla yasemini ve sümbülü andıran sevgilinin saçları, uzunluğu ve siyah oluşuyla da bin başlı yılanı benzetilir:

Tama'un kes o zülf-i pür-hamdan

Ravzi bin başlu mârı n'eylersin

G 432/5

Sevgili Hz. 'Îsâ'ya benzetildiğinde, sevgilini uzun siyah saçları da yılan yerine geçer.²⁸

Zülf-i hoş-bûy-ı dil-âvîzüne su'bân dirler

Sana bu mu'ciz ile Mûsi-i 'İmrân dirler

G 292/1

Sevgilinin bir diğer güzellik unsuru da boyunun çok uzun ve narin olmasıdır. Sevgilinin boyu o kadar uzundur ki bu yönüyle Servi ağacına Tuba ağacına benzetilir. Onun ayağa kalması ise kıyâmet alâmeti sayılır.

Güzellik bir bağ olduğunda, bu bağın servisi de nazlı nazlı yürüyen sevgilidir:

Yine reftâra gelüp bâg-ı melâhat içre

Nâz ile salınan ol serv-i hırâmân ancak

G 390/3

Sevgilinin servi boyu can ve gönül cennetinin Tûbâ ağacıdır:

'Ar'ar-ı kaddün behişt-i cân u dilde râstî

Ey nihâl-i Sidre-kâmet şâh-ı Tûbâ'dur bana

G 23/2

Sevgilinin boyu kıyâmet alâmetlerinden sayılmaktadır:

Kıyâmetden haber bilmez egerçi kimse ey Ravzî

Kıyâma gelse ol âfet kıyâmetden alâmetdür

G 212/5

²⁸ Bkz. Hz. İsa ve Kara Yılan Hikâyesi

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olarak kabul edilen ve eh-i zenahdân ve âh-ı zekân Şeklinde bilinen çene çukuru,²⁹ zindan benzetmesi ile Şâir tarafından kullanılır.

ÂŞık için sevgilinin çene çukurundan (sevgiliden) ayrı kalmak dünyanın zindana dönmesi demektir. Onun yanındayken ise yokluk ülkesi bile âşığa Me'vâ cenneti gibidir:

âh-ı zenahdânundan cüdâ zindân olur dünyâ bana

Olsa münâsibdür eger mülk-i 'adem me'vâ bana

G 19/1

Divan Şiirinde sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri arasında kalan hâl(ben) tasviri Ravzî Divanı'na da çeşitli benzetmelere konu olmuştur. AŐağındaki beyitlerde yapılan benzetmelerin örnekleri bulunmaktadır.

Sevgilinin yüzü beyazlığı ve parlaklığı dolayısıyla Kâ'be'ye benzetilmiş; yüzündeki hal(ben) de siyahlığı dolayısıyla Bilâl Habeşi'ye benzetilmiştir:

Hattı içre ruhında hâli görün

Harem-i Ka'be'de Bilâl'i görün

G 409/1

Sevgilinin yüzü Kur'ân benzetildiğinde yanağındaki ayva tüyleri de Kur'an yazılarıdır:

Rûy-ı cânâna dilâ Mushaf-ı 'Osmân dirler

'Ârızı hattına anun hat-ı reyhân dirler

G 293/1

Sevgilinin al yanağındaki ben ya âteşe düşmüş Semender gibidir yahut meskeni gl bahçesi olan Hz. İbrahim gibidir:

²⁹ Pala, *age*, 489.

Hâl-i ruhsârun semenderdür ki girmiş âteşe

Yâ Halîl‘ullâhdur kim meskeni gülzârdur

G 217/3

Hûri gibi olan sevgilinin mahallesi Firdevs cennetine benzetildiğinde âşığın gözyaşları da cennet bahçesinde akan Sebîl ırmağı gibidir:

Bâg-ı Firdevs-i cinândur kûyî ol hûrîveşün

Selsebîl-i eşk-i çeşmüm oldı gûyâ cûy ana

G 18/2

Divan şiirinde sevgili dâima yüceltilir. Öyle ki bir sonraki beyitte sevgilinin eziyetinden yüzün sararıp solması; sevgilinin âşıkların kimyasını altın madenine çevirmesine benzetilip sevgili bu yönüyle yine övülmüştür:

Gam-ı ‘ışkun ‘aceb cevher degül midür ki sultânım

Mes-i rûyını ‘uşşâkun zer eyler kîmyââsa

G 63/4

Sevgilinin gözünden yazılan bu beyitte de sevgilinin bütün âlem halkının kendisine âşık olduğundan haberdâr olduğu belirtilir.

‘Âşıkum sanma ki sensin Ravziyâ ancak hemân

Ser-be-ser mecmû’ı ‘âlem halkı ‘âşıkdur bana

G 24/4

Âşığın gözünde, sevgilinin mahallesi İrem bağı gibidir. Onun en büyük hayali de sevgilinin cennet gibi olan mahallesine girmektir:

Gördüm düşümde kûyunı bâg-ı İrem gibi

Cennet nasîb ola varup ana girem gibi

G 632/1

Âşık, sevgilinin mahallesini cennete tercih edecek kadar kendisinde sevgi barındırır:

‘Akl-ı mizân ile ikisini vezin itdüm

Kûyun itdi galebe cennete yüz bin derece

G 501/2

Âşıkların hayali güzellik ülkesinin pâdişâhı olan sevgilinin kapısında kapıcı olmaktır:

Kabûl it hidmete redd eyleme ‘uşşâkı sultânun

Şeh-i mülk-i melâhatsin senün derbânun olsun hep

G 110/3

Ravzi’ye göre beyitte sevgilinin beli ve zülfü için iki farklı kıl benzetmesini kendisinden daha iyi kullananın âleme gelmediğini ifade ederek kendisine övgüde bulunmuştur:

Kıldan kıla fikr eylemede zülf ü miyânun

Ravzî gibi hiç gelmedi ‘âlemde mülâhız

G 366/5

Divan şiirinde sevgilinin kirpiği ciğeri parçalayan ok, kaşı ise yaydır. Eğer kirpikler göğsü yüz parçaya bölmezse o kirpiklerin vay haline:

Kirpigün tîr-i ciger-dûz oldu kaşun yay ana

Sîne-i sad-pâreye irmezse tîrün vây ana

G 16/1

Sevgilinin yüzü Kâ’be, kaşı mihrap olduğunda kirpikleri ise namazda saf tutan cemaattir:

Oldı saf saf müjeler anda cemâ’at gûyâ

Mescid-i Ka’be’de mihraba müşâbih kaşun

G 406/2

Bir önceki beyitte olduğu gibi sevgilinin yüzü Ka'be'ye benzetilmiştir. Güzelliğin kıblesinde sevgilinin yüzü Ka'be olduğunda saçları Ka'be'nin siyah örtüsü kaşları ise mihraplardır:

Cemâlün Ka'be'sine perdedür gûyâ siyeh zülfün

Habîbüm kible-i hüsne iki mihrâb iki kaşun

G 418/4

Divan şiirinde şehlä ve mestâne bakışlar için kullanılan nergis çiçeği beyitte âşığın bakışlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Âşık gönül çimenindeki boyu çınar gibi olan sevgilinin yolunu her zaman şehlä ve süzgün bakışlarla bekler:

Nergisâsâ n'ola yollar gözedürsem her geh

Çemen-i cândaki ol kaddi çenâr elde degül

G 420/3

Divan şiirinde bakışların şehlä ve mestâne olması nergis çiçeğine benzetilir.

Gülbahçesi gibi olan âlemde birçok güzel yetişse de âşık için sevgiliden başka şehlä gözlü güzel yoktur:

Gerçi çok gonce biter gülşen-i 'âlemdür bu

Görmedüm sencileyin nergis-i şehläsü güzel

G 421/2

Aşağıdaki örnekte sevgilinin bir nefesi ile nice ölüleri dirilttiği, sanki Meryemoğu 'İsa'nın yeniden yeryüzüne indiği ifade edilmiştir:

Bir dem içre niçe bin mürdeler ihyâ eyler

Gûyiyâ indi yire 'İsi-i Meryem tâze

G 505/2

Dudaklarıyla ölüleri diriltten sevgiliden âşğın tek istediği kendisini öldürüp kederden kurtarmasıdır:

Mürdeler ihyâ idersin ey Mesîhâ-dem velî

Gel beni öldür halâs it gussâdan ihyâ budur

G 221/2

Gönül canbazının, sevgilinin yanağındaki benden kurtulup saçlarına tutunması oldukça zordur:

Fitne-i hâl-i ruhından elçeküp cân-bâz-ı dil

Rîsmân-ı zülf-i dil-berde karâr itmek niçe

G 551/3

Sevgilinin dudakları şekil olarak küçüktür. Bu yüzden goncaya yahut hokkaya benzetilir. Kırmızı renkte olması ve âşıkları mest etmesiyle şaraba, aşk derdi çeken âşıklara şifâ vermesi yönüyle de ilaca benzetilmiştir. Aşağıdaki beyitlerde ise bu benzetmelerin örnekleri bulunmaktadır.

Güzellik meclisinin parlak kadehi sevgilinin dudaklarıdır. Alçak kimselerin (rakiplerin) bu kadehe el sürmeye yüzleri bulunmaz:

Bezm-i hüsn içre ki bir câm-ı musaffâdur lebün

Var mı vechi sâkıyâ dest ura her eclâf ana

G 6/4

Sevgilinin la'l gibi kırmızı dudaklarının tadına bakıp dudakların esiri olan âşıklar için saf şarap bile zehir olur:

Ravzî bir derde esîr oldı gam-ı la'lünle kim

Zehr olur nûş eylese câm-ı şarâb-ı sâf ana

G 7/5

Sevgilinin la'l gibi dudaklarının hayranı ve şaşkınlığı olanlar, sevgilinin dudağı için (renginin kırmızı olması dolayısıyla) içi mercan dolu hokka demişlerdir:

Mest ü hayrân eylemişdür vâlih ü şeydâların

La‘l-i meygûnun ki dirler hokka-i mercân ana

G 13/3

Sevgilinin dudaklarıyla ölüleri dirilttiği yönünde mübalağa yapılmış, sevgili dönemin ‘Îsâ’ sına benzetilmiştir:

Mürde ihyâ ider ol la‘l-i Mesîh-âsârün

Sana halk anun için ‘Îsi-i- devrân dirler

G 292/2

Canın gülbahçesinde sevgilinin yanağı taze açılmış gül, dudağı gonca, boyu ise salınan bir servidir:

Bir yanağı gül-i ter gonce dehânı sevesin

Gülşen-i cânda biter serv-i revâmı sevesin

G 433/1

Sevgilin ağızı içi mercan dolu hokka, dişleri ise güzellik denizinin incisi gibidir:

Hokka-i mercân mıdur agzun ki cânâ dişlerün

Dürr-i deryâ-yı melâhat mi yahod lü‘lü’ mi bu

G 474/6

Sevgilinin ağızı o kadar küçüktür ki açılmamış güle benzer, açılmış gülün yaprakları gibidir:

Ravziyâ gonceye benzer deheni

Ruhları berg-i gül-i handâna

G 513/5

Sevgilinin ağızı sedef olduğunda dişleri en parlak inciden bile daha hoş görünür:

Âb-ı ruhunda benzeyimez agzuna sadef

Yokdur dişün letâfeti dürr-i hoş-âbda

G 527/4

Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ıstırap vermesi başta gelir. Bakışları ile cevri oku atar, cana kaseder, zulüm ve eziyette sınırları aşar.³⁰ Âşık ise bu durumdan şikâyet etmez, sevgili ne kadar çok cefa çektirirse o kadar memnun kalır:

Çok degül ey dil o meh-rûdan şikâyet itügüm

Günde bin kez bana cevri itmek olupdur az ana

G 3/5

Divan şiirinde sevgili güzelliğiyle birlikte aynı zamanda âşıklara karşı acımasızlığı da şiirlere konu olmuştur. Âşığa karşı acımasız ve duyarsız olan sevgili onun feryat ve inlemelerini bile duymazdan gelir ve âşıkla ilgilenmez:

Gûş idüp kuyunda feryâd u figân u zârımı

Bakmadun ey gözleri bî-mâr benden canibe

G 557/3

Sevgili o kadar acımasızdır ki kapısında ağlayarak hasta yatan âşığa ilaç olmak aklına bile gelmez:

Haste yatur zâr u giryândur ser-i kûyında dil

Hatırına gelmez ol yâr-ı dil-âzârın ‘ilâc

G 152/2

Âşıklarını eziyet ile öldürmeyi huy edinen sevgilinin gözlerinin öfkesinden çekinmek lâzımdır:

Kıl ol şâh-ı bî-emânun hışm-ı çeşmünden hazer

Cevri ile merdümler öldürmek olupdur hûy ana

³⁰ Pala, *age*, 402.

G 17/2

Âşığın gözünde sevgili, cefa çektiren, adaletsiz, cellat gibi gözleriyle âşığı öldürendir:

Yüri ey kârı cefâ ‘âdeti bî-dâd yüri

Beni öldürmedin ey gözleri cellâd yüri

G 654/2

Divanlarda genel olarak sevgili, âşığın gözünden tanıtılsa da Ravzi Divanı'nın 24. Gazelinde sevgili kendi ağzından tasvir edilmiştir:

Sevgili kendisini âşıklara eziyet edip cefâ çektiren, içinde vefâ ve sevgi barındırmayan kişi olarak tasvir etmiştir:

Dâ‘imâ ‘uşşâkuma cevri ü cefâdur ‘âdetüm

Zerrece mihr ü vefâ bir emri-hârîkdur bana

G 24/4

Sevgilinin âşığa karşı eziyetini günden güne arttırması âşık için lütuf ve ihsandır:

Arturur cevri günden güne cânân bana

Bundan (özge) niçe olur dahı ihsân bana

G 35/1

Sevgilinin âşığa sövüp hakaret etmesi bile (âşığı muhatap aldığı için) mutluluk verici lütuftur:

Seng-i düşnâmunla sen kim şâd idersin ‘âşıkı

Dahı bundan gayrı olur mı ‘aceb ihsân ana

G 12/5

Âşık, aşk acısı çeken bir hasta olduğunda sevgili bu hastalığa çare bulacak doktor olur, sevgilinin âşığın yanına gelmemesi ise âşığın kendini bu dünyada garip ve kimsesiz hissetmesine sebep olmuştur:

Haste-i bî-çâreyem gelmez tabîbüm yanına

Bir garîbem kendi şehrüm dâr-ı gurbetdür bana

G 26/2

Alttaki beyitte ise âşık, âşkdan dolayı çektiği acılardan hazz duyar ve dermana ihtiyaç duymaz:

Ko beni derdi-i gam-ı ‘ışk ile cân terk ideyüm

Ey tabîb-i dil ü cân eyleme dermân bana

G 35/2

Çekilen acılardan mutluluk duyma ve dermân istememe düşüncesi akla Fuzûli'nin şu beyitini getirir:

“Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcumdan tabîb

Kılma dermân kim helâküm zehri dermânundadır.”

Divan şiirinde sevgilinin kadın mı erkek mi olduğu yönünde kesin bilgi yoktur. Beyitlerde bazen işveli, nazlı, al yanaklı, ince belli sevgili tanımı yapılırken bazen de aşağıdaki beyitte olduğu gibi bıyıkları terlememiş delikanlı tasviri sevgiliyi anlatmak için kullanılırdı:

Beni görüp o çâr-ebrûdan ayru

Didiler Ravzi-i nâ-çâra benzer

G 248/5

Bir önceki beyittekiyle benzer olarak sevgili tanımında ayva tüylerini tıraş edilmesi gerekliliği vurgulanarak sevgilinin delikanlı olduğu yönünde benzetme verilmiştir:

Gelmesün yüze terâş eyle hat-ı ruhsârun

Didi Kur'ân'da Hudâ ve 'ctenibû kavle'z-zûr

G 252/2

2.1.2. Âşık

Divan şiirinin üç ana karakterinden birisi olan âşık, şiirlerde belirlenen kelime ve terkiplerle ya da şâir ismi/ mahlası ile anılır.³¹ Genel hatlarıyla âşık; aşk derdiyle acı çeken, sevgiliden ayrı kaldığı için inleyip feryâd eden; gönlü ve sînesi yararlarla dolu ve kanlı; yüzü sararıp solmuş, çelimsiz, sevgiliye kavuşmak için çırpınan fakat bir türlü isteğine ulaşamayan bu sebeple sabrı ve kararı kalmamış tip olarak karşımıza çıkar. Çektiği bunca acı ve zahmetten şikâyetçi olmayan âşığı üzen tek şey sevgilinin kendisine ilgi ve alaka göstermemesi ve rakiple ilgilenmesidir. Ravzî Divanı'nda da âşık, belirtilen bu özelliklerle anılmıştır.

Âşık, sevgilinin mahallesinden ayrılmaz; onun için sevgilinin mahallesinden başka şehir ve yerleşim yeri yoktur:

Kûy-ı dilberden kim olmuşdur cüdâ âvâre dil

Olmadı cây-ı makar bir gayrı şehir ü kûy ana

G 17/4

Âşığın, sevgilinin mahallesinde beklemeleri o kadar fazladır ki, artık mahallenin köpeği bile bu bağlılığı fark etmiş, çanağını âşıkla paylaşmıştır:

Âşık kilâb-ı kîyun ile hem-sifâldür

Görince kadre irdi sana intisâbda

G 495/7

Onun çektiği aşk acısından dolayı akıttığı gözyaşları, yedi denizi boğacak kadar yoğundur. Kimse böyle bir ırmak görmemiştir:

Bir dem içre yidi deryâyı revân gark eyler

Görmedi kimse gözüm yaşına benzer ırmag

³¹ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı" *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Divantaş Yayınevi, İstanbul, IX, 1994, 414.

G 380/2

Âşığın gönül hanesi çektiği ayrılık acısıyla virânedir. Onu ateşlerde yakan da bu ayrılık ateşidir:

Hâne-i dil gam-ı hicrân ile vîrân ancak

Beni odlara yakan âteş-i hicrân ancak

G 390/1

Çektiği bu aşk derdi onun, diğer âşıklardan üstün olmasını sağlamıştır:

Kıldı ‘âşıklar arasında beni

Derd-i ‘ışk ile cümleden fâ’ik

G 391/2

Âşık için sevgilinin yanında olmadığı her yer gurbettir. Bu ayrılık dolayısıyla da gönlü her daim mutsuzdur:

Kaldı gurbetde gönül şehr ü diyâr elde degül

Niçe dil-şâd olayın vasl-ı nigâr elde degül

G 420/1

Akşamdan sabaha kadar gökyüzünün karanlık olmasının asıl sebebi âşığın âh ve inlemelerinin dumanının gökyüzünü sarmasıdır:

Boyadı âsmânı göge duhân-ı âhum

Karanlık olsa tan mı şeb-tâ-seher semâda

G 480/2

Âşığın sevgiliye duyduğu aşktan başka bir şeyi yoktur; bu aşk da sevgilinin güzelliği kadar fazladır, eğer ikisi de terazi de ölçülse eşit gelir:

Ben ednâyem ne mikdârüm var ammâ kim ber-â-berdür

Benüm ‘ışkum senün hüsnüle vezn olsa terâzûda

G 497/2

Duyduğu aşkın büyüklüğüyle övünen âşık, gökte güneş ve ayın ışık vermesini bile kendisinin öğrettiği ifade eder:

Şevk ile yanmağı ben öğretdüm

Gökde mihr ile meh-i tâbâna

G 515/2

Âşık yine duyduğu aşk dolayısıyla övünerek, Kays'tan önce kendisinin divane olup Mecnûn'a döndüğünü söyleyerek Kays'a karşı üstünlüğünü ifade gösterir:

Mecnûn ben idüm evvel Kays oldu sonra zâhir

Dîvâneler içinde evvel benem o sâni

G 634/2

Âşığın kendisini Mecnûn ile karşılaştırması akla Fuzûli'nin şu beyitini getirmiştir:

Mende Mecnûndan füzûn âşıklık isti'dâdı var

Âşık-ı sâdik menem Mecnûn'un ancak adı var

Sevgilinin ok gibi bakışlarının sineye gelmesi âşık için izzet ve ikramlara layık misâfirin gelmesi gibidir:

Tîrüni sîneme gönder hele gör

Niçe 'izzetler olur mihmâna

G 511/4

Âşığın gül bahçesi gibi olan sinesinde aldığı taze yaralar gül, kararmaya başlayan yaralar da karanfil gibidir:

Her zahm-ı tîri kırmızı gül sîne gülsitân

Dâğ-ı siyâh benzedi yir yir karanfüle

G 517/3

Sevgilinin oş (hoş) diyerek âşığı köpek yerine koyması âşığın gözünde bir iltifat ve mutluluk sebebidir:

Oş oş diyo da‘vet it gâhî

İltifâtunla kâmrân eyle

G 556/3

Âşık, sevgilinin kapısında bağlı köle olup yolunda can vermek için sevgiliye yalvarır:

Olup kapunda boynı baglu bende

Şehâ can vireyin yolunda ben de

G 558/2

Divan edebiyatında sevgilinin kaşları, şekli dolayısıyla yaya benzetilmiştir. Kaşlar yay olduğunda kirpikler de yayın oklarıdır. Aşağıdaki örnek beyitte; âşığın sevgilinin yay gibi kaşlarından atılan cefâ oklarına hedef olması mutlu olunması gereken bir durumdur:

Düğün bayramdur mâtem degüdür ey kemân-ebrû

Hedef kılsa beni tîr-i cefâya kaşların yâsı

G 578/5

Sevgilinin mahallesi gül bahçesi olduğunda, bahçenin inleyen bülbülü de âşıktır.

Gülşen-i kûyunda eyler dâ‘imâ âh herzâr

Ravzi-i şeydâ-dil olmuş bülbül-i gûyâ gibi

G 602/5

Âşık her daim mestâne bir şekilde dolaşır. Bunun sebebi ise âşk şarâbından içmesidir:

Bâde-i ‘ışkî nûş itdüm

Beni bir kimse görmedi ayık

G 391/4

2.1.3. Rakip

Sevgili ve âşıktan sonra Divan'da işlenen bir diğer önemli tip de rakiptir. Beyitlerde rakiple ilgili değerlendirmeler genellikle âşığın gözündendir. Bu sebeple rakip, sevgiliyle arasına girdiği için âşık tarafından baş düşman ilan edilmiş ve daima olumsuz özellikleriyle öne çıkarılmıştır. Hatta bu durum öyle ilerlemiştir ki rakibe hakaret içeren beyitler de örneklerde mevcuttur. Âşığın bütün eziyet ve sıkıntıları çekmesine rağmen sevgilinin, âşığa ilgisiz davranıp rakiple konuşması da âşık için katlanılacak bir şey değildir. Kelime aynı zamanda âşığın yaşadığı talihsizlikler, imkânsızlıklar yahut sevgilinin eşiğini bekleyen köpeğin karşılığı olarak da beyitlerde yerini almıştır.³²

Sevgili rakibe yüz verip onunla yürümeye kalkarsa, âşığın gözyaşları üzüntüden su gibi akar:

Akar her sû sirişküm cûyî bâğ içre eger kılsan

Rakîb ile salınmaga sen ey serv-i revân niyyet

G 144/2

Rakiplerinin ölümünden haberdar olan âşık için bu durum yas tutulacak bir şey değil; aksine düğün bayram mahiyetindedir:

Gördi agyâr öldüğün Ravzî yine mâtemdedür

Hey niçe mâtem düğün bayramdadur ol yâs ana

G 4/5

Bir önceki beyitteki anlamla bağdaşık olan bu beyitte de rakibin ölümünün istendiği dile getirilir:

Öli dirili hâzır olurduk namazına

³² Ahmet Atilla Şentürk, “Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, IV, İstanbul, 1965, 2-7.

Ravzî eger virilse rakîbün salâları

G 612/5

Tabiâtı bozuk olarak tanımlanan rakibin sevgilinin kapısına layık olmadığı için dışarı atılması istenmiştir:

Kara taşdur yabanda yaraşur ol

Sür kapundan rakîb-i bed-güheri

G 598/4

Beyitte, âşığı sevgilinin mahallesine almayan köpek de âşık için bir rakiptir:

Girmiş rakîb-i seg bir şekl-i mühmele

N'oldun diyen kimesneye aydur cereb cereb

G 112/6

Âşığın, sevgili ile konuştuğunu gören rakip; onları izleyip dinlediği için âşık rakibe eşek diye hakaret eder:

Yâr ile söyleşür görüp ey dil rakîb-i har

Dikdi bize gözini bıraktı kulağını

G 601/6

Âşık, rakibi aşağıdaki beyitte de şeytana benzetmiştir:

Niçe benzetmeyeyin şeytana

Gelmedi gitdi rakîb imâna

G 515/1

Sevgilinin mahallesi Ka'be olduğunda mahallede dolaşan rakip de onun mahallesine lâayık olmayan kara yüzlü şeytandır:

Gördüm rakîb-i rû-siyehi kûy-ı yârda

Lâyık degül ki Ka'be'yi şeytân açar kapar

G 197/4

Âşığa göre sevgilinin kendisini düşmanı(rakip ile) eş tutması mahşer günü hesap sormasına sebeptir:

Düşmen benümle bir yazılursa kitâbda

Ben söylesem nigâr ile rûz-ı hisâbda

G 495/1

2.2. YERLEŞİM MERKEZLERİ

2.2.1. Anadolu (Rûm)

Anadolu; Ön Asya'nın bir kısmını içine alan, Türkiye'nin Asya kıtası'na verilen addır. Anadolu'nun eski ifadesi olan Rûm kelimesi, genellikle Anadolu için kullanılmış olsa da geniş manada da Osmanlı.'yı da içine alır. Kelime aslında bu ülkede yaşayan insanların adıdır.³³ Anadolu, âhû gözlü güzelleri ve güzel söz söyleme yeteneğine sahip söz ustalarının kıymetinin bilinmesiyle de anılmaktadır.³⁴ Örnek beyitlerde Anadolu, hem içinde barındırdığı güzelleriyle hem de mekân olarak anılır.

Âşık için Anadolu'daki nihâetsiz güzelleri izlemek hissi her şeyden iyidir:

Egerçi Rûmili'dür bu güzeller bî-nihâyetdür

Bana hep cümlesinden yeg gelür hüsnün temâşâsı

G 633/4

Bir önceki beyitte olduğu gibi Anadolu'da sınırsız güzelin varlığından söz edilmiş, Rumeli'nin güzellerine istek duyulmadığı söylenmiştir:

Benüm Rûmilinün dil-berlerine iştiyâkum yok

Bu Anatolidur bunda güzeller bî-nihâyetdür

G 213/2

Mecâzî benzetmelere ek olarak Rûm terimi, Kanunî dönemindeki Osmanlı-İran savaşlarından ve Osmanlı Devleti'nin savaşlardaki başarısından bahsedilirken "Anadolu" yerine kullanılmıştır:

'Acem şâhını mât itdi yine Rûm'un Süleymânı

Bu 'âlem câygâhı leşker-i 'Osmân'un olsun hep

G 110/5

³³ Cemal Kurnaz, *Hayali Bey Divanı Tahlili*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2012, 104.

³⁴ İ. Ethem Buyruk, *Bağdatlı Rûhî Divanı'nda Sosyal Hayat* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi), Konya, 2015, 18.

Dönemin siyâsî durumu hakkında bilgi veren ve Rûm kelimesinin Anadolu anlamında kullanıldığı bir diğer gazel de Osmanlı padişâhı tarafından İran şâhına adaletli bir tavır sergilendiğini gösteren şu beyittir:

Zulmet-i zulm içre kalmışdur meğer şâh-ı ‘Acem

Pâdişâh-ı Rûm ana ‘adl ü siyâset gösderür

G 244/7

Anadolu ve İran yerleşkeleri sevgili ile bağdaştırılarak, sevgili için dökülen gözyaşı Dicle ve Ceyhun nehirlerine benzetilmiştir:

Rûm’da görmeyeli ben o ‘Acem mahbûbın

Dicle-i eşkümi gören didi Ceyhûn ancak

G 389/2

Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde çoğu zaman, Habeş, Zenci, Zengibâ ile karşılaştırılır ve tezat sanatı yapılırdı.³⁵ Sevgilinin güzellik unsurları da bu tezatların kullanımında önemli rol oynamıştır.

Sevgilinin yüzünü beyazlığı ve parlaklığı dolayısıyla Anadolu’ya benzetilirken, yanağındaki ben de (siyahlığı dolayısıyla) Bilâl Habeşi’ye ve Hindû’ya benzetilmiştir:

‘Ârızunda görinen hâl-i Habeş midür ‘aceb

Mülk-i Rûm’ı seyre gelmiş yohsa bir Hindû mı bu

G 474/5

2.2.1.1. İstanbul

Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapan İstanbul, “Pây-i taht-ı Rûm”dur.³⁶ XVI. yüzyılda bazı İngiliz gezginler tarafından da ziyaret edilen İstanbul, hem şehrin konumu, güzellikleri, balık ve meyve çeşitliliği yönünden hem de emniyetli olması

³⁵ Pala, *age*, 380.

³⁶ Kurnaz, *age*, 105.

bakımından buranın dünyanın diğer büyük kentlerinden daha üstün bir yere sahip olacağı yönünde betimlenmiştir.³⁷

Gerek coğrafi konumu ve güzüllikleri gerekse siyâsî ve tarihî yapısı ile XVI. yüzyılda edebiyatın Klasik çağında da ilgiyi üzerine çeken İstanbul, Edincikli Ravzî Divanı'nda hem siyâsi ve tarihî açıdan hem de mecâzi anlatımlarla ele alınmıştır.

Büyük İstanbul yangını hatırlatılarak gönül İstanbul'a, sevgili de gönül başkentini yakan zulmedici şâha benzetilmiştir:

Sanma âteş düşdi nâ-geh yandı ser-tâ-pâ hemân

Dil Sitanbûl'mı zulm-i şâh yakar yandurur

G 250/2

Kadı 'İvaz Efendi'nin kadı olmasını, İstanbul'daki erkek kıtlığının bulunmasına bağlamıştır:

Var ise kaht-ı ricâl oldı meger ey Ravzî

Kadı olmak ne 'aceb şehr-i Sitanbul'a 'İvaz

G 360/6

Galata, güzelleriyle söz konusu edilir.³⁸ Âşığa, hayâli olarak şaşkınlık sandalı ile İstanbul'dan geçip sevgili ile Galata'da yürümesi söylenmiştir:

Zevrak-ı hayret ile turma Sitanbul'dan geç

Bir nigâr ile yüri şehr-i Kalata tenhâ

G 83/4

2.2.1.2. Edincik

Günümüzde Balıkesir'e bağlı olan şehir, Ravzî'nin doğduğu yer olması hasebiyle ayrı bir önem arz etmektedir.

³⁷ Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, 36.

³⁸ Kurnaz, *age*, 105.

Edincik'te bulunan güzel, âşıkların başlarından kendisine kâse yapan çanakçıya benzetilmiştir:

Barmagında kâse-i ser Ravziyâ fır fır döner

Şehr-i İdincik'de bir garra güzel çanakçı var

G 195/7

Edincikte ırmakların durmadan akmasının sebebi sevgiliyi aramaktır:

Seni arar müdâm akup her su

Dil-berâ cûybâr-ı İdincik

G 411/7

Bahar geldiğinde Edincik cennete benzetilir:

Açılalı bahâr-ı İdincik

Cennet oldı diyâr-ı İdincik

G 411/1

Edincikte yetişen meyvelerin cennet meyvesi olduğu, narının ise benzerinin bulunmadığı ifade edilir:

Yararuş mîve-i cinân dir isem

Bî-bedeldür enâr-ı İdincik

G 411/2

Edincik sakinlerinin güzele sevdalanan âşığı ayıplamadığı için övgü aldığı bir beyit örneği de aşağına verilmiştir:

Hûb sevsen kimesne 'ayb itmez

Ne güzeldür diyâr-ı İdincik

G 411/8

2.2.1.3. Bursa

Osmanlı günümüze kadar içinde birçok güzelliği, tarihî ve siyâsî unsurları barındıran Bursa, bir dönem Osmanlı Devleti'ne de başkentlik yapmıştır.

Bursa'nın kaplıcalarının meşhur olması ve her zaman ateş yanması aşağıdaki örnek beyite konu olmuştur.

Âşık, ayrılık ateşinde akan gözyaşlarını sevgilinin seyr etmek istemesi halinde onu Bursa'da Temürtaş (Demirtaş)Hamamı'na davet eder:

Teb-i hicründe akan yaşumu seyr itmek istersen

Burusa'da temâşâ eyle hamâmın Temürtaş'un

G 418/3

Her tarafta servi boylu sevgiliyi arayan âşığın gözyaşları, Bursa vadisindeki Aksu ve Anadolu'daki Karasu nehirlerine benzetilmiştir:

Sû-be-sû arar o servi cûş-ı eşkümdür benüm

Bursa vâdisinde Aksu Rûm ilinde Karasu

G 469/2

2.2.2. Rumeli

2.2.2.1. Üsküp

Balkanların merkezinde yer alan ve tarih boyunca önemli siyâsî ve kültürel olaylara ev sahipliği yapan şehir, eski medeniyetlerin de muhafaza edildiği kültürel bir mozaiktir.³⁹

Şâir, Üsküp'ün güzelliğini seyretmek gerektiğini vurgulayarak şehri, Anadolu'nun Bursa'sına benzetmiştir:

Temâşâ eyle Üsküb'i ne zîbâ şehri olur ol kim

³⁹ Enes İdriz, Enver Uysal, "Üsküp'te Müslümanlar: Dînî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 2009, 592-593.

Münâsibdür eger dirsem ana Rûm'un Burusa'sı

G 633/6

2.2.2.2. İştib

Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nde yer alan eski bir Osmanlı şehridir. Osmanlı döneminde geniş verimli toprakları ve yoğun Türk nüfusuyla İslâmî hayatın etkili olduğu kaza merkezi özelliği kazanmıştır.⁴⁰

Şâir, Rumeli'deyken İştib'i seyretmek gerektiğini ve şehrin ne kadar güzel olduğunu vurgulamıştır:

Temâşâ eyle Ravzî Rûmilinde

Ne zîbâ şehri imiş bu şehri-i İştib

G 113/5

2.2.3. Irak

Irak, tarih boyunca pek çok göç ve istilaya maruz kalmış ve birçok medeniyeti bünyesinde barındırmıştır. Osmanlı Devleti ise Yavuz Sultan Selim'in Suriye ve Mısır'ı fethinden sonra Irak bölgesine ilgi duymaya başlamıştır. 1534 yılında Bağdat'a giren Kanûni Sultan Süleyman, 1535 yılına kadar burada kalmış, Bağdat'ta imar işlerini yoluna koymuş ve buraya beylerbeyi statüsü vererek idaresini Diyarbakır eski beylerbeyi Süleyman Paşa'ya vermiştir. Osmanlı Devleti'nin Irak üzerindeki hâkimiyeti Safevilerle 1555 yılında yapılan Amasya Antlaşması ile resmen tanınmış ve İran'ın Bağdat'ı 1623-1638 yılları arasındaki işgali dışında XX. yüzyıl başlarına kadar bu hâkimiyeti sürmüştür⁴¹Irak; ayrıca bir Türk mûsikî makamıdır.⁴²

Verilen beyit örneğinde ise kelime, mekân anlamında kullanılmış; sevgiliyle Osmanlı'dan uzaklaşıp Irak'ı seyretme isteği vurgulanmıştır:

Yâr ile seyr-i Irâk eyleyelüm ey Ravzî

⁴⁰ Machiel Kiel, "İştib" *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, 440-442

⁴¹ Robert Mantran, "Irak (Osmanlı Dönemi)", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 19, TDV Yayınları, İstanbul, 1999, 91-93

⁴² Pala, *age*, 22.

Gidelüm gelmeyelüm milket-i ‘Osmâna birez

G 334/5

2.2.3.1. Bağdat (Dârü’s-Selâm, Burc-ı Evliyâ)

Irak’ın başkenti ve en büyük şehridir. Eskiden Abbasîlerin idare merkezi ve İslâm âleminin başkenti idi. Dicle’nin iki sahilinde kurulu olan şehir, XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı idaresine girmiştir. Kur’an-ı Kerim’de “cennet” anlamına gelen şehre Dârü’s- Selâm adını koyan kişi Abbâsi halifesi Mansûr’dur.⁴³

Osmanlı Devleti’nin Bağdat’a karşı yaptığı sefer, aşağıdaki beyite konu olmuştur. Seferde Hızır ile İlyas’ın kutlu pâdişâha yardımcı olması dilenmektedir:

Kıldı Bağdâd’a sefer ol şeh tutar il yâs ana

Kâfile-i sâlârı olsun Hızr ile İlyâs ana

G 4/1

Bağdat, Fırat ve Dicle nehirlerinin birbirine yakın olduğu verimli topraklarda kurulduğu için Fırat ile Dicle nehirlerinin birleştiği yer olan Şat ile birlikte anılmaktadır.⁴⁴ Bu konumundan hareketle şâir, sevgilinin bulunduğu yeri Bağdat’a, gözyaşını ise Şat’a benzetir:

Görmeyel’de âh kim Bagdâd-ı hüsn-i dil-beri

Cûy-ı eşküm oldu hem çün Dicle vü Ceyhûn u Şat

G 363/2

Sevgilinin rakip ile Bağdat’a gidişi, padişâhın sefer yapmasıyla ilişkilendirilmiş; sevgiliyi pâdişâha, gidişi de sefere benzetmiştir:

Ol perî kılalı agyâr ile Bagdâd’a sefer

Dil ‘Acem seyrin ider milket-i ‘Osmân yirine

⁴³ Pala, *age*, 107.

⁴⁴ Emine Yeniterzi, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III, 15, 301-334.

G 512/4

2.2.4. Acem

Acem, Arap olmayan halk için kullanılır. İranlı, İran halkından olan kimse anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Osmanlı pâdişâhları kendilerini Sünnî İslâm'ın savunucusu ve temsilcisi olarak görmüş, Şiîleri yenilgiye uğratan kişi olarak saymıştır. Şah İsmail taraftarı olan Rafizîler de denilen Kızılbaşlar (kırmızı başlık (sürhser) taktıkları için bu adla anılmış) daha sonra bu kelimeye dinsiz anlamı yüklenmiştir. Dînî bir görüş olarak ilk defa Erdebilli Şeyh Cüneyd'in oğlu Haydar tarafından ortaya konulmuştur. Hz. Ali'yi Tanrı olarak kabul eden bu görüşe göre, Allah-Hz. Muhammed (s.a.v)-Hz. Ali birdir.⁴⁶

Şah İsmâil'in, Acem mülküne cefâ çektirip; Anadolu'yu ve Şâm'ı bu zulüm ile harap ettiği belirtilir:

Kıldı bünyâd-ı cefâ gerçi 'Acem mülkinde

Zulm ile yıkdı harâb eyledi Rûm'ı Şâm'ı

G 627/2

Beyit, bir önceki beyitle ilişkilendirilmiş; Osmanlı pâdişâhının yaptığı sefer ile İran'a adalet getirdiği, bundan önce Acem şâhının halkı eziyet içinde bıraktığı ifade edilir:

Zulmet-i zulm içre kalmışdur meğer şâh-ı 'Acem

Pâdişâh-ı Rûm ana 'adl ü siyâset gösderür

G 244/7

2.2.4.1. Isfahan

İran'da sınırlarında yer alan İspehân da denilen şehir, sürmesi ile meşhurdur. Deccâl ve büyük kâhtın buradan zuhur edeceği ve burada kırk gün oturanların cimri olacağı konusunda inanışlar mevcuttur. Isfahan aynı zamanda musıkîde bir makama

⁴⁵ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara, 2006, 5.

⁴⁶ Suraya Foroqî, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev.: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınlar, İstanbul, 2011, 75.

da addır.⁴⁷

Şâir; sevgiliyi padişaha, ayağının altındaki toprağı da sürmeye benzetip, bu toprağı sürme niyetiye gözlerine sürmek istemektedir:

Çekeyin gözlerüme pâdişehüm ihsân it

Ayagun toprağına kuhl-ı Sıfahân dirler

G 293/2

Bir önceki beyitte olduğu gibi sevgilinin ayağının altındaki topraklar İsfahan sürmesine benzetilerek âşıklar tarafından değer görmüştür:

Yüzüni ayagi toprağına sür ‘ârif isen

Çeke gör gözlerüne kuhl-ı Sıfahâhları

G 594/4

Âşık, sevgili uğrunda her dâim gözyaşı akıtır. Aşağıdaki/müteakip beyitte âşığın sevgilinin yoluna her zaman ağlaması gerektiği ve ayağına yüz sürerek ondan sürme niyetiye ayağındaki toprağı istemesi gerektiği belirtilir:

Revân it eşk-i çeşm-i hûn-feşânum her dem ey Ravzî

Yüzün sür hâk-i pâ-y-i yâre kuhl-ı İsfahân iste

G 544/5

Âşık, sevgilinin yoluna toprak; aşk erbabınının gözlerine de İsfahan sürmesi gibidir:

Mahabbet şâh-ı râhında gubâruz gerçi ey Ravzî

Velî erbâb-ı ‘ışkun çeşmine kuhl-ı Sıfahân’uz

G 340/5

⁴⁷ Ahmet Talat Onay, Haz. Cemal Kurnaz, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Kurgan Edebiyat Yay. Ankara, 2013, 103.

2.2.4.2. Tebriz

İran'ın kuzeybatısında yer alan bir şehirdir.. Osmanlı ve Safevîler arasındaki mücadele sebebiyle sıklıkla yönetim değişikliği yaşasa da Osmanlılar, 1603 yılına kadar Tebriz'i kontrol altında tutmuştur. Şah I. Abbas aynı yıl şehri zapt etmiş ve Osmanlı eserlerini hiçbir iz kalmayacak şekilde yıktırmıştır. Osmanlılar, birkaç kez şehri kuşattıysa da tekrar alamamıştır.⁴⁸

Tebriz'in Şîî inancının mekezi konumunda olması ve Osmanlı ile yapılan mücadeleye önemi aşağıdaki beyitte ele alınmıştır:

Kesdi 'ırkın ser-be-ser ya'ni 'Ömer-meşreblerün

Şâh-ı Tebrîz 'Âli-'Osmân'a mehâbet gösderür

G 244/6

Beyitte Anadolu'daki güzellerin, Acem'in önemli şehirlerine karşı üstün olduğu ifade edilmiştir:

Sana Servân ile Tebrîz'ini mülk-i 'Acem'ün

Bana Rûm illerünün husrev-i hûbânları

G 650/2

2.2.4.3. Horasan

Güneşin doğduğu yurt anlamına gelen Horasan,⁴⁹ çoğunlukla övülen kişinin hüküm sürdüğü topraklardan bahsedilirken kullanılırdı.⁵⁰

Verilen örnekte yapılan seferlere yağmur teşbihi yapılarak, Osmanlı askerinin yoğun şekilde Horasan şahı üstüne gitmesi, gökten yağmur ve kar yağması benzetmesiyle anlatılmaktadır:

Berf ü bârân oldı nâzil sanmanız gökden yire

Gitdi 'Osmân leşkери şâh-ı Horasan üstüne

⁴⁸ Ali Sinan Bilgili, "Tebriz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 40, TDV Yayınları, İstanbul, 2011.

⁴⁹ Pala, *age*, 210.

⁵⁰ Kurnaz, *age*, 103.

G 475/5

2.2.5. Çin

Çin, miskin vatanıdır. Ahunun göbeğine kan oturması sonucu oluşan güzel kokulu bu maddenin anavatanı Çin Türkistanı'dır. Sevgilinin zülfü, kaşı, beni ve hattı renk ve koku yönünden misk, anber ve ilgili hususlarla birlikte kullanılır.⁵¹

Saçun miske gözün âhû-yı Çîn'e n'ola ta'n itse

İder ol iki gîsû 'anber-i sârâya istignâ

G 74/5

2.2.5.1. Hutun (Hatâ, Hıtâ)

Çin'in özerk bölgesi Sincan Uygur'un güneybatısında yer alan miski ile meşhur bir il olan şehir aynı zamanda, hata kelimesinin "yanlış" anlamıyla da tevriyeli olarak şiirlerde yerini almaktadır. Sevgilinin saçı ve benlerinin siyahlığının yanı sıra misk, nâfe, bağır, ciğer, hûn, âhû, gazal, Çin, Tatar, Türk-i Hata unsurlarıyla da kullanılmaktadır.⁵²

Sevgilinin siyah zülfündeki renk ve kokunun bir benzeri Hoten miskinde dahi yoktur:

Siyeh zülfündeki bu reng ile bû

Bulnmaz Hak budur misk-i Hoten'de

G 558/2

Şâir, sevgilideki siyah saçı "küfrî" kelimesi ile bağdaştırıp onu günahkâra benzetmiş; ceylan gibi olan sevgilinin, gerdanına günahkâr saçların dolanmasının adaletli olmadığı belirtilmiştir:

Ey hûb-ı Hıtâ gerdenüne hiç düşer mi

Zülf-i siyehün gibi günehkâra sarılmak

⁵¹ Kurnaz, *age*, 102.

⁵² Yeniterzi, *age*, 301-334.

G 393/5

2.2.6. Bedahşân

Afganistan'ın kuzeydoğusunda yer alan Tacikistan, Çin ve Pakistan'a komşu bölgede, Feyz-âbâd merkezli eyalettir.⁵³ Bedahşân, yakut cinsi kırmızı la'l taşıyla birlikte tanınır. Bu taş Divan şiirinde sevgilinin dudağı için kullanılmıştır. Eskiden burada bedahş denilen yakut çıkarıldığından şehrin adının da buradan geldiği tahmin edilmektedir eski çağ tarihinde ise adı Bakteria olarak geçer.⁵⁴ Verilen beyitlerde kırmızı olması dolayısıyla hem sevgilinin dudakları hem de âşığın kanlı gözyaşları la'l taşına benzetilmiştir.

Sevgilinin ağızı sadef olduğunda; dişleri inci, dudakları ise la'l taşı gibidir:

Sadefdür birinün ağızı sever cân ol dūr-i pâki

Lebi la'l-i Bedahşî birinün dendâmı lū'lūdūr

G 227/3

Âşığın gözünde sevgilinin bakışları için candan geçilir, dudakları ise la'lden daha kıymetlidir:

Dil-berâ tîr-i müjen câna deger

Leblerün la'l-i Bedahşân'a deger

G 277/1

Madenden çıktığında soluk renkli olan la'l taşının ciğer kanına bulanıp güneşte bekletirek kırmızı rengini aldığı görüşü aşağıdaki beyite de yansımıştır. Verilen beyitte âşığın gözyaşları sayesinde kırmızı rengini alan la'l taşlarıyla sevgilinin mahallesi süslenmek istenmiştir.

Dîdemün kanını sular gibi her sū akıdup

Kûyunı zeyn ideyin la'l-i Bedahşân'lar ile

⁵³ Yeniterzi, *age*, 308.

⁵⁴ Pala, *age*, 61.

G 545/2

Ayrılık zamanı, kanlı gözyaşlarıyla sevgilinin mahallesini dolaşan âşık, mahalleyi la‘l taşına çevirmiştir:

Fürkat deminde hûn-ı sirişkündür eyleyen

Kûy-ı nigârı la‘l-i Bedahşân taraf taraf

G 384/4

2.2.7. Halep

Osmanlı Devleti'nin önemli merkezlerinden biri olan Halep, Suriye'nin başkenti Şam'dan sonra ikinci büyük şehridir. Geçmişten bu yana önemli ticaret ve dokumacılık merkezi olan Halep, ipekli kumaşlarıyla meşhur olmasının yanı sıra hafızların çokluğu ve burada yapılan kalkanlarıyla önemli bir üne sahiptir.⁵⁵

Aşağıda verilen örnek beyitte de Suriye'nin iki büyük şehri Halep ve Şam birlikte kullanılarak sevgili ile birlikte seyr edilmek istenilen yer olarak beyitte yerini almıştır:

Mısır'ı terk eyleyüm gel beri ey la‘li şeker

Varulum seyr idelüm yâ Halbe'i yâ Şâm'ı

G 603/4

Kelime, Anadolu güzelinin âşığa Arap deyip nereli olduğunu sorması üzerine Halep cevabıyla beyitte kullanılmıştır:

Bir hûb Rûmi didi bana hey ‘arab ‘arab

Yirün senün ne yirdür ayıtdum Haleb Haleb

G 112/1

⁵⁵ Yeniterzi, *age*, 301-334.

2.2.8. Şam

Şam; Mekke, Medine ve Kudüs'ten sonra gelen muhterem şehirlerdendir. Bu sebeple Şâm-ı Şerîf, Şâm-ı Cennet-Meşâm da denilmekte; cennetin de Şam'ın üstünde veya altında olduğuna inanılmaktadır.⁵⁶ Emevîlere başkentlik yapan Şam, dünyadaki en eski yerleşim merkezlerinden biridir aynı zamanda önemli kültür ve ticaret merkezidir. Divan edibiyatında ise, Farsça kökenli akşam ve karanlık anlamlarına gelen “şâm” kelimesi ile tevriyeli kullanılarak sevgilinin saçı ile bağdaştırılırdı.⁵⁷

Aynı zamanda Şam genellikle Mısır ile birlikte kullanılır. Örnek beyitte ise yâre kavuşmayla her yerin Mısır gibi aydınlık olacağı, yardan ayrılığın da Me'va cennetini bile karanlık yapacağı belirtilir:

Dirîgâ çıkdı elden Mısır-ı vasl-ı yâr-i hercâyî

Bana me'vâ vü menzil hayfâ Şâm-ı fûrkatdür

G 214/2

2.2.9. Mısır

Osmanlı imparatorluğunun Kuzeydoğu Afrika'daki eyaletidir. Mısır, Osmanlı ile ilgisini kesinceye kadar devletin protokolde birinci eyaleti statüsünde olmuştur⁵⁸ Sözlükteki karşılığı ülke, memleket olan kelime; tevriye yapılarak ya da Hz.Yûsuf kıssası işlenerek ele alınır. Şiirlere Mısır hükümdarlarına “aziz” denilmesi, Hz.Yûsuf'un güzelliği, kuyuya ve zindana atılması, Hz.Yâkub'un üzüntüsü ve rüya tabirlerindeki ustalığı konu olmuştur.⁵⁹ Şehir, beyitlerde Hz. Yûsuf kıssası ve şeker kamışının fazlalığıyla anılmaktadır.

Aşağıdaki beyitte aşğın gönlü hüznü olduğu için Hz.Yâkup'a, sevgili de güzelliği yönüyle Hz.Yûsuf'a benzetilmiştir:

Dil-i âşüfte senün hüzn ile Ya'kûb'undur

⁵⁶ Onay, *age*, 381.

⁵⁷ Yeniterzi, *age*, 325.

⁵⁸ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi 2*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, 363.

⁵⁹ Yeniterzi, *age*, 322.

Mısır-ı hüsn içre sana Yûsuf-ı Ken‘ân dirler

G 293/6

Felek kimi insanı Yûsuf gibi Mısra sultan eder kimini ise canından bıkmış hale getirir ifadelerinin yer aldığı beyitte, Yûsuf kıssası ve âşîğın hâli karşılaştırılmıştır:

Ravziyâ kimin ‘Azîz-i Mısra ider Yûsuf-sıfat

Kimini cân-ı ‘azîzinden ider bî-zâr çarh

G 170/5

Şâir, Mısır’da şeker kamışının çok lezzetli olduğunu söylemelerine karşı; Anadolu’daki sevgilinin dudağının şekerden de tatlı olduğunu ifade eder:

Mısır içinde gerçi kim dirler olur şekker lezîz

Rûm’da bana gelür ey dil leb-i dil-ber lezîz

G 181/1

Şeker kamışının Mısır’dan çıkarılması, sevgilinin meclisinde şeker şerbet olma isteğine bağlanmıştır:

Geçüp başundan anuñün diyâr-ı Mısır’ı terk itdi

Gelüpdür bezmüne olmağıçün şeker şerbet

G 119/2

2.2.10. Semerkand ve Buhârâ

Türkistan sınırlarında yer alan; ilim ve kültür merkezi olan Buhârâ, divan edebiyatında önemli bir yere sahiptir ve daha çok Semerkand ile birlikte anılmıştır.⁶⁰ Özbekistan’ın güneyinde yer alan Semerkand da aynı bağlamda edebiyatımızda önemli yere sahiptir. Şehrin ismiyle ilgili çeşitli görüşler bulunsa da en meşhuru şudur: İskender’in en çok sevdiği cariyesi Semer hastalanınca hekimlerin ona havası ve suyu güzel bir yere yerleşmesini tavsiye etmesi üzerine İskender, Semer’i şehrin bulunduğu yere gönderir ve Semer’in burada sağlığına kavuşması üzerine şehir kurularak “Semer-

⁶⁰ Pala, *age*, 75.

kand” adını alır. Geçmişte de önemli ilim ve kültür merkezi olan Semerkand’ta günümüzde halen ayakta olan Uluğ Bey Medresesi’nde dönemin âlimleri Matematik ve Astronomi eğitimi vermişlerdir.⁶¹

Semerkand ve Buhârâ şehirleri, beyitte gerçek anamı ile kullanılmıştır. Sevgilinin siyah benine tutulmuş âşıklar için bundan güzel yerleşke yoktur. Onlar Semerkand ve Buhârâ’dan vazgeçmişlerdir:

Hâl-i hindû-yı dil-ârâmunsuz ârâm eylemez

Şâh-ı ‘ışk olan Semerkand u Buhârâ’dan geçer

G 206/3

2.2.11. Kırım

Âşığın gözünde, sevgilinin mahallesinde hor görülen köle bile olmak, Kırım ülkesine han olmaktan daha iyidir:

Kapunda serverâ ednâdan ednâ bir gedâ olmak

Mehâbetle Kırım iklimine hân olmadan yegdür

G 220/6

2.2.12. Ken‘ân

Yâkup peygamberin memleketi olan şehir, bugün Filistin’de Sayda, Sur doyları ile Suriye’nin bir bölümünü içine alır. Edebiyatımızda Hz. Yûsuf ve Hz.Yâkub’un yaşadığı yer olması dolayısıyla manzumelerde yer almaktadır.⁶²

Sevgili, güzelliğiyle Hz. Yûsuf olduğunda; âşık da Yûsuf gibi güzel olan sevgiliye duyduğu hasretten kan ağlayan Hz. Yâkub’tur:

Firâkında bana Ya‘kûb’veş kan agladur her dem

Melâhat Mısır’ına ol Yûsuf-ı Ken‘ân’ı gördün mi

G 621/4

⁶¹ Yeniterzi, *age*, 325.

⁶² Pala, *age*, 266.

Felek Yakûb'u âlemi bin kez devr eylese bile, Yûsuf gibi olan sevgiliden bir daha bulamaz:

‘Âlemi bin kez eger devr ide Ya‘kûb-ı felek

Sanma bir sencileyin Yûsuf-ı Ken‘ân getürür

Âşığın göğsündeki yara, Yûsuf gibi olan sevgilinin Ken‘an ülkesi gibi olan mekânıdır:

Sînemde mekân isterise zahm-ı sinânı

Ol Yûsuf-ı Ken‘ân’ı- cihân eylesin anı

G 623/3

2.2.13. Arabistan

Araplara göre ifadesi Cezîretü’l-Arap veya el-Cezîre olan, İranlılar ve Türkler tarafından da Arabistan adını alan, Asya kıtasının en büyük üç yarımadasının en batıda olan bölgesidir.⁶³

2.2.13.1. Hicaz (Mekke, Medine)

Arapça kuşak, bele bağlanan ip, ayıran anlamında bir kelimedir. Suudi Arabistan’ın batısındaki coğrafi planda Arap Yarımadası’nı kuzeyden güneye sıradağlar halinde inerek ayıran bir dağ silsilesi nedeniyle bölgeye Hicaz (ayrılan) adı verilmiştir. Tasavvufta Mekke olarak değerlendirilir.⁶⁴

Sevgilinin mahallesine Ka‘be diyenler; âşığın yüzüne Mekke, gözyaşlarına da Zemzem demişlerdir:

Kûyûna cânâ diyenler Ka‘be-i ‘ulyâ budur

Eşk ü rûyumçün didiler zemzem ü Bathâ budur

G 222/1

⁶³ M. J. De Goeje, “Arabistan”, *İslam Ansiklopedisi*, 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1978, 472.

⁶⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009, 119.

Eski adı Bekke olan Mekke'den sonra en kutsal şehir olan Medîne'nin, Hz. Peygamber(s.a.v)'in hicretinden önceki adı ise Yesrib'dir. Hz. Ali, hilafet merkezini Irak'ta Kûfe'ye taşıyınca kadar Medine İslâm devletinin başkenti olmuştur.⁶⁵ Hicaz kelimesi aynı zamanda Türk mûsikî makamlarından birinin adıdır.⁶⁶

Bî gamlaruz Medîne-i 'ıfkında Ahmed'ün

Ravzî neşât Ka'be'sinün Mustafâ'sıyuz

G 338/5

2.2.13.2. Yemen

Güney Arabistan'da yer alan Yemen, akik taşı ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır. Süheyl yıldızı Yemen'den çok parlak görüldüğü için en parlak akik taşının da Yemen'den çıkarıldığı söylenir.⁶⁷

Şâir sevgilinin dudağı gibi kırmızı olan bir akik bulsaydı bu akiki öveceğini; fakat Yemen'de dahi böyle bir akik olmadığını söyler:

'Akîki la'lüne tesbîh iderdüm

Ana benzer 'akîk olsa Yemen'de

G 573/3

2.2.13.3. Aden

Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik sahil şehri olan Aden, incileriyle meşhurdur. Edebiyatta da inci ile birlikte kullanılır.⁶⁸

Şâir, sevgilinin inci gibi dişlerinin bir benzerinin (incisiyle ünlü) Aden'de bile olamayacağını dile getirir:

Dür-i dendânuna benzetsem olmaz

Ana benzer dür olmaz çün 'Aden'de

⁶⁵ Öztuna, *age*, 359.

⁶⁶ Pala, *age*, 302.

⁶⁷ Yeniterzi, *age*, 330.

⁶⁸ Pala, *age*, 7.

G 573/4

2.2.14. Avrupa

Divan şiirinde Firengistan olarak zikredilen kıta; güzelleri, putları, kâfirleriyle anılmasıyla birlikte; Müslüman olmayan ülke, fethedilecek yer olarak da bahsedilir.⁶⁹

Sevgili, kâfirlerin putlarına benzetilerek, âşığı olan Muhammed ümmetini kendisine tapmaya zorlaması ile bahsedilmiştir:

Büt-perest itmek murâd eyler Muhammed ümmetin

Bir sanem gelmiş yine Ravzî Firengistân'dan

G 463/5

⁶⁹ Pala, *age*, 158.

2.3. GÖREV VE MESLEKLER

Meslek sahibi olmanın önemli görüldüğü Osmanlı toplumunda, pâdişâhlar dahi bir meslek ve zanaatle uğraşmışlardır. II. Mehmet bahçıvan, I.Selim ve I.Süleyman kuyumcuymken; I.Mehmed yay kirişi, III. Murad ok başı, III. Mehmed ve I.Ahmed kaşık ve zıhgîr, II. Selim ise hacıların asaları için hilal yapımında ustaydılar. Osmanlı Devleti'nde meslek öğretimi ise şu şekilde ilerlemiştir: Herhangi bir mesleğe girecek olan kişi çocukken lonca tarafından seçilir ve ustaya çırak olarak verilir. Meslek ve lonca ahlâkı öğrenen çırak, öğrenimi tamamlayınca lonca odalarında sınava tabi tutulurdu. Başarılı olması halinde Ârş-ı Şerîf tarafından tilâvet okunup, duâcı da duâsını okuduktan sonra çırağın kalfalığa yükselmesi kaydedilir ve şerbetler içilerek tören tamamlanırdı. Mesleğe geçiş süreci yukarıda ifade edildiği gibi ilerleyen Osmanlı'da ekonominin sağlıklı şekilde ilerlemesi ve belirli mesleklere yığılma olmaması amaçlarıyla bir meslekten diğerine geçişte engelleyici tedbirler de alınırdı.⁷⁰

Osmanlı toplumunda yerini almış birçok meslek, divanda da zikredilmiştir. Divan'da ele alınan meslekler derlenerek başlıklar hâlinde aşağıda sıralanmıştır:

2.3.1. Devletin İdârî, Hukûkî ve Mâlî Görevlileri

2.3.1.1. Pâdişâh

Devletin en yetkili organı olan, devleti temsil eden pâdişâh; Osmanlı Devleti'nde bayrak gibi kutsal sayılmıştır.⁷¹

Divan şiirinde şeh, şehriyâr, sultân, hân, hakân vs. adlarla anılan pâdişâh, medhiyelerde ilk sırada anlatılsa da gazellerde pâdişâhtan bahsedildiğinde kasedilen genellikle sevgilidir.⁷² Örnek beyitlerde genel olarak sevgili pâdişâh yerine konulsa da âşığın kendisini pâdişâha benzettiği ve pâdişâhın gerçek anlamıyla ifade edildiği beyitler de bulunmaktadır.

Sevgiliyi güzellik ülkesinin padişâhı olarak gören âşıklar, hizmetinde kapıcı olmak için sevgiliye yalvarır:

⁷⁰ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayınevi, İstanbul, 2010, 124-126.

⁷¹ Öztuna, *age*, 9-13.

⁷² Pala, *age*, 368.

Kabûl it hidmete red eylela ‘uşşâkı sultânun

Şeh-i mülk-i melâhatsin senün derbânun olsun hep

G 110/3

Sevgili pâdişâh olduğunda âşıkların katlini hükm eden ferman da sevgilinin ayva tüyleri ile yazılır. Âşık için bu ayva tüylerinden daha güzel tuğra yoktur:

Katl-ı ‘uşşâka hatı hükm-i hümâyun yazmış

Ravziyâ görmedüm anun gibi tigrâsı güzel

G 421/5

Aşkın pâdişâhı olan âşık, yokluk ülkesine sefer yaptığında göç davulunun sesi yerine âh ve inleme seslerini işitmektedir:

Şâh-ı ‘ışkam ben ‘aden mülkine kılmağa sefer

Kûs-ı rihletdür gamunda âh u efgânun bana

G 36/3

Âşıklar kendilerini görünürde yokluk ehli köleler gibi tanımlasa da aslında onlar manâda sonsuzluk ülkesini pâdişâhlarıdır:

Egerçi zâhirâ birkaç fenâ ehli gedâyuz biz

Velî ma‘nîde iklim-i bekâya pâdişâyuz biz

G 327/1

Âşık için sevgilinin eşiğinde en aşağı bir köle olmak bile Osmanlı ülkesinde pâdişâh olmaktan daha iyidir:

Bir ednâ çâkerünle hem-ser olmak âsitânunda

Efendi pâdişâh-ı mülk-i ‘Osman olmadan yegdür

G 219/4

İlkbaharda ağaçların dallarını yayması, çadır kuran pâdişâha benzetildiğinde; açan çiçekler de bu pâdişâhın askerleri olur:

Sahn-ı çemende hayme kurup şâhsâr-ı bâg

Dizdi şükûfe leşkerini nev-bahar-ı bâg

G 372/1

Bahar mevsimi her yere yeşillikler yaydı, döşedi. Açan her lâle de bu yeşil bağın pâdişâhı oldu:

Fasl-ı bahâr döşedi ferş-i zümürredin

Her lâle oldu tahta çıkup tâcdâr-ı bâg

G 372/2

2.3.1.2. Vezir-i Âzam/ Sadrâzam

Sadrâzam, kanunnâmeye göre vezirlerin ve devletin diğer ileri gelenlerinin başıdır. Pâdişâhın mutlak vekili olan sadrâzam, bu vekâletin işareti olarak Mühr-i Hümâyün adı verilen ve üstünde pâdişâhın isminin yer aldığı yüzük şeklinde altından para taşırdı.⁷³ Ordunun başında vekâleten durur, “Serdâr-ı Ekrem” unvanıyla sefer ve savaflara katılırdı. Mahkemeler dışında devlele ilgili her işe karışıp her konuyu araştırabilirdi. Şeyhülislâmın ilmiye sınıfı için yaptığı tayinleri de onaylama yetkisine sahiptir.⁷⁴

Gönül ehli olan âşıkların gözünde vezirliğin bir önemi yoktur; onlar pâdişâhlıktan bile yüzlerini çevirmişlerdir:

Ravziyâ olsan n’ola vezr ü vezâretten berî

Ehl-i diller iltifât-ı pâdişâhdan geçdiler

G 246/5

⁷³ Halaçoğlu, 14-17. *Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, 10-11.

⁷⁴ Öztuna, *age*, 53-57.

2.3.1.3.Vali (Beylerbeyi, Mîr-i Mîrân)

Osmanlı'da taşra teşkilatı; köy, nahiye, kaza, sancak ve eyalet olarak sıralanmıştır. Eyaletler, askerî ve mülkî yetkililer tarafından donatılmış (atanmış) memurlar olan beylerbeyi tarafından yönetilirdi. XVI. Yüzyıldaki görevi ise kendi sancağının idaresinden mesul tutulmuş (kim), sancakbeyleri üzerinde sadece teftiş görevi görmüştür. Beylerbeyi merkezde oturur ve vilâyetle ilgili işler kendi başkanlığında toplanan divanda görüşülürdü.⁷⁵

Ölüm aslana benzetilerek ecel aslanının pençesinden kimsenin kurtulamayacağı; ister yönetici ister köle olsun Allah'ın herkesin başına getireceği ifade edilmiştir:

Pençe-i şîr-i ecelden bulmaz kimse halâs

Her gedâ vü mîre takdir eylemiş Allâh mevt

G140/8

Eleştirel bir dille valilerin şeriate artık uymadıkları belirtilmiş, sûfilerin sevda tarikatinde kendi başlarının çaresine bakması gerektiği vurgulanmıştır:

Ferâgat itdi vâfler çün icrâ-yı şerî'atden

Kara başun kayır geç sûfi sevdâ-yı tarîkatden

G 454/1

2.3.1.4. Kadı

İslâm devletleri içinde özgün bir yeri olan adlî ve mülkî görevlidir. Memuriyeti geniş yetkilerle donatılan kadı; ayrıca tahsili, mesleğe geçişi ve terfi itibariyle de hiyerarşi ve kurallar bütününe tâbidir.⁷⁶

Eleştirel bir bakış açısı ile yazılan beyitte; 'İvaz Efendi'nin İstanbul'da adam kıtlığı varken kadı olmasına şaşılmaması gerektiği belirtilir:

⁷⁵ Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK. Yayınları, Ankara, 2014, 83-87.

⁷⁶ İlber Otaylı, "Kadı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24, TDV Yayınları, Ankara.

Var ise kaht-ı ricâl oldı meger ey Ravzî

Kadı olmak ne ‘aceb şeh-r-i Sitanbul’a ‘İvaz

G 360/6

2.3.1.5. Lala

Farsça olan lâla kelimesi sözlükte “kul, köle; efendinin çocuğuna bakmakla yükümlü hizmetkâr” anlamına gelir. Osmanlı şehzadelerinin sancağa çıkışları ve buldukları bölgede idarecilik (sancak beyliği) yapmaları sebebiyle lalalar sadece onların eğitiminden değil aynı zamanda mahallî idareden de sorumludurlar. Lalalar taşra yönetiminde şehzadenin emri altında bulunan görevlilerin başı ve en önde gelenidir. Enderunda yetişir ve merkezden tayin edilirdi.⁷⁷

Aşağıdaki beyitte, Çelebilerin laladan gözünü ayırmamasına şaşılmaması gerektiği; çünkü padişahlar da paşadan gözünü ayırmadığı belirtilmektedir:

Pâdişehler gibi kim eyleye pâşaya nazar

Çelebi sen de idersen n’ola lâlaya nazar

G 268/1

2.3.1.6. Leşker

Cesur, kahraman asker anlamlarındadır.⁷⁸

Âşıktaki gam askere benzetilerek, sabah akşam can evine misafir geldiği ifade edilmiştir:

Leşker-i gam kûy-ı mihnetden gelüp her ân bana

Hâne-i cân içre olur rûz u şeb mihmân bana

G 31/1

⁷⁷ Turcer Baykara, “Lala”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2003.

⁷⁸ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2009, 549.

Bir önceki beyitte olduğu gibi gam kişileştirilip askere benzetilmiştir. Âşığın içindeki gam onu ayaklar altına getirmiştir. Sevgili eğer bastığı toprağa baksa zaten âşığı görecektir.

Pây-mâl itdi beni leşker-i gam

Ayagun topraguna eyle nazar

G 261/3

2.3.1.7. Levend

Valilerin yanlarında bulunan denizci erleridir. Levendlerin Osmanlı taşra teşkilatı içinde ne zaman yer aldığı konusunda kesin bir bilgi olmamakla beraber II. Bayezid devri kanunnâmesine konu olmuştur.⁷⁹ Kara ve deniz levendleri olarak iki askerî sınıfa ayrılmışlardır. Divan şâirlerinin de levendlerin konumuna, kıyafetlerine, dövmelerine, yürüyüşlerine, ayyaş ve kabadayı tavırları ile eşkıyalıklarına şiirlerinde yer verdikleri görülür.⁸⁰

Şâir, artık sevgilinin mahallesini vatan gibi beklememek gerektiğini, leventler gibi hafif-meşrep bir şekilde âlemi seyr etmek istediğini belirtmiştir:

Kûy-ı hasretde vatan tutma gel ey dil gidelüm

‘Âlemi seyr idelüm biz de levendâne birez

G 334/2

Bir önceki beyite benzer anlamlar taşıyan bu beyitte de meclisten çıkıp âlemi hafif-meşrep şiirlerle birlikte seyretmek gerekliliği üzerinde durulmuştur:

Meclis-ârâlık idüp ‘âlemi seyrân eyler

Ravziyâ şî’r olıcak şöyle levendâne gerek

G 401/5

⁷⁹ İlgürel, “Levent”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, TDV Yayınları, Ankara, 2003.

⁸⁰ Hanife Koncu, “Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde “Levend” Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*, V, 3, 2010, 421-446.

2.3.2. Din ve Eğitim Görevlileri, Dini Kimlikler

2.3.2.1. Abdal/ Kalender

Şîî-Bâtinî inançlar taşıyan abdallar; yalın ayak, başı açık gezen, elinde keşküllerle dilencilik yapıp, dilendikleri yiyecek ve eşyaları gittikleri yol üzerinde bulunan tekkelere hediye olarak bırakırlardı.⁸¹ Abdallar, Hz. Âdem'le Hz. Havvâ'nın cennetten çıkarıldığında bellerine incir yaprağı bağlayarak avret yerlerini örttükleri rivâyetine dayanarak Hz. Âdem ve Hz. Havvâ gibi çıplak gezdiklerini söylerlerdi. Aynı zamanda Hz. Ali ve Hz. Hüseyin'e duydukları sevginin göstergesi olarak göğüslerini dağlarlar, pazılarına şişler sokup at nalı mihlayarak dolaşırlardı.⁸² Seçilen örnek beyitlerde abdalların hem fizikî görünüşü hem de hâli, tavrı hakkında bilgili verilmiş; âşıklar da abdal yerine konularak beyitlerde anlatılmıştır.

Âşıklar, ay yüzlü sevgili için âlemi yüzü gözü açık şekilde kendinden geçmiş bir halde gezen abdallardır:

İki yalun yüzli abdâlundur ey meh-rû senün

Geşt iderler 'âlemi olup kalender ay u gün

G 440/4

Âşıkların da göğüslerine yaralar açarak perişân halde gezmelerinin sebebi sevgiliye olan aşklarını göstermek istemelerindedir:

Dilde dâg-ı mihrüni ey mâh-rû tekrar idüp

Soyunup abdâlun oldum şevkünü izhar idüp

G 106/1

2.3.2.2. Vâ'iz/ Hatip

Dini öğütlerde bulunan kişi olarak tanımlanan vâiz, dinin sadece zâhiri yönüne baktığı için şâirler tarafından eleştirilmiş ve şâirlere göre zâhitten farksızdır.⁸³

⁸¹ Pala, *age*, 2.

⁸² Onay, *age*, 24.

⁸³ Pala, *age*, 470.

Verilen örnek beyitlerde zâhid dâima eleştirilmiş, sözleri boş ve faydasız görülmüş, kendi ise ikiyüzlü olarak ifade edilmiştir. Âşık ve zâhid karşılaştırmalarının sık sık yaşandığı beyitlerde âşık, zâdihi dâima eleştirerek onun söz ve davranışlarını değersiz bulmuştur.

Âşık, güzele meyil verilmemeli diyen zâhidin bilgisini hafife almış, onu cahil yerine koymuştur:

Güzeller sevmegi men' eyler imiş vâ'iz-i câhil

Cihânda 'âlim oldur kim ola 'ilmiyle 'âmil hâ

G 78/3

Vâ'izin sözleri o kadar hafife alınıp efsane olarak nitelendirilmiştir. Öyle ki bu durum âşıkların, vâ'izin dediklerine karşılık şarap içip meyhâneye seccâde getirme inatlaşmasına kadar varmıştır:

Vâ'iz-i lâf-zenün dinleme efsânesini

Bâde-nûş ol yüri mey-hâneye seccâde getir

G 297/4

Zâhid riyâkâr ve sözleri soğuktur, bu yüzden aşığın gönlü zâhidin sözlerinden zevk almaz:

Vâ'izün bârid kelâmından gönül hazz eylemez

Zâhid-i sâlûsın ey Ravzî riyâsın sevmez

G 452/5

Aşağıda verilen iki beyitte de vâ'ize inanılmaması gerektiği onun bu boş ve faydasız sözlerle mescitte konuşmayı âdet haline getirdiği ifade edilmiştir:

İ'timâd itmek sefâhatdür kelâm-ı vâ'ize

Çünkü 'âdet oldı mescidde güzâf u lâf ana

G 7/4

Söz yok ne kadar söylerisen söyle mevâ'iz

Mescidde hemân lâf u güzâf eyleme vâ'iz

G 366/1

Âşıklara göre vâizin övdüğü cennet dahi kusurludur, onlar için en güzel cennet sevgilinin eşiğidir:

Gerçi vâ'iz medh ider turmaz kusûr-ı cenneti

Kasr-ı Firdevs ol habîbün asitânıdır bana

G 29/2

Vâ'ize göre güzel seven cennete girmez; âşıklara göre ise bu koca bir yalandır:

Vâ'iz dir imiş hûb seven cennete girmez

Ravzî ide billâh şu yalanı temâşâ

G 67/5

Vâ'iz'in sözlerine bir eleştiri de, onun sözlerinin dedikodu olarak görülmesidir:

Vâ'izün kîl ü kâli bir sözdür

Kon inâdı bu sözde kâli görün

G 409/4

Zâhid âşıklara vâ'z vermek için ağızını bile açmamalı; çünkü onun sözleri âşıklar tarafından yok olarak görülür.

'Uşşâka sensen ol ey vâ'z dehânun açma

Makbule geçmez ancaksözün düşer kesâda

G 546/4

Vâ'izin yanına diğer hocaları yahut vâ'zleri de toplayarak, vâ'z adı altında müslümanları ayıplayıp incitmesi eleştirilmiştir:

Cem' idüp yanına vâ'iz niçe nâ-dânları

Ta'n u teşnâ' ile incitdi müselmânları

G 582/2

2.3.2.3. Zâhid/ Sûfi

İlk anlamı dünyaya rağbet etmeyip kendini bütünüyle Hakk'a ve ahirete adayan kişi olsa da; divan şiirinde genel olarak ham sofu, dinin özünden habersiz, dış görünüşe ve şekle önem veren kişi anlamında kullanılır.⁸⁴

Divandan alınan aşağıdaki örnek beyitlere göre zâhid, âşıklar tarafından sürekli eleştirilmiş; âşıkların güzel sevmesini hata olarak görmesine rağmen cennetteki hurileri düşünen, ibâdetlerini gösteriş ve kibirle yapan, tek derdi cenneti kazanmak isteyen kaba sofu olarak tanımlamıştır.

Âşıklara göre zâhidin meyhâneye gelmeme sebebi kibirdendir. Oysa âşıklar için ise böyle bir kibir yoktur, sürahinin kadeh karşısında baş eğmesi gibi âşıklar da kadehe karşı baş eğer:

Ser-fürû eyleyelüm câma sürâhî gibi biz

Sûfi meyhâneye varmazsa enâniyyet idüp

G 102/3

Yaptığı ibadetler karşısında övünen zâhidin, sevgilinin mihrâba benzeyen kaşı için neden secde etmediğine şaşılır:

‘İbâdun bihteriyem diyü kendin ‘add ider ‘âbid

Kaşun mihrâbına ya secde niçün eylemez zâhid

G 178/1

Âşıklara göre zâhidin sürekli ayıplayıp hor görmesinin nedeni, içten içe âşıklar gibi zevk ve eğlenceye düşkün olmasıdır:

Bize teşnî‘ u ta‘n itmekden aslâ geçmedün gitdi

Mukarrer bildüm ey zâhid mizâcunda sefâhet var

⁸⁴ Uludağ, *age*, 389.

G 187/4

Bir önceki beyitle ilintili olarak zâhidin eğlenceye düşkünlüğü, meyhâneye geldiği anda şarap kadehini seccadeye değişmesiyle ifade edilmiştir:

Kendün yitürdi zâhidi mey-hânedede görün

Seccadeye değişti şarâbun kabagını

G 638/4

Zâhid tarafında güzel sevdiği için hor görülen âşık için bu önemli değildir:

Hûb-rûlar sevdigümçün ta'n ider zâhid velî

Ravziyâ itmez müsâvî eylemekten ictinâb

G 97/7

Zâhid için güzel sevmek hatadır, âşıklara göre böyle bir düşünce tövbe edilmesi gereken bir günahdır:

Güzel sevmek hatâdur dirsın ey zâhid ne sözdür bu

Günâha tevbe kıl kim âhiri cürmün nedâmetdür

G 213/4

Zâhidin zikir anındaki coşkunluk ve titremeleri, âşıklara göre gözüne peri gibi güzellerin görünmesindedir:

'Aceb bilsem nedür sūfî sana bu vecd ü hâletler

Perîler mi görünür gözine cismün neden dîtrer

G 251/4

Herkesin gönül verdiği tuba ağacı gibi boyu uzun sevgiliye zâhidin gönül vermemesi ve onun sadece cennetteki hûrileri düşünmesi eleştirilmiştir:

Cümle 'âlem meyl ider ol kadd-i Tubâdan yana

Zâhidün 'azmi velî cennetde hûrâdan yana

G 48/1

Sevgilinin dudakları la‘l taşına ve kırmızı şarâba benzetilerek; zâhidin bu dudaklara karşı tok gözlü olması, onları almak için uğraşmaması âşıklar için eleştiri konusu olmuştur:

Leb-i la‘line ey zâhid harîdâr olmadun gitdi

Sana mı kaldı ‘âlemde mey-i hamrâya istiğnâ

G 74/3

Âşıklar için ne kadar çok güzel varsa bu dünyada; sûfi için de o kadar tenhadır cennet:

Ne kadar var ise dünyada bana dil-berler

Sûfi ‘ukbâda sana cennet ü havrâ tenhâ

G 84/3

2.3.2.4. Pîr

Arapçası şeyh olan kelime yaşlı, ihtiyar ve tarikat kurucusu anlamlarına gelmektedir.⁸⁵ Örnek beyitlerde pir kelimesi hem tarikat ehlini hem de yaşlılığı ifade etmek için kullanılmıştır.

Nefse uymanın bırakılması ve bir pîrin öğrencisi olup ondan yardım ve iyilik alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Nefsün hevâsına yeter uydun isâbet it

Bir pîr-i mürşide iriş andan ‘inâyet it

G 143/1

Aşk acısı âşıkları yaşlı ve güçsüz hale getirirse de onlar, yine genç sevgiliyi sevmek ister:

Pîr itdi bizi gerçi gam-ı ‘ışk-ı mahabbet

Ravzî sevelüm gel yine bir tâze cevânı

⁸⁵ Uludağ, *age*, 286.

G 657/5

Yaşlandıkça sevgisinin arttığını söyleyen âşık, hissedilen bu istekli arzuyu kimsenin gençliğinde bile görmediğini söyler:

Pîr olduğumca oldı ziyâde mahabbetüm

Bu şevkı kimse görmedi vakt-i şebâbda

G 497/5

2.3.2.5. Hoca

Kelimenin âlim, bilgin gibi manaları vardır.⁸⁶ Hoca, dünyaya düşkünlüğü ve aç gözlülüğü dolayısıyla beyitlerde eleştirilerek anlatılmıştır.

Dünyaya gönül veren hocanın sakalını avuç avuç yolmada şaşılacak bir şey olmadığı belirtilir:

Ol hâce-i zamâne ki dünyâya meyl ide

Anun sakalını n'ola yolsam kelep kelep

G 112/10

2.3.2.6. Şeyh

Hak dostu olan şeyh; nefsinden fâni, Hak'a bâki olan, taliplere rehberlik edip onları irşat etme liyâkatine sahip, rehber ve mürşittir.⁸⁷

Ravzî kendisini şeyh ile karşılaştırıp; şeyhelerde bile kuvvet, kanaat ve hakkıyla ibadetin olmadığını söyleyerek kendisinde zayıflık ve gayret azlığı olmasının şaşılabilir bir şey olmadığını belirtir:

Meşâyihda ne kuvvet ne kanâ'at ne 'ibâdet var

Niçe olmayasun ey Ravzî nahîf ü nâ-tevân himmet

G 130/5

⁸⁶ Cebecioğlu, *age*, 96.

⁸⁷ Uludağ, *age*, 334.

2.3.2.7. Papaz (s)

Fitneci olarak anılan papaz, sevgilin âşığa kötü davranmasına sebeptir. Bir mânâda rakip olarak görülmüştür. Sevgilinin âşıklara eziyet etmesine sebep olan şey, Ermeni papazının ona fitne öğretmesidir:

Dâ'ima 'uşşâkına cevri eylemezdi ol sanem

Fitne ta'lîm itmese ol Ermeni pâpâs ana

G 4/4

2.3.3. Zanaatler ve Çeşitli Meslekler

2.3.3.1. Sarrâf

Ayar, tartı gibi kuyumculuk araçlarını kullanarak para alıp satan ve aradaki farktan kâr ederek geçinen esnaflardır. İstanbul, Anadolu ve Rumeli'deki ticaret merkezlerinde çalışırlardı.⁸⁸ Sarrâf, verilen beyitte sevgilinin değerinin anlaşılmasında bir aracı olarak kullanılmıştır:

Âşığın gözünde sevgilinin altın değerindeki güzelliği için hiçbir sarraf değer biçemez:

Gerçi kim sikke-i sûret kimsedür cânâ rakib

İtmedi ta'yîn-i kıymet lîk bir sarrâf ana

G 5/1

2.3.3.2. Âhenger, Haddâd (Demirci)

Çekiç ve örs ile demir döven zanaatkârdır.⁸⁹ Örnek beyitlerde sevgili vurdumduymazlığı dolayısıyla, felek de âşığa kötü talih yaşatması dolayısıyla demirciye benzetilmiştir.

Felek demircisi aşığın üzerine daima eziyet çekicini yollasa da bu âşık için önemli değildir; başı dönmüş âşığın kellesi felek demircisi için örs olur:

⁸⁸ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007, 661.

⁸⁹ Devellioğlu, *age*, 15.

Her dem mihnet çekicin salsa haddâd-i felek

Kelle-i ‘uşşâk-ı ser-gerdân olur sindân ana

G 12/3

Aşağıda verilen iki örnekte de sevgili âşığın çektiği aşk acısına karşı duyarsız kaldığı için taş yürekli olarak nitelendirilmiş, demirciye benzetilmiştir:

Yüreği taşdan kayadan pek

O demürce nigârı n’eylersin

G 432/2

Sevme gel o demirci dil-berini

Yüreği taş Kaya’yı n’eylersin

G 428/2

2.3.3.3. Nakkâş

El yazması kitapları süsleme amacıyla renkli resimleri ve minyatürleri yapan sanatkârlara verilen unvandır.⁹⁰ Aynı zamanda övüleni yüceltmede mukayese unsuru olarak da kullanılır.⁹¹ Kelime, eğer Allah’ın sıfatı olarak kullanılacaksa, Nakkâş-ı Ezel ve Nakkâş-ı Sun’ tamlamaları ile ifade edilir.⁹²

Nakkâşların, kâğıtlara salınan bir servi çizmesi ancak sevgilinin boyunun gölgesini hayâl etmekle olur:

Hayâl-i sâye-i kaddünle ey nahl-i hırâmânım

İder nakkâşlar kâğıdda serv-i nâ-revân peydâ

G 59/3

⁹⁰ Fatma Büyükkarcı Yılmaz, ‘‘Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk Yüzyıllar’’, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12, İstanbul, 2014, 13-28.

⁹¹ M. Nejat Sefercioğlu, *Nev’i Divanı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 64.

⁹² Pala, *age*, 348.

Câmilerin nakkâşlar tarafından âyet ve tezhiplerle süslenmesi; tasavvufî benzetme yoluyla Allah'ın, sevgilinin yüzünün güzellik câmisine nur âyetleri yazmasına benzetilmiştir:

Câmi'-i hüsnüne nûr âyeti yazmış cânâ

Kalem-i Kudret ile sun'ını gör Nakkâş'un

G 406/4

Nakkâş gibi olan sevgili, âşığı türlü hallere sokmuştur ki âşığın artık diğer insanlara benzer hâli kalmamıştır:

Güne güne geçdi nakş ol nakşı çok cânân bana

Şimdi bir sûretdeyem kim benzemez insân bana

G 33/1

2.3.3.4. Tabib (Hekim)

Tabib, Divan şiirinde aşk derdine ilaç bulamayan kişi olarak ele alınır. Öyle ki derdinin ilacı olsa da âşık istemez. Aşk hastası için en iyi gelen hekim sevgilinin dudağı veya kendisidir. Sevgilinin kendisi hem dert hem de o derdin ilacıdır.⁹³ Ravzî Divanı'nında tabib başlığı ile ilgili alınan örnek beyitlerde sevgili, tabib yerini alırken âşık da sevgiliden şifâ dileyen aşk derdinin hastasıdır. Sevgilinin eşiği, mahallesi âşık için dârûş-şifâ iken dudakları da âşık için şifâdır, ilaçtır.

Âşık için sevgili, doktor; sevgilinin sînesi de dârûş-şifâdır. Âşık için sevgilinin göğsünde ölmek büyük sevap olsa da sevgili buna izin vermemektedir:

Ey tabîb-i cân niçün dârûş-şifâ-yı 'ışkda

Öldürüp ben hasteni tahsîl kılmazsın sevâb

G 96/4

Gönlü ayrılık acısıyla dolup çaresiz kalan âşık, hasta gönüllerin tabibi olan sevgiliden kendisi için yardım istenmesini diler:

⁹³ Pala, *age*, 435.

Derd-i hicrân ile kaldı dil-i bî-çâre meded

Beni söylen o tabîb-i dil-i bîmâra meded

G 173/1

Âşık, çektiği aşk acısının derdini, tabip gibi olan sevgiliye anlatamayacak kadar güçsüz kalmıştır:

Ey tabîbüm ben sana hâlüm niçe vasf eyleyem

Bende tâkat mı komışdur kim idem güftâr derd

G 179/4

Aşk hastası, sevgiliden şifâ bulmaktan öte onun derdini çekmeyi sever. Âşığa göre sevgilinin dudağının gamı, şifâ veren Lokman hekimden daha iyidir:

Tabîbüm dilde derdün derde dermân olmadan yegdür

Gam-ı la'lün benüm yanumda Lokman olmadan yegdür

G 219/1

Âşık, ayrılık derdiyle o kadar zayıf ve güçsüz düşmüştür ki hekimler ve âlimler (bile) bu derde derman olamaz:

Derd-i hicrân şol kadar itdi za'if nâ-tevân

Cümle ehl-i tıbb u hikmet idemez dermân bana

G 33/3

Hekim gibi olan sevgilinin, hastalığa tutulan âşığın yanına gitmemesi âşığın kendi şehrinde gurbeti yaşamasına sebeptir:

Hasta-i bî-çâreyem gelmez tabîbüm yanuma

Bir garibem kendi şehrüm dâr-ı gurbetdür bana

G 26/2

Ravzî, hekim gibi olan sevgiliye karşı kendini; gönül taşını yumuşatan, kerâmet sahibi birisi olarak tanımlar:

Tabîbâ Ravzi-i dil-haste kimdür bilmek istersen
Dil-i sengînüni nerm eyleyen sâhib-i kerâmetdür

G 213/5

2.3.3.5. Sâki

Divan şiirinde bezm âleminin önemli bir unsuru olarak görülen sâki, kadeh sunup içki verir. Tasavvufî manada ise bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah'tır.⁹⁴ Verilen örnek beyitlerde sevgili aşk meclisinin sâkisi, dudakları da şaraptır.

Şarabın kırmızı rengi alması sâki gibi olan sevgilinin dudaklarına özenmesindedir:

Hacletinden reng-i rûyî kana dönmezdi eger
Sâkiyâ öykünmese la'l-i musaffâna şarâb

G 98/4

Sarhoşların, içkinin etkisiyle sendeleyip yere düşmeleri; şarap taşıyan sâkiye saygıdan ayaklarına kapanmaya benzetilmiştir:

Sâkiyâ varup ayaguna nice düşmeyelüm
Bâde-i pîr-i mugân elde tutar hürmet idüp

G 103/4

2.3.3.6. Hizmetli

Divan'da iki beyitte geçen hizmetli kavramı ile âşık anlatılmaktadır. Âşık, sevgilinin hizmetkârı ve onun her istediğini canla başla yapan kişidir.

Sevgili pâdişâh olduğunda âşık onun hizmetlisidir. Eğer sevgili âşıktan canını bile istese onunla asla münakaşaya girilmemesi gerekir; çünkü pâdişâh ile hizmetlinin iddialaşması uygun değildir:

Cân dilerse yar zinhâr itme ey Ravzî nizâ'

⁹⁴ Uludağ, *age*, 305.

Eylemek câ'iz degül şâh ile hizmetkâr bahs

G 145/5

Sevgili, kendisine hizmet sunulan pâdişâh; âşık da bu hizmeti sunan köledir. Sevgilinin kölesi olan âşığa, sevgili yolunda hizmet etmek lâzım geldiği gibi; pâdişâh gibi olan sevgiliye de bağış ve lütufta bulunmak düşer:

Bendeye hizmet yaraşur şâha ihsân u 'atâ

Sanma hizmetkâra sultân emr ide tekrâr güç

G 155/8

2.3.3.7. Seyyâh

Yolcu, gezici anlamlarında kullanılan kelimedir.⁹⁵ Örnek beyitte âşık, duyduğu aşkın büyüklüğünü göstermek ve bu aşka kimsenin rastlamayacağını ifâde amacıyla seyyâh kelimesini kullanmıştır.

Çeşitli yerleri gezip değişik şeyler öğrenen ve gören seyyâhlar bile sevgiliye kavuşma ümidiyle gün geçiren böyle bir âşık ne görmüştür ne duymuştur:

Benüm gibi yiler onmaz ümîd-i vuslatla

Ne gördi ne hod işitdi cihânda bir seyyâh

G 166/3

2.3.3.8. Köle

Osmanlıda köleler, küçük yaşlarda itibaren yeteneklerine göre yetiştirilip köle pazarlarında satılırdı. Satıldıkları varlıklı ailelere ev işleri, cariyelik ve çocuk bakımı gibi konularda yardımcı olurlardı.⁹⁶ Beyitlerde köle ifadesi âşık için kullanılmış sevgili de aşk ülkesinin pâdişâhına benzetilmiştir.

Temiz soydan gelen sevgili, âşığa alçaltıcı bir şekilde baksa da, âşıktan ona zarar gelmez çünkü o sevgilinin kölesidir:

⁹⁵ Devellioğlu, *age*, 947.

⁹⁶ Özbilgen, *age*, 440.

Ol şeh-i âlî-tebâr bana ednâ nazar

Bir gedâyam gerçi gelmez benden istinkâf ana

G 6/3

Aşkın sırrına vâkıf kişi, yokluk mahallesinin kölesi olsa da cihan hükümdârlığını istemez:

Gedâ-yı kûy-ı fakr ol mâlik-i iksîr-i ‘âşk oldun

Sen ey Ravzî cihânda devlet-i Dârâ’yı n’eylersin

G 453/5

Pâdişâh gibi olan sevgili, âşığa karşı o kadar ilgisizdir ki; âşık yıllardır kendisine hizmet etse bile o, âşığın halini hatrını dahi sorup merak etmez:

Ay olur sormazsın ahvâlini Ravzî bendenün

Asitânunda niçe yıldur ki hıdmetkârdur

G 216/5

Pâdişâhlık görevinin güç kullanarak hizmetlisine emir vermek olduğu sanılmasın. Nasıl ki hizmet etmek köleye yakışıyorsa iyilik ve lütufta bulunmak da pâdişâha yakışır:

Bendeye hıdmet yaraşur şâha ihsân u ‘atâ

Sanma hıdmetkâra sultân emr ide tekrâr güc

G 155/8

2.3.3.9. Bayrakçı

Savaşı kazanmanın göstergesi olarak savaş alanının tepe noktasına sancak dikme görevini üstlenen bayrakçı, beyitte mecâzî manada sevgili için mücadele eden âşık ve rakipler için kullanılmıştır.

Sevgilinin savaş meydanı gibi olan mahallesinde rakiplerden oluşan bir sürü bayrakçı olsa da âşık, ahlarıyla meydana getirdiği bayrağı gökyüzü kalesinin en tepesine diker:

Burç-ı çarha kim ‘alem dikdi benüm âhum gibi

Gerçi meydân-ı muhabbetde niçe bayrakçı var

G 195/4

2.3.3.10. Derbân

Kapıcı, kapıya bakan anlamlarındadır.⁹⁷ Derbân kelimesi, örnek beyitlerde hem sevgili hem de âşık için kullanılmıştır.

Nasıl ki sarayın kapısını kapıcı kapatıp açarsa âşıkların gönül kilidini de sevgilinin verdiği üzüntü açar ve kapatır:

Gönlüm kilidini gam-ı canân açar kapar

Bâb-ı serâyı nite ki derbân açar kapar

G 197/1

Âşık, sevgilinin kapısında köle olmaya razıdır. Yeter ki sevgili, ümit kapısını âşığa açsın:

Olurdı Ravzî-i çâker kapunda derbânun

Ümîdi bâbını feth eylese eger Fettâh

G 167/5

2.3.3.11. Mutrib/ Sâzende (Çalgıcı)

Türk müziğinde fasıl heyeti ya da saz heyeti adı verilen topluluklarda çalgı çalan kimseye denir.⁹⁸

Mutribin, sazı eline alarak hüzünlü gönülleri neşeye getirmesi ve meclistikileri nâralandırması istenir:

Mutribâ ‘îş ü neşâtı dil-i nâ-şâda getür

Ele al sâzûnı bezm ehlini feryâda getür

⁹⁷ Devellioğlu, *age*, 175.

⁹⁸ Vural Sözer, *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi I-II*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986, 382.

G 297/3

2.3.3.12. Tellâk (Dellâk)

Hamamda müşterileri keseleyip yıkayan kimsedir.⁹⁹ Divan şiirinde kadın yahut erkek olduğu yönünde kesin bilgi olmayan sevgilinin, âşıkların gittiği hamamın tellâkı olarak tasvir edilmesi de divan şiirinin ruhuna aykırı değildir. Aşağıdaki beyitlerde de hem zâhiderin hayal dünyasında hem de âşıkların gittiği hamamlarda sevgili tellâk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zâhitler bile halvet halindeyken ahu gözlü bir güzel düşünürse, âşığın hamam içinde tellâk olarak sevgiliyi düşünmesi şaşılacak bir durum değildir:

Zâhid-i halvet-nişînün fikri ger havrâyise

Biz de hamâm içre bir mahbûb dellâk isterüz

G 328/3

Tehnâ yerlerde rakiplerle göğüs göğüse olan sevgili, hamamda âşığı önemsemeyen tellâk olarak betimlenmiştir:

Olur halvetde agyâr ile her geh sîne-ber-sîne

Terâş itmez beni ol dil-ber-i dellâki bilmezler

G 290/5

2.3.3.13. Tellâl

Bir şeyin satılacağını veya herhangi bir duyuruyu çarşı ve pazarlarda yüksek sesle herkese duyuran; her türlü mal, emlak ve hayvan satışı esnasında alıcı ve satıcı arasında vasıta olarak pazarlığı kestiren veya bitiren kişidir.¹⁰⁰ Divan edebiyatında sıklıkla sözü edilen pazar betimlemelerinde dellâl da önemli yere sahiptir. Pazarda daima bulunan dellâlların; müşteri bulma, alışverişi hararetlendirme, malın satılmasına yardımcı olma gibi birçok görevi vardır.¹⁰¹

⁹⁹ Devellioğlu, *age*, 172.

¹⁰⁰ Parlatır, *age*, 329.

¹⁰¹ Pala, *age*, 110.

Aşk gamının çarışışında zâhidi gören âşıklar bu durumu herkese duyurmak ister; çünkü zâhidin bu yaptığı ikiyüzlülüktür:

Çâr-sû-yı gam-ı ‘ışk içre görüp bu şâle

Câme-i zühd ü riyâyı virelüm dellâle

G 496/1

2.3.3.14. Kasap

Kasap, sevgili olduğunda âşık; koyun yerine kendisinin boynuna bıçak vurulmasını (kurban olmak) ister.

Gel gel ey dil-ber-i kassâb-ı cefâ-hû lutf it

Ganeme çalma bıçağı beni kurban eyle

G 520/3

Kasap gibi olan sevgili kurban istediğinde âşık, sevgilinin yolunda canını ve gönlünü feda ederek kurban olmaya hazırdır:

Berre-i cân u dili Ravzi fidâ itmek gerek

Her kaçan ol dil-ber-i kassâb kurbân isteye

G 576/4

2.3.3.15. Mi‘mar

Sevgili, bir mimar misali, cefa taşlarıyla sine sarayını imar ederken âşığına da büyük bir mutluluk yaşatmaktadır:

Seng-i cevri ile serây-ı sîneni ma’ mûr ider

Ravziyâ şâd ol ki ol mi‘mâr senden cânibe

G 565/5

2.3.3.16. Hayyât (Terzi)

Zaman; âşıkların kadrini bilmeyen, vefâsız bir terzi gibidir. Onlara sürekli cefâ ve eziyet elbisesi diker:

Câme-i cevr ü cefâ kesdükce hayyât-ı zamân

Kadr-i ‘uşşâkımı bilmez bî-vefâ giymek gerek

G 416/2

Felek terzisinin Ravzî için diktiği gâm elbisesi istenmeyen, kendisine rahatsızlık veren bir şey değildir. Aksine şair, bu elbiseye sıkı sıkıya sarılmayı tercih eder:

Hayyât-ı felek câme-i gam dikse kaçan kim

Lâzımdur ana Ravzi-i âvâre sarılmak

G 393/7

2.3.3.17. Gavvâs (Dalgıç)

Kendi şiirine övgüde bulunan Ravzî’ye göre, şiirinin deryasında birçok mana incisi varken dalgıçların başka denizleri hedef alması şaşılacak bir şeydir:

Bahr-i şi‘rümde niçe dürr-i ma‘ânî var iken

Bilsem ey Ravzî nedür gavvâsa deryâdan garaz

G 360/1

Âşığın sedefe benzer ağzının içindeki inci dişleri gören dalgıç, başka denizlerde de bu incilerden bulunacağını sandı. Oysa sevgilinin sedef gibi olan ağzındaki inci dişler hiçbir denizde yoktur:

Sadef agzun koyup gavvâsı gör deryaya tâlibdür

Safâ-yı dürr-i dendânun bulnur sandı lü’lü’de

G 484/3

2.3.4. Toplum Tarafından Kötü Karşılanan İş ve Meslekler

2.3.4.1. Cellat

İdam cezasına çaptırılan hükümlülerin ve eskiden ölüm kararı kesinleşen kişilerin ölümünü gerçekleştiren kişidir.¹⁰² Cellatlar, idamın şekline göre farklı aletler kullanırlardı. Bu aletlerin başında; kılıç, kırış, yay, çeşitli kementler ve balta gelir. Türk toplumunda cellatlara ve yaptıkları işlere menfî gözle bakılmış, öldükten sonra da ayrı mekân olan cellat mezarlıklarına defnedilmiştir.¹⁰³ Cellat kavramı, gerçek anlamından ziyâde ağırlıklı olarak sevgilinin gözleri ve etkili bakışları için kullanılmıştır. Sevgilinin gözleri ve bakışları kan dökücü bir cellatken, âşık bu celladın kurbanıdır ve her dâim sevgili yolunda kanını akıtmaya hazırdır.

Sevgilinin ölüleri bile diriltebilecek la'1 gibi dudakları varken, âşığa muamelesi cellat gözleriyle öldürmektir:

Mürde ihyâ ider iken la'li

Beni öldürdi o çeşm-i cellâd

G 177/3

Sevgilinin bakışları, âşığın bir anda canını almaya muktedirdir. Onun bakışları gibi dünyada kan dökücü bir pehlivan daha yoktur:

Cellâd-ı gamze cânımı aldı emân yok

Dünyâda böyle kan dökici pehlevân yok

G 395/1

Âşık, pâdişâh gibi olan sevgilinin mestâne bakışlarıyla kanını dökse de , yine onun la'1 gibi kırmızı dudaklarından ister:

Döküpdür kanımı cellâd-ı çeşm-i mest-i pür-hışmun

Leb-i la'lünden eyle pâdişâhum kana kan himmet G 132/3

¹⁰² Parlatır, *age*, 241.

¹⁰³ Mehmet İpşirli, "Cellât", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2007, 271.

2.4. ÂDET, İNANIŞ, RİTÜEL VE UYGULAMALAR

Osmanlıda toplumsal kültürün en önemli yapı taşlarından birisi de islâm ve tasavvuftur. İslâmiyet, toplumun bütün ihtiyaçlarına duyarlı olması ve toplumsal birçok konuyu ele alması özelliği dolayısıyla Osmanlı toplumunda vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu durumun bir yansıması olarak da toplumda gelenek hâline gelmiş birçok uygulamanın da kaynağı dindir.

Ravzî Divanı'nda namaz, oruç, zekât ve hacc gibi İslâmın şartlarının yanı sıra kıyâmet alametleri, çeşitli inanış, âdet, uygulama ve ritüellere ilişkin konular da şöyle incelenmiştir.

2.4.1. İslâmın Temel Şartları

2.4.1.1. Namaz

İslâm'ın beş temel şartından biri olan namaz, belirli eylem ve rükunlardan oluşan, Müslümanların günde beş vakit yerine getirmesinin gerektiği farz ibadetlerdendir. Mü'minin mirâcı olan namaz insana daima Allah'ı hatırlatır. Sorumluluk duygusunu geliştirmesi, maddî ve manevî temizliği sağlaması, kötü işler ve günahlar arasında perde olmasıyla anılır.¹⁰⁴ Ravzî Divanı'na namaz kavramı, hem gerçek hem de mecâz anlamda kullanılmıştır. Bu kullanımların örnekleri ise aşağıdaki beyitlerde mevcuttur.

Namaz kılmamak bir hastalığa benzetilerek, namaz kılmama hastalığına tutulan kişinin ziyaret dahi edilmemesi gerektiği ifade edilir:

Bir bî-namazı görsen olmuş zebûn u haste

Aç gözün itme anı ey dil sakın 'ıyâde

G 530/2

Âşığın, duyduğu üzüntüden dolayı gönlünde çıkan sayısız yaralar; ayrılık gününde gam teravihi kılmaya gelen cemâate benzetilmiştir:

Rûze-i fûrkatde kılmağa terâvîh-i gamı

¹⁰⁴ İbrahim Paçacı, "Namaz", *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2006, 514.

Dilde dâg-ı bî-şumârumdur cemâ'at her gice

G 533/4

2.4.1.2. Zekât

Sözlük anlamı artma, çoğalma, temizlik, bereket, iyi ahlak ve övgü olan zekât; dînî terim olarak, zenginlerin her sene malların kırkta birini Allah rızası için belirli kişilere vermesi anlamına gelir.¹⁰⁵ Zekât , malın temizlenmesi demektir. Zekât veren kişinin malına bereket gelir ve kişiye sevap yazılır.¹⁰⁶

Sevgiliye verilen gözün zekâtı da âşıklara bakmasıdır. Âşıklara bakışın sevabına kimse erişemez:

Çeşmün zekâtı kılsan eger Ravzî'ye nazar

Sana ber-â-ber olmaya kimse sevâbda

G 521/5

2.4.1.3. Hacc

Haccın; Allah'a yönelme, günahlardan arınma, Hak yolunda feragat gösterme, meşakkatleri göğüsleme ve dinin özünüyle temasa geçme gibi kelime anlamları vardır. Terim anlamı ise; Mekke'de bulunan Kâ'be'yi, kutsal olan özel yerleri, belirli vakit içinde usûlüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken kuralları uygulamaktır.¹⁰⁷ Bir kişiye haccın farz kılınması için, Müslümanın aklen baliğ, hür ve maddi olarak yeteri kadar imkâna sahip olması gerekir. Hanefîlere göre, ihrama girmek, Arafat'da vakfe yapmak ve ziyaret tavafı olmak üzere haccın üç farzı vardır. Hacca bizzat gidemeyecek derecede olan hasta, yaşlı ve sakatlığa sahip olanlar ise vekil tayin ederek bu ibadeti yerine getirebilirler.¹⁰⁸

Safâ ve Merve Kâ'be'nin doğusunda olan iki küçük tepectir. Bu iki tepelik arasında yapılan sa'y, haccın usûllerindedir.¹⁰⁹ Hacla ilgili verilen örnek beyitlerde

¹⁰⁵ Paçacı, "Zekât", *age*, 711.

¹⁰⁶ Pala, *age*, 490.

¹⁰⁷ Paçacı, "Hac", *age*, 210.

¹⁰⁸ Salim Ögüt, "Hacla İlgili Fıkhî Hükümler", *TDV Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 14, TDV Yayınları, İstanbul, 1996, 389-391.

¹⁰⁹ Paçacı, "Hac", *age*, 571.

hacla ilgili kavramlar mecâzi manada kullanılmıştır. Örneğin; âşîğın kiblesi, sevgilinin mahallesidir. Âşîğın mahalleyi sürekli dönüp dolaşması da Ka'beyi tavaf etmesi gibidir.

Âşîğın gönül mutluluğuna erişmesi, sevgilinin mahallesini tavaf etmekle olur:

Safâ-yı hâtır istersen cihânda Merve hakkîcün

Tavâf it Ka'be kûyun dilâ yabanda n'eylersin

G 460/2

Kâ'be aynı zamanda Müslümanların kiblesidir. Beyitte, âşîğın tavaf ettiği Ka'be'si ve kiblesi ise sevgilinin mahallesidir. Âşîk sevgilinin yolunda canından vazgeçmeye hazırdır:

Yolunda cânımı kiblem 'aceb mi terk itsem

Tavâf-ı Ka'be-i kûyunda yaraşur ervâh

G 167/4

2.4.2. Kıyâmet Alâmetleri

Kıyâmet inancı, âhîret, hesap günü, mahşer ve kıyâmet alâmetleri toplum hayatını şekillendiren konulardandır. Âhîret inancına sahip kişi ve toplumlar zararlı her türlü davranış ve karışıklıklardan uzak durmaktadırlar. Kıyâmet günü hesap verme düşüncesi toplumsal düzenin sağlanmasında önemli etkiye sahiptir.

2.4.2.1. Ye'cûc, Me'cûc

Nuh Peygamber'in oğlu Yafes'in soyundan gelen ve Kur'ân-ı Kerim'de iki yerde (Kehf Suresi 94; Enbiyâ Suresi 95, 96, 97. âyetler) anlatılan kabiledir. Söz konusu kabilenin ortaya çıkması kıyâmetin kopacağına işaret olarak inanılmaktadır. Belalı olmaları, insanlara sıkıntı vermeleri, yeme içmede aşırılığa kaçmaları kavmin özelliklerindedir. Divan edebiyatında kötülük ve şerle birlikte anılan kavim, yıkıcılığı nedeniyle gam ve kederle bağdaştırılır.¹¹⁰

¹¹⁰ Erzen, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev'izâde Atâyi Divanı", *Turkish Studies*, VIII, 4, 2013, Ankara, 835-854.

Tarihte büyük İskender ile Makedonya kralı olan iki farklı İskender olsa da zamanla iki şahsiyetin özellikleri birbirine karışmış ve ikisi de “Zülkarneyn” olarak anılmıştır. Büyük İskender, Kur’anda adı geçen, Hızır ile âb-ı hayâtı aramaya koyulan, peygamber ve pâdişâh olup, Ye’cûc Me’cûc kavmi için yaptığı setle anılan kişidir. Makedonya kralı İskender ise Aristo tarafından yapılan gemilerin bir ay uzunluktaki mesafelerini gösteren âyine-i İskender ile şiirlerde kendinden söz ettirir.¹¹¹

Beyitte sevgilinin fitnesi, Ye’cûc kavminin fitnesine benzetilerek âşıkları bu fitneden İskender’in bile kurtaramayacağı ifade edilmiştir:

Kurtarur mı fitne-i Ye’cûc hâminden beni

Varun ol İskender-i Yunân’a söylen söylesin

G 434/4

2.4.3. Diğer İnanış, Âdet, Uygulama ve Ritüeller

2.4.3.1. Yıldız Düşüklüğü

İlm-i nücûmla ilgilenenlere göre, her insan bir yıldızın etkisindedir. Yıldızlar insanların duygu, ahlak, huy ve sıhhatleri üzerinde etkili olurlar.¹¹²

Âşığın, ayrılık gecesinde hasta ve bitkin düşmesine neden olan şey de yıldız düşüklüğüdür:

Ravziyâ kaldum şeb-i fûrkatde zâr u haste-dil

Yıldızum düşdi benüm bir mâhdan oldum cüdâ

G 53/5

2.4.3.2. Kerbelâ Mâtemleri

Hz. Hüseyin’in ailesi ve yakınlarıyla birlikte Muharrem ayında Kerbelâ’da şehit düşmesi olayıdır. Bu olay şâir ve edipler tarafından remiz ve mazmûna dönüştürülerek “vak’a-i dil- sûz-ı Kerbelâ, haber-i Kerbelâ” gibi isimlerle edebiyatta

¹¹¹ Sefercioğlu, *Nev’i Divanı Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001, 66.

¹¹² Pala, *age*, 480.

işlenmiştir.¹¹³ Muharrem ayının ilk gününden başlayarak Şîî ve Caferî çevrelerinde “taziye, şebih” adlarıyla törenler tertip edilmektedir.

Aynı zamanda Kerbelâ kelimesindeki “kerb”; gam keder, üzüntü manalarına gelip; “bela” sözcüğüyle birlikte Kerbelâ vakası arasında bağlantı kurulmuştur.¹¹⁴ Örnek beyitlerde Kerbelâ hem gerçek hem de mecâzî manada işlenmiştir.

Kendisini Hz. Hüseyin yaratılışlı olarak tanımlayan âşığın gama ve belâya sahip olması da bu sebeptendir:

Kerbelâ-yı ‘ışkuna geldük şehîd olmagiçün

Biz Hüseyinî-meşrebüz kerb ü belâya mâliküz

G 315/4

Âşık dünyada gam ve belâ içinde kalmaktansa Kerbelâ’da Hz. Hüseyin gibi şehit edilmenin daha iyi olduğunu söyler:

Dil ü cân kaldugında ‘âlemün kerb ü belâsında

Şehîd olmak bana yegdür Hüseyin’ün Kerbelâsında

G 549/1

Âşığın ayrılık sebebiyle çektiği acıları ve vücudunda oluşan yaraları görenler Muharemm ayında Kerbelâ olayının yeniden yaşandığı zannına kapılır:

Yakdı dil hâli firâkında Hüseyin’ün niçe dâg

Sandılar anı ider mâh-ı Muharrem tâze

G 492/3

Kerbelâ kelimesi mecâzî olarak âşık ve sevgili için kullanılmıştır. Âşık, aşk kerbelâsının şehidi olduğu zaman sevgili de âşığın sadakatine şahitlik yapan benzersiz güzellikteki Hüseyin’dir.

¹¹³ Mustafa Uzun, “Türk Edebiyatında Kerbela”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, 274-275.

¹¹⁴ Rıza Kurtuluş, “Arap Edebiyatında Kerbela”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, 272-273.

Şehîd-i Kerbelâ-yı ‘ışk-ı pâkem dirsem ey Ravzî

Hüseyñ’ün hüsn-i bî-hemtâsı yeter sıdkuma şâhid

G 178/5

Hüseyin gibi güzel olan sevgiliden ayrı kalan âşığa göre bulunduğu yer üzüntü âteşiyle Kerbelâ’ya dönmüştür. Âşık bu ayrılıktan dolayı kendinden geçerek, divâne bir şekilde yanar durur:

Kerbelâ-yı âteş-i gamda Hüseyñ’inden cüdâ

Ravzî-i dîvâne vü âşüfte vü hayrân yanar

G 242/9

Hüseyin gibi olan sevgilinin aşkının hançeriyle kanlar içinde kalan âşığın hâlini görenler onun Kerbelâ şehidi olduğunu söylerler:

Hüseyñ’ün hançer-i ‘ışkına düşdüm gark-ı hûn oldum

Görenler hâlümü dirler şehîd-i Kerbelâ’dur bu

G 466/2

Gönül ülkeyse, sevgili de gam Kerbelâ’sına ululuk çadırını kuran sultan Hüseyin’dir:

Kerbelâ-yı gamda kurmuşsın otag-ı haşmeti

Kişver-i dilde Hüseyñ-ı muhteşem sultân gibi

G 607/8

Dünya Kerbelâ’ya benzetildiğinde, şairin yolunda canını ve başını feda etmeye razı olduğu kişi Hz. Hüseyin olarak ifade edilir:

Kerbelâ-yı cihânda ey Ravzî

Vir Hüseyñ’ün yolına cân u seri

G 598/5

2.4.3.3. Ashâb-ı Kehf ve Kıtmîr

“Mağara dostları” anlamına gelen Ashâb-ı Kehf, Kur’an-ı Kerim’de Kehf Suresi’nde anlatılan olaydan mülhem kültürel bir olgudur. Kimi kaynaklara göre erdemli ve doğru yoldan şaşmayan yedi genç ve Kıtmîr adında bir köpeğin, kimine göre altı genç ve bir köpeğin, dönemin zalim hükümdarı Dakyanus’un zulmünden kaçarken sığındıkları mağarada 309 yıl boyunca uyuyup ardından uyanmalarını konu alan olaydır.¹¹⁵

Örnek beyite konu olan Ashâb-ı Kehf’den ziyâde onların Kıtmîr adlı köpeğidir. Âşık, sevgiliye sadakati dolayısıyla kendisini Kıtmîr’e benzetmiştir: Ayrıca o, sevgilinin mahallesinde o kadar vakit geçirmiştir ki orada bulunan köpeklerle dahi arkadaş olmuştur. Muhabbet Kıtmîr’i olan âşık da sevgilinin kapısında durmayı hak etmektedir:

Ravzî seg-i kûyunla senün hem-ser olupdur

Kapunda geçinse n’ola kıtmîr-i mahabbet

G 115/5

2.4.3.4. Cennetde Hûri ve Gilmanların Bulunması

Gilman, tüyü ve bıyığı bitmemiş delikanlı anlamına gelen cennet hizmetkârıdır. Görevleri cennettekilerin her istediğini hemen hazır etmek olan gilmanların dişilerine de hûri denir. Gilmanlar ve hûriler güzelliğin ve sâfiyetin de timsalidir.¹¹⁶

Cennette gilmanı gören gönül, başka güzellere bakma gereği duymaz:

Erenler cân’içün ey dil hemân gilmâna ‘ışk olsun

Gerekmez cennet içre görünürse câ-be-câ ‘avret

G 122/3

¹¹⁵ Uğur Başaran, “Divan Şiirinde Ashab-ı Kehf ve Raşid’in Ashab-ı Kehf Mesnevisi”, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 2013, 342-344.

¹¹⁶ Pala, age, 467.

2.4.3.5. Yıldızın Uğurlu veya Uğursuz Olması ve Kozmik Âlem

Eski bir inanca göre yıldızlar, insanlar üzerinde uğurlu ve uğursuz olarak tesir etmektedir. Bu inanca göre, dünyayı iç içe geçmiş bir şekilde soğan zarı gibi çevreleyen dokuz felek vardır. Birinci felekte ay olmak üzere; Utârid, Zühre, Şems, Merih, Müşteri, Zühal gezegenleri sırasıyla yer alır. Sekizinci gezegende sabit yıldızlar ve burçlar, dokuzuncu felekte ise bütün felekleri saran felek-i atlas, felek-i a'zâm, felek-i eflak olarak adlandırılan en büyük, en yüksek felek vardır. İlk yedi felekteki gezegen yıldızların insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz tesirleri vardır. Bu tesirler, o yıldızın etkisinde doğan kişi üzerinde değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Bu gezegenlerden Merih ve Zuhâl uğursuz, Güneş ve Müşteri uğurlu yıldızlardır. Diğerleri ise bazen uğurlu bazen de uğursuzdu. Eski astronomiye göre bu yıldızların yeryüzüne hâkim oldukları ay, gün ve saat vardır. Uğurlu ve uğursuz saatler buna göre kişi üzerinden etkili olur. İnsanlar bu saatlerde başlarına gelen olumlu- olumsuz davranışlar karşısında ya şükreder ya da şikâyet ederler.¹¹⁷

Asıl manası yıldız olan sitâre kelimesi beyitte talih, kader anlamlarında kullanılmıştır. Ravzî'nin kaderinde ay yüzlü sevgili bir gün olsun ona gelmez, onun talihi dönse bile mutluluk Ravzî'ye uğramadan kaçır:

Sitârende ol meh-rû sana gelmez bir gün ey-Ravzî

Kişinün tâli'i dönse revân andan kaçır devlet

G 129/5

Sevgilinin, güzellik gökyüzünün parlak ayına benzemesi ve yanağının güneş gibi parlak olmasının sebebi koç burcundan olmasındandır:

Bir güneş-ruhsın Hamel burcından oldun âşikâr

Yâ melâhat âsmânında meh-i tâbânsın

G 427/2

¹¹⁷ Pala, *age*, 465.

Merkür gezegeninin eski adı olan Utarid, gökyüzünün kâtibi olarak kabul edilir.¹¹⁸ Beyitte ‘Acem mülkünün fethinin ululuğunu göstermek için, bu fethin feleğin kâtibi tarafından ayın parlak yüzüne yazıldığı ifade edilir:

Husrev-i encüm-sipâh aldı ‘Acem mülkin yine

Yazdı bu fethi ‘Utârid mâh-ı tâbân üstine

G 475/7

Ravzî’ye göre kendi yazdığı bu beyit o kadar güzeldir ki, bu beyiti Utârit’in felek defterinin sayfasına yazması uygun düşer:

Ravziyâ yazsa ‘Utârid yaraşur bu gazeli

Felegün safhasına baglasa defter bu gice

G 543/5

2.4.3.6. Kabir Ziyareti

Ölen kişilerin mezarlarının ziyaret edilmesi olayıdır. Bu ziyaret çoğu zaman belirli günlerde (Cuma günleri, kandiller ve bayramlarda) yapılır. Ziyaret esnasında Kur’an okunur, dua edilir, mezar sulanır, mezar üstündeki otlar temizlenir.

Verilen örnek iki beyitte de âşığın mezarının sevgili ziyaret ederse mezarın, mü’min insanların mezarı gibi nur ile dolacağı ifade edilerek kabir ziyareti konusu işlenmiştir:

Hâkümi kılsa ziyâret eger ol meh bir gün

Dil-i mü’min gibi kabrüm ola müstagrak-ı nûr

G 252/4

Hâküm üzre geleydi bir gün o mâh

Kabrüm olurdu Ravziyâ pür nûr

¹¹⁸ Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, Haz. Muhammet Nur Doğan, Yelkenli Kitabevi, İstanbul, 2006,

G 256/5

2.4.3.7. Hz. İsa'nın Nefesi İle Ölüyü Dirirtmesi ve Göğe Çekilmesi

İsrailoğullarının son peygamberi olan Hz. İsa, edebiyatımızda birçok yönden ele alınır. Hz. Meryem'in Hz. İsa'ya gebe kalışı, doğumunda ve bebekliğinde gelişen olağanüstü hâller, peygamberlik mucizeleri, mesh ve nefesi ile körlerinin gözlerini açması, hastaları iyi etmesi, dünyaya değer vermemesi ¹¹⁹ gibi birçok özelliği bulunan peygamberin divanda söz konusu edilen özellikleri ise ölüleri diriltmesi, "İsa-yı Mücerret"¹²⁰ olarak anılmasına sebep olan ölmeyip göğe çekilmesidir. Beyitlerde sevgili, dudaklarıyla âşıklara can bahsettiği için mecazen İsa peygambere benzetilmiştir.

Sevgilinin dudağı, ölüleri bile kendine getirdiği için Hz.İsa'ya benzetilir bu sebepten sevgiliye de dönemin İsa'sı derler:

Mürde ihyâ ider ol la'l-i Mesîh-âsârün

Sana halk anun için 'İsi-i devrân dirler

Önceki beyitte olduğu gibi burada da sevgili İsa'ya benzetilmiştir. Yüz senelik ölü gibi olan âşığın dirilmesinin, hayat bulmasının tek çâresi devrin İsa'sı gibi olan sevgilidir:

Mürde-i sad-sâleyem ihyâya yokdur çâre hîç

Senden olur var ise ey 'İsî-yi devrân bana

G 33/4

Âşık, İsa gibi olan sevgilinin ona can bağışlamasını değil, kendisini öldürmesini istemektedir ki çektiği gam ve kederden kurtulsun:

Mürdeler ihyâ idersin ey Mesîhâ-dem velî

Gel beni öldür halâs it gussâdan ihyâ budur

G 221/2

¹¹⁹ Pala, *age*, 235.

¹²⁰ Onay, *age*, 425-427.

Âşığın gönlünün bir yere bağlı kalmaması âvâre bir şekilde dolaşması, onun sevgilisinin de Hz. İsâ gibi göğe yükselmesindedir; âşık gerçek sevgiliyi henüz yeryüzünde bulamadığı için âvâre şekilde dolaşmaktadır.

Gönül bir yirde ârâm eylemez âvâre olmuşdur

Göge ağmış meger anun Mesihâ gibi 'İsâ'sı

G 578/6

2.4.3.8. Hz. Hızır'ın Ölümsüzlük Suyunu bulması

Kur'ân-ı Kerîm'de peygamber olarak anılan Hz. Hızır, âb-ı hayât münâsebetiyle ele alınır. Rivayet odur ki: Hızır, İlyas ve İskender, zulûmat ülkesine âb-ı hayâtı aramaya giderler. Bir müddet sonra ayrılırlar. Daha sonra bir suyun başında mola veren Hızır, ellerini yıkarken yanında bulunan pişmiş balığa bir damla su damlatır, balık da dirilerek suda kaybolur. Âb-ı Hayat'ı bulduğuna inanan Hızır, ondan içer ve İlyas'a da içirerek ölümsüzlüğe ererler. Hızır ile İlyas bu durumu, İskender'e de bildirmek istese de Allah söylememelerini emreder ve İskender âb-ı hayattan içemez.¹²¹ Aşağıdaki örnek beyitlerde sevgilinin saçları renginin siyah olması yönüyle zülumat ülkesine, dudakları âb-ı hayâta, kendisi de Hızır'a benzetilmiştir.

Sevgilinin saçları zulûmât¹²² olduğunda, bu saçları gören âşık da Hızır gibidir. Hızır gibi olan âşık sevgilinin dudağı ile ölümsüzlük suyuna erişmek ister:

Seyr iderken zülfünü gördük nigârün la'lini

Zulmet içre Hızra irdük âb-ı hayvân isterüz

G 331/3

Uykusunda sevgilinin dudağının tadını alan âşık, âb-ı hayâtı kolaylıkla bulan Hızır gibi olmuştur:

H'âbda nûş eyledüm cânâ zülâl-i la'lüni

Oldı Hızırâsâ müyesser çeşme-i hayvân bana

¹²¹ Kurnaz, *age*, 57-58.

G 31/4

2.4.3.9. Elest Bezmi ile İgili İnanışlar

Meclis, mahabbet ve sohbet toplantısı anlamlarına da gelen, Allah u Tealâ'nın, "Elestü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim) sorusunu ruhların "Belâ" (Evet) diyerek cevapladıkları meclistir. İnsanlar yaratılmadan önce gerçekleşen bu olay Araf suresi 172. Ayetinde anlatılır.¹²³ "Rabbin Âdemoğullarından, onların birbiri arkalarından zürriyetlerini almış ve onları kendilerine şahit tutarak: 'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. 'Evet, buna şahidiz.' demişlerdi. Bunu böylece hatırlatıyoruz ki, kıyamet gününde 'Doğrusu bizim bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz." Elest bezmi'nin gerçek manâda kullanıldığı örnek beyitlerde âşık, sevgiliye ve şaraba elest bezminden âşına olduğu söyler.

Âşık sevgilisine Elest bezminde âşık olduğunu, aşkının o zamandan bu yana devam ettiğini söylese de sevgili, aşk meydanında âşığa rastlamadığını ifade eder:

Didüm cana seni çok 'âlem-i ervâhtan sevdüm

Didi meydân-ı 'ışka gelmedi bir kimse senden geç

G 153/7

Âşık, kendisini ezelden şarap içmeye alışan elest bezminin sarhoşu olarak takdim eder:

Ravziyâ bezm-i elestün mestiyem bilmez misin

Bâde nûş itmek ezelden eski 'âdetdür bana

G 25/5

Kâlû: Belâ'nın hatırlatıldığı beyitte de "Elestü bi-Rabbiküm" sorusu karşısında susmayıp hazır cevap olması konusunda Ravzî, kendi kendini uyarmıştır:

Eger Ravzî su'âl eylerse remz-i künti kenz aslın

Sakın lâl olmayup hâzır cevâp ol ey dil-i şeydâ

¹²³ Uludağ, *age*, 75.

G 61/5

2.4.3.10. Ölüm Döşegindekine Kur'ân Okunması

Ölmek üzere olan kişilerin yanında Kur'ân (genellikle Yâsin Sûresi) okunması ile ölecek kişinin son nefesini rahat bir şekilde vermesini sağlar inancı bulunmaktadır.

Nasıl ki ölmek üzere olan kişi için Kur'ân'dan daha güzel bir şey yoksa âşık da hasta olduğunda sevgilinin kendisine anlatılmasını ister:

Bana yâri yâd idün kim nesne gelmez hasteye

Cân teslîminde hergiz savt-ı Kur'ân'dan lezîz

G 182/1

2.4.3.11. Bayramların Hilâle Göre Belirlenmesi

Eski zamanda takvimdeki aybaşının, ayın görünmesi ile bilinmesi dolayısıyla Ramazan ayının ve bayramların hilâlin görüldüğü zamana görüldüğü zamana göre yapılması geleneğidir.

Sevgilinin hilâl kaşını gören âşıklar için bayram zamanıdır. Bu zamanı âşık dışında rakipler bile bilmez:

Behremend-i 'îd-i vuslat olmayan 'âşıklarun

Ey meh-i ebrû-hilâlüm merhabâdan geçdiler

G 246/3

2.4.3.12. Hızır'ın Darda Kalanlara Yardım Etmesi

Hızır Aleyhisselâm, İlyas peygamber ile âb-ı hayattan içerek ölümsüzlüğe kavuşması ile anılır. Kıyamete kadar Hızır denizde, İlyas da karada Allah'ın emri ile darda düşenlere yardım etmekle görevlendirilmiştir.¹²⁴

Âşık sevgiliye karşı verdiği aşk mücadelesini kazanmak için Hızır'dan yardım diler:

¹²⁴ Pala, *age*, 205.

Yetiş ey Hızr-ı sâni vaktidür

Meded it kıl muzaffer ü mansûr

G 255/3

2.4.3.13. Tefe'ül Eyleme Geleneği

Fal açmak, fal tutmak anlamlarındadır. Bakla, kahve telvesi vs. ile fala bakmak yanında Kur'ân-ı Kerîm'den de tefe'ül etmek âdettendir.¹²⁵ Kur'ân-ı Kerîm veya herhangi bir kitapla yapılan tefe'ülde içten geçirilen niyet ya da olay hakkında bir tür işaret almak için herhangi bir sayfa okunur, verilen mesaj anlaşılmaya çalışılır.

Aşk mushafını tefe'ülle açan aşığın önüne gelen âyet, bu yolda öleceği ve şehit sayılacağıdır:

Tefe'ül eyleyüp açdum nigârün mushaf-ı 'ışkun

Revân seyf âyeti geldi tarîkumda şehâdet var

G 187/2

2.4.3.14. Cennetin Kapısında Rıdvan Adlı Meleğin Beklemesi

Rıdvan, cennetin hazinedârı ve kapıcısı olan meleğin adıdır.¹²⁶

Âşık için sevgilinin bulunduğu saray gibi olan ev, cennet; kapıyı açan sevgili de Rıdvan gibidir:

Her gâh açduğınca der-i kasrın ol melek

Gören sanur ki cennet-i Rıdvân açar

G 197/3

2.4.3.15. Ateşin Hz.İbrâhim'i Yakmaması

¹²⁵ Pala, *age*, 445.

¹²⁶ Onay, *age*, 345.

Hz. İbrâhim (Hâlilullah), en çok Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşin Allah tarafında gül bahçesine çevrilmesi ile anılır. Daha sonra, oğlu İsmâil'i kurban etmek istemesi ve Kâ'be'yi bina etmesiyle söz konusu edilir.¹²⁷

Sevgilinin yanağı öyle kırmızıdır ki tıpkı bir ateştir, yüzündeki ben de bu ateşte yanmayan semender gibidir. Yanaktaki ben, İbrahim olduğunda ise yanak da gülbahçesine döner:

Hâl-i ruhsârun semenderdür ki girmiş âteşe

Yâ Hafîlullâhdur kim meskeni gülzârdur

G 217/3

2.4.3.16. Uyumak İçin Yıldızları Sayma

Uykusu kaçan ve uykuya geçişte zorlanan kişiler gökyüzündeki yıldızları sayarak zihinlerini meşgul ederler. Yapılan bu sayma işlemi de kişiye rahavet çökmesini ve kişinin uykuya dalmasına sağlar.¹²⁸

Hasret yastığında (sevgiliden ayrılığında) her gün inleyip ağlayan âşık, her gece uykusuzdur ve gözleriyle yıldızları sayar:

Pister-i hasretde her gün zâri inleyüp

Gözlerün yıldız sayarsa her gice bîdâr isen

G 408/2

2.4.3.17. Cuma Gününün Kutsallığı ile İlgili İnanışlar

Âşıkların gözünde Cuma gününün kutsal olmasının sebebi, namaza gelen ya da vaaz vermek için mahfile çıkan sevgiliyi görmektir. Bunların dışında Hz.İsa'nın Cuma günü göğe çekilmesi ve kıyâmetin Cuma günü kopacağı ve duaların bu günde daha kolay kabul olacağı inançları da mecâzi anlatımlarla Divan'da yerini alarak Cuma gününün kutsallığına vurgu yapılmıştır.

¹²⁷ Kurnaz, *age*, 56.

¹²⁸ Onay, *age*, 431.

Cum'a günü vaazını sevgili verdiği zaman âşıkların coşkunluktan bütün vücutları titrer vaziyette olur:

Okusa câmi'de dil-ber na't-ı sercer Cum'a gün

Cûş iden 'âşıkların endâmı ditrer Cum'a gün

G 429/1

Beyaz elbisesini giyerek mahfile çıkan ay yüzlü sevgilinin bu hâli İsa peygamberin Cuma günü göğe çekilmesi gibidir:

Âsmânî câme giymiş mahfile çıkdı o mâh

Göge agdı gûyiyâ 'İsî peygamber Cum'a gün

G 442/2

Sevgilinin haftada bir gün yalnız Cuma günleri bile olsa câmi' yollarında dolanmasını isteyen âşıklara göre bu ayıplanacak bir şey değildir:

Heftede bir kez tokuz tolansa cami' yolların

Tanlaman Ravzî o mâhı görmek ister Cum'a gün

G 429/5

Cum'a namazında halkın kamet ile bilikte ayağa kalkıp kıyâm etmesi, kıyâmetin kopmasına benzetilir:

Çün ikâmet okıdı he turdı ayag üzre halk

Pes kıyâmet şüphesiz bildüm ki kopar Cum'a gün

G 442/4

Allah'ın Cuma günü yapılan du'aları kabul edeceği inanişini vurgulayan âşık, câmide sevgiliyi görmek için dua eder:

Câmi'îçre göreyin dirdüm müyesser itdi Hak

Ravziyâ du'â olur makbul ekser Cum'a gün

G 442/5

2.4.3.18.Papağanın Şeker ile Beslenmesi

Papağanın şeker ile beslenmesi tatlı dilli olmasına sebep olarak görülür.¹²⁹ Sevgilinin dudağı da divan şiirinde şeker gibidir.

Gönlün gıdası, tatlı sözler söyleyen sevgilidir. Onun olmadığı zaman tatlı dilli papağanın hiçbir anlamı yoktur:

Bu elfâz-ı şeker-haslet gıdâ-yı rûhı olmazsa

Gönül didükleri tûtî-i şekker-hâyı n'eylersin

G 453/4

2.4.3.19. Matem Tutma ile İlgili Yapılanlar

Matem tutup ağıt yakarken başa şemle adı verilen sarık sarılması eski âdettendir. Sevgili, aşk şehîdi olan âşık için başına şemle sarıp matem tutar:

Şemle sarmış başına mâtem tutar her sâl u meh

Ben şehîd-i 'ışk için ey mihr-i enver ay u gün

G 455/2

Matem zamanları renkli elbise yerine üzüntüyü ifade etmek için karalar giyilirdi. Yağmurun yağmasına yakın bulutların kararması matem havasına, gök gürlemesi de feryat figana benzetilmiştir:

Ol meh-i na-mihrbândan çekdigüm cevri görüp

Karalar geydi bulut ra'd eyledi efgân bana

G 31/2

2.4.3.20. Nisan Yağmuru ile İlgili İnanışlar

Nisan ayı divan şiirinde cömertlik ve bereketi ifade eder. Bu ayda yılan toprağın altından istiridye de denizden çıkıp nisan yağmurunu yutar. Nisan

¹²⁹ Pala, *age*, 461.

yağmurunu yılan yutarsa yılda bir defa elde edebildiği zehir, istiridye yutarsa inci tanesi olur.¹³⁰

Nisan yağmurları âşığın bulut gibi olan gözlerinin üstünde dağıldığında, oluşan âşık incileri de âşığın sedef gibi olan sinесinden saçılır:

Sînemün esdâfı eyler ‘âleme dürler nisâr

Ebr-i çeşm îsâr ider çün âb-ı nîsân üstine

G 475/3

2.4.3.21. Kabirde Vahvah Çiçeğinin Açılması

Osmanlı döneminde giyimde, süsleme motifi gibi birçok alanda boy gösteren çiçek, Ravzî'nin eserinde de yerini almıştır. Beyitte adı geçen vahvah çiçeği koyu sarı ve yeşil renklerinde türleri olan, çiçeklenmesi eylül-ekim aylarında gerçekleşen bitki türüdür.¹³¹

Âşığın yüzünün öldükten sonra sonbahar yaprağı gibi sararıp solmasının şâhidi mezarında açan vehvâh çiçeğidir:

Sararduğına hazan bergi gibi ruhsârum

Şehâdet eyleye kabrümde açılan vehvâh

G 165/2

2.4.3.22. Şeytanın İnsana Vesvese Vermesi

Fısıldama, kötü telkinde bulunma, kuşkulama gibi anlamları olan kelime dinî manada ise şeytanın ve nefsin insana kötü ve zararlı şeyleri telkin etmesidir. Vesvese kavramı Kurân-ı Kerim’de ise beş ayette geçmekle birlikte vesvesenin şerrinden Allah’a sığınılması emredilmiştir.(Nas Sûresi 1-6)¹³²

¹³⁰ Pala, *age*, 126.

¹³¹ <http://www.gezenadam.com/flora/AI.php?ID=376> (Erişim Tarihi:18.05.2019).

¹³² Mustafa Çağrı, “Vesvese”, TDV İslam Ansiklopedisi, DİB Yayınları, İstanbul, 2013, 70-

Vâ‘izin, sevgiliye âşıkların yanına gitme demesi şaşılacak bir şey değildir; bu durum şeytanın, meleğe vesvese vermesi gibidir:

Yâre vâ‘iz varma ‘uşşâkun dir imiş yanına

Bir melekdür vesvese itse ne tan şeytân ana

G 11/4

2.4.3.23. Son Nefeste İman Üzerine Ölmek

İslâm dinine göre son nefeste iman ile ölmek, hem kabir hayatının rahat geçmesi için hem de ahirette cenneti kazanmak için en önemli aşamadır.

Gönlü hasta Ravzî, sevgilinin sövmesiyle dahi anılsaydı, Hak ona son nefeste îmân ihsan ederdi:

Ravzî-i dil-haste düşnâmunla yâd olsa eger

Hak nasîb eylerdi cânâ son nefes îmân ana

G 13/5

2.5. ATASÖZLERİ VE DEYİMLER

Deyiş güzelliği, kavram gücü ve esere yeni bir tat katan atasözü ve deyimler aynı zamanda bir milletin tarihî, sosyolojik ve ahlâkî yönü gibi birçok alan hakkında bilgi vermektedir. Atasözleri, atalarımız tarafından uzun deneme süreçlerine dayanan, yaşanan süreçler sonunda kalıplaşmış yargı ve düşünce belirten söz gruplarıdır.¹³³ Atasözleri gibi yargı içermeyen deyimler ise, herhangi bir durumu daha dikkat çekici ve özlü bir şekilde anlatmak için kullanılan kelime gruplarıdır. Deyimler daha çok teşbih, istiâre, kinâye ve mecaz yollarıyla olayları anlaşılır hale getirirler. Bu durum aynı zamanda dilin zenginliğine de şahit olma durumudur.¹³⁴

Eserine orijinallik katmak isteyen Ravzî, mahallileşmenin de etkisi ile atasözü ve özellikle deyimlerden oldukça faydalanmıştır. Atasözü ve deyimlerin kullanılması sırasında çağrışımlardan yararlanarak sade bir dil kullanmanın peşine düşmüştür.¹³⁵

2.5.1. Atasözleri

2.5.1.1. Zaman Sana Uymazsa Sen Zamana Uy

Zamanın gereklerine uymak gerektiği, zamanın getirdiklerine uymamak için inatlaşmanın manasızlığı belirtilmiştir:

Merd isen zinhâr ey dil eyleme hergiz ‘inâd

Zâl-i devrân her ne sûretten görünse rûy ana

G 18/2

2.5.1.2. Göz Terazidir

Sevgilide olan güzelliğin parlaklığı ile âşıkların gördüğü güzelliğin parlaklığı, güzellik terazisinde aynıdır. Bunu ölçmek için herhangi bir şeye ihtiyaç duyulmaması da “göz terazidir” atasözü ile ifade edilmiştir:

Biri bir hûb ra’nâdur biri mahbûb-i garrâdur

¹³³ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1993, 3.

¹³⁴ Muhammet Yelten, “Nev’i-zâde Atâyî’nin Sohbetü’l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1985, 1989, 171-191.

¹³⁵ Erzen, *age*, 221.

Melâhatde ber-â-ber nazar kıl göz terâzûdur

G 227/6

2.5.1.3. Suyun Meyli Alçağadır

Suyun bulunduğu yerden aşağı akması, atasözüyle mecâzi olarak sevgilinin gönlünün rakibe meyillenmesi şeklinde ifade edilmiştir:

Kalb-i dildâr kapusunda rakîbe mâ'il

Meyli alçaga olur ravzada ekser mânun

G 417/2

2.5.1.4. Dikensiz Gül Olmaz

Her şeyde az çok kusur bulunduğunu ifade eden atasözüdür. Beyitte diken olarak rakip görülmüş ve nasıl ki gül dikensiz düşünülemezse sevgili de rakipsiz olmaz denilmiş, eğer sevgili rakibe yâr olursa buna da şaşılmaması gerektiği söylenmiştir.¹³⁶

'Aceb olmaz rakîbe yâr olursan

Biter ey gonce-i ter gül dikende

G 558/8

2.5.1.5. Gün Gecelidir

Her zorluk sonunda mutlaka bir kolaylık olacağını ifade eden atasözünü Ravzî, gün ahşamlıdır şeklinde ifade etmiştir. Şâir, leff ü neşr sanatını uyguladığı aşağıdaki beyitte yanağın parlaklığını gündüze, zülfün karalığını da akşama benzetmiştir.

Âşık, sevgilinin gün gibi parlak yanaklarını seyr edip gece gibi siyah saçlarında gönlünü eyleyerek gününü geçirmemelidir:

Ruhları seyrini kıl zülfine tolaşma gönül

Yüri gün gicelidür kalma sakın ahşama

G 493/3

¹³⁶ Erzen, *age*, 222.

2.5.1.6. Ârif Olan Çukuru Boyunca Kazar

Kendini bilen insanın, yaptığı davranışların sonucunu da kabullendiği, olası her durumu göz önüne aldığını ifade eden atasözüdür.

Zâhidin, âşıklara şarap ile iftira atması gereksizdir; âşıklar her şeyi göze almıştır:

Bâde-i nâb ile zâhid bize bühtân itme

‘Ârif olan kişi boyunca kazar çâhları

G 604/6

2.5.2. Deyimler

Ravzî, benimsediği mahallileşme akımının etkisi ile dîvandında atasözünün yanında birçok deyimde de yer vermiştir. Çalışmada gazellerde yer alan deyimlerin bir kısmı beyitler hâlinde verilmiş, kalan kısmı da notlar halinde belirtilmiştir.

2.5.2.1. Ayva Gibi Sararıp Solmak

Sevgili, güzellik bahçesinin meyvesi olduğunda dudakları kayısıdır. Âşığın yüzünün ayva gibi sararmasının nedeni de kayısı dudaklardan ayrı kalmaktır:

Ey bâg-ı hüsnün mivesi benzüm sarardı gussadan

Kayısı-ı la‘lünden cüdâ dir gören ayva bana

G 19/3

2.5.2.2. Kan Ağlamak

Başta gelen olaylar karşısında aşırı derecede üzülmei ifade eden deyimdir.

Sevgilinin dudağının beninden ayrı kalan âşık, sanki ciğerinde yara varmış gibi kan ağlar:

Digergündür benüm hâlüm cüdâyam hâl-i la‘linden

Nice kan ağlamayam kim ciğerde tâze dâgum var

G 194/4

Sevgiliden ayrı kaldığında iki gözünden gözyaşı yerine kan fişkirtircasına ağlayan âşıktan başkası değildir:

Firâkunda iki gözüm benümçün yaş döker her dem

Bulınmaz kanlar aglar hiç çeşm-i hûn-feşânâsâ

G 65/4

G65/4, 20/15, 37/2, 194/4, 309/5, 338/2, 379/3, 390/10, 409/3, 493/5, 611/1, 611/5 numaralı gazelerde de kan ağlamak deyimi kullanılmıştır.¹³⁷

2.5.2.3. Taş Yağmak

Başa belaların gelmesi anlamını taşıyan deyim, bir beyitte kullanılmıştır.

Kınanma mahallesinde âşğın başına taşlar yağdıran, onun divane, rezil ve çılgın gönlüdür:

Başuma kûy-ı melâmet içre taşlar yagduran

Bu dil-i divâne vü rüsvâ vü şeydâdur bana

G 22/3

2.5.2.4. Karalar giymek

Başa gelen olaylar karşısında aşırı derecede üzülmeyi, matem tutmayı ifade eden deyimdir.

Yağmur öncesi bulutların kararmasının ve gök gürlemesinin sebebi; mecâzi olarak bulutun, âşğın çektiği eziyetleri görüp karalar giymesine ve feryâd etmesine bağlanmıştır.

Ol meh-i nâ-mihrbândan çekdigüm cevri görüp

Karalar geydi bulut ra‘d eyledi efgân bana

G 31/2

¹³⁷ Erzen, *age*, 223-227.

2.5.2.5. Yarım Ağz

İstemeyerek konuşmak manasına gelen deyim beyitte; kendisine âşık onca kişiden dolayı büyüklenen sevgilinin, âşığa bir selâmı dahi zorlanarak vermesini ifade eder:

Anun için yarım agız bana virmezsın selâm

Pâdişehsin bende olmuşdur bütün dünyâ sana

G 41/1

Beyitte geçen diğer deyimler de künyeleriyle birlikte aşağıda belirtilmiştir:

Adet bağla- G.614/1

Adını unut- G 457/1

Ağırla- G 400/5

Ağız eğ- G 635/4

Ağız eil- G 40/4

Ağızına alma- G 601/3

Ağızını aç- G 434/7

Ağızını açma- G 448/2

Ağızının tadını bulama- G 437/2

Ahret kardeşi G 229/4

Aklı başında ol- G 508/4

Aklını al- G 92/5, 193/2, 305/10

Akşamla- G 627/4

Alın yazısı G 224/4

Anası güzel G 421/4

Asker çek- G 561/5

Ateşe yak- G 513/11
Ayağa düş- G 662/3
Ayağa sal- G 653/4
Ayağı götür- G 458/2
Ayağı yere basma- G 491/5
Ayağına yüz sür- G 417/4
Ayağımı al- G 297/2
Ayağıyla gel- G 23/4
Ayak bas- G 508/4
Ayak basma- G 654/5
Ayak çek- G 591/8
Ayak seyri G 568/2, G 412/9
Ayak tozlu ol- G 323/4
Ayaklar tozlu ol- G 326/3
Ayakta kal- G 53/1, 102/4, 192/3, 537/4, 559/1
Ayakta koma- G 555/3
Aynına alma- G 616/1
Ayrarı yürek soğut- G 506/7
Bağlamalı deli G 253/4
Bağrına bas- G 433/2, 571/4, 619/5
Defteri dür- G 632/5
Defteri dürül- G 263/4
Deli gönül G 601/1

Demi geç- G 538/2

Dil uzatma- G 519/2

Dinden imandan çıkar- G 463/3

Dişine taş dokun- G 611/4

Dokuz dolan- G 26/4, 250/4, 428/5, 603/4

Dökülüp saçıl- G 98/3

Dünyayı başına dar et- G 575/4

El çek- G 410/2, 412/1, 454/3, 458/2

El sal- /El et- G 372/3

El yu- G 437/4

Elde çıkar- G 263/4, 610/5

Ele al- G.102/4

Elif çek- G 378/3

Elin al- G 192/3, 554/3, 653/4

Elinden koma- G 595/5

Elini al- G 518/5

Esip savur- G 130/4

Eteğini öp- G 595/5

Ettiği yanı kal- G 172/5

Ferdaya sal- G 497/4

Gönlü alçak G 610/5

Gönülden çıkarma- G 638/7

Gönlünü aç- G 655/5

Gönlünü al- G 591/9

Gönül bala- G 463/3, 630/3

Gönül kuşunu uçur- G 478/5

Gönül muradı G 611/3

Gönülden çıkarma- /çıkma- G 65/3

Göz aç- G 557/5

Göz dik- G 465/4, 556/5, 600/6

Göz kulak ol- G 461/5

Göz ucuyla nazar kılma- G 502/2

Gözden çık- G 647/5

Gözleri fırla- G 506/8

Gözleri yıldız say- G 305/13, 408/2

Gözlerine sürme çek- G 594/4

Gözü kal- G 503/5

Gözü segri- G 632/2

Gözü yıldız say- G 54/2

Gözünde uç- G 65/3

Gözünden sakın- G 119/3

Gözüne görünme- G 201/2, 557/4

Gözünü aç- G 430/4, 453/2, 538/2, 540/4

Gözünü belert- G 647/4

Gülüp oyna- G 104/4

Gün gösterme- G 203/1, 522/5, 655/3

Gün say- G 455/5

Günahı boynuma G 485/3

Günahımı boynuna sal- G 485/3

Günü do- G 343/2, 343/5

Güp güp döün- G 639/1

Halkın ağzına düş- G 593/3

Hora geç- G 536/3

Hutbe oku- G 475/6

Huzuru uçma- G 651/2

İçi yan- G 611/5

Îmandan çıkar- G 457/2

İşi bit- G 361/1

Kan akıt- G 611/2

Kan yut- G 193/5, 421/2, 601/2

Kanı kuru- G 511/2

Kanını iç- G 471/4

Kara baht G 55/2, 254/2

Kara başını kayır- (Başını kurtar-) G 454/1

Kavga çıkar- /kopar- G 172/2

Kelamını uçur- G 601/5

Kendi başının derdine düş- G 454/1

Kendinden git- G 119/3

Kendine gel- G 385/3

Kırıp geçir- G 138/1

Kösteğini kır- G 525/4

Kulak bırak- G 601/6

Kurban et- G 81/5, 519/3

Kuru sevda G 101/1

Makbule geç- G 298/ 4

Matem tut- G 455/2

Mum yakıp ara- G 455/1

Muradı kutbu üzere dönme- G 462/2

Muradına er- G 591/5

Nazar eyle- G 536/6

Nazar kıl- G 458/4

Okunu atıp yayını yas- G 357/3

Silip süpür- G 137/7, 622/6

Şişeyi yere çal- G 559/2

Taş yağdır- G 22/3

Taş yürekli G 432/3

Terkşini yük dibine asma- G 538/4

Tir tir titre- G 178/3, 352/6

Üstüne ala- G 655/1

Üstüne titre- G 271/5, 418/5, 449/2, 486/1

Yabana at- G 518/5

Yabana atma- G 653/4

Yamala- G 358/4

Yaka yırt- G 547/4

Yakasını yırt- G 498/2

Yalan ol- G 353/5

Yanıp yakıl- G 564/3, 526/2, 630/2

Yarım ağızla konuş- G 191/4

Yaş akıt- G 520/5

Yaş dök- G 65/4, 516/4

Yere çal- G 245/7

Yere geç- G 71/4, 462/2

Yeri göğü titret- G 285/1

Yıldızı dökül- G 300/5

Yıldızı düş- G 53/5

Yol gözet- G 421/3, 540/4

Yolda kal- G 506/2

Yoluna can oyna- G 54/4

Yoluna can ver- G 433/3

Yoluna toprak ol- G 323/4

Yolunu azıt- G 373/4

Yürei kop- G 486/2

Yüz sür- G 594/4

Yüz tut- G 492/2

Yüzün astarını bilme- G 173/4

Yüzünü sarart- G 616/1

Yüzünü sürt- / Burnunu sürt- G 416/4¹³⁸

¹³⁸ Erzen, *age*, 223-227.

2.6. KUMAŞLAR VE GİYECEKLER

Toplum içinde benimsenen giyim tarzı ve giyilen kıyafetler, o toplumun örf ve âdetlerini, dünya görüşünü ve yaşam tarzını da içine alan sosyal unsurları barındırması açısından oldukça önemli yere sahiptir. Divan şiirinde kıyafetler, daha çok mecâzi manâda kullanılmıştır.

2.6.1. Kumaşlar

Osmanlı dönemindeki kumaşlar elle dokunarak üretilirdi. Halep kumaşı, Bursa kumaşı, gibi dokunduğu yerin adını alan; Bursa kadife, Ankara sofı gibi kumaşın türünün de isim olduğu ya da selimiye, ahmediye gibi kişi isimlerinin de kullanıldığı birçok kumaş çeşidi vardır.¹³⁹

2.6.1.1. Atlas

İnce ipekten ya da yüzü ipek, alt kısmı pamuktan dokunan desensiz, düz renk bir kumaş olan atlas; ihtişamlı rengiyle birlikte ince ve hafif olması dolayısıyla daha çok kadınlar tarafından tercih edilirdi. Osmanlı hanımlarının kullandıkları bohça, şalvar ve elbiselerin hammaddesi olan bu kumaş türünün, pamuk karışımı kalınca olanıyla da erkeklere şalvar dikilirdi. Kur'an, bayrak, evrak gibi değerli eşyaların korunması için yapılan kılıflar da bu eşyalara değer verildiğinin gösterilmesi amacıyla atlasla yapılırdı. Kumaşın mavi, yeşil, sarı gibi renkleri bulursa da daha çok kırmızı rengi tercih edilirdi.¹⁴⁰

Âşık, giydiği kumaşın verdiği zenginlikle övünmez; çünkü o fakirlik ve velîlik mahallesinin en zenginidir:

Atlas u dîbâyile fahr itmezin ‘âlemde ben

Kûşe-i fakr u mezelletde gınâya mâliküz

G 315/7

¹³⁹ Nihat Öztoprak, "Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, İstanbul, 2010, 108.

¹⁴⁰ Öztoprak, *age*, 108.

2.6.1.2. Dibâ

İpekli ve renkli kumaş olup, bir nevi renkli canfesedir. Altın veya gümüşle karışık olarak dokunmuş çiçekli ipek kumaşlara da dibâ-yı münakkaş denilir.¹⁴¹

Âşık, sevgilinin aç gözlülükle ipek ve kürk istemesini eleştirerek taçtan ve sarıktan da vazgeçmesi gerektiğini söylemiş; bunların hepsini ağır bir yük olarak görmüştür:

Giyme dîbâ vü harîr isteme semmûr u vaşak

Tâc u destârı gider bâr-ı girândan el çek

G 412/2

2.6.1.3. Peşmine

Peşmîne, hammaddesi yün ve kıl olan bir kumaş çeşididir.¹⁴²

Gösterişten ve ikiyüzlülükten bir türlü vazgeçmeyen zâhid, kaliteli kumaştan elbise de giyse ikiyüzlülük hasırı daima onun üzerindedir:

Tâcını terk eyleyüp zâhid riyâdan geçmedi

Câme-i peşmîne geydi bûriyâdan geçmedi

G 645/1

2.6.2. Giyecekler

2.6.2.1. Elbise (Câme, Libâs)

Bol, geniş yenli, rahat ev elbisesidir. Gecelik olarak giyilen câmeye de câme-i hâb denilir.¹⁴³ Örnek beyitlerde bazen sevgilinin giydiği elbisenin deseninden yola çıkılarak bahçe, çiçek, ağaç tasviri yapılmış; bazen de bu giyecekler ikiyüzlülük ve kibirin işareti olmuştur.

Sevgilinin giydiği kırmızı renkli elbise erguvan ağacına benzetilmiştir:

¹⁴¹ Öztoprak, *age*, 110.

¹⁴² Pakalın, *age*, 773.

¹⁴³ Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İskit Yayınevi, İstanbul, 1958, 53.

Kırmızı câme ile ol dil-ber

Niçe bin nahl-ı ergavâna deger

G 276/3

Sevgilinin giydiği elbise bazen güzelliğın gülbahçesindeki gonca gibi yemyeşil bazen de sevgilinin yanağının yansıması gibi kıpkırmızıdır:

Geh giyer ol gonce-i gülzâr-ı hüsn ahdar libâs

Gâh aks-i reng-i rûyında giyer ahmer libâs

G 348/1

Riya elbisesini giyip pazarda dolaştığı söylenen sûfi, iç yüzünü bilmeyenleri görünüşü ile aldatma konusunda usta bir ikiyüzlü olarak tanıtılır:

Girdi bâzâr içre sûfi câme-i salûs ile

Kimse bilmez kalbini zîrâ adı sûret satar

G 207/4

Altın renkli, ipek kumaşlarla gösteriştten geçemeyen kimse Adn Cennetinin sündüslü kumaşından giyemez:

Cennet-i ‘adnün giyer mi sündüsin istebrakın

Câme-i zer-baft ile atlas kabâdan geçmeyen

G 446/5

Ravzî’ye göre her gün kibir ve gurur elbisesi giymektense bu dünyada çıplak bir derviş olarak dolaşmak daha iyidir:

Ne gam ‘âlemde bir abdâl-ı ‘uryân olsan ey Ravzî

Libâs-ı kibr ü ‘ucbı kendüne her gün giyürdin tut

G 138/7

Güzellik bir elbiseye benzetilmiş ve güzellik elbisesini giyen sevgiliye âşık olmanın şaşılacak bir şey olmadığı dile getirilmiştir:

Niçe olmayayın ben yâre ‘âşık

Libâs-ı hüsnü gayet de yaraşık

G 394/1

Güzellik ülkesinin pâdişâhı olan sevgilinin gönül alıcı bir elbiseler giymesi gerekir. Ancak bu kıyafetler ondaki işve ve cazibeyi artırdıkça âşığın gamının da çoğalması kaçınılmaz olur. Bende olmayı kabul eden âşığın ise bu duruma rıza göstermekten başka çaresi de yoktur:

Ol şeh-i ‘iklîm-i hüsne bende oldun çekme gam

Şâhlar ey dil libâs-ı dil-küşâ giymek gerek

G 416/4

Şâirin tecrit yoluyla kendisine seslendiği beyitin anlamı şudur: Ey gönül kendine gel ve kibir elbisesini çıkar; çünkü bu âlemde en büyük hastalık kibirdir:

‘Ârif ol ey dil libâs-ı ‘ucbı egnünden çıkar

Hîç bir mühlik marîz yokdur enâniyyet gibi

G 591/4

2.6.2.2. Etek (Dâman)

Belden aşağı giyilen ve yarım bir entari olan elbisedir.¹⁴⁴

Âşığın sevgilinin mahallesine gelmesini küstahlık olarak algılayan rakipler (beyitte köpek diye bahsedilmiş), âşığın eteğine yapışıp kavgaya tutuşmuştur:

Kûy-ı dildâra gelüp küstâhlık itdün diyü

İtleri dâmânıma yapışdılar gavgâ idüp

¹⁴⁴ Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yayınları Ankara, 1969, 106.

G 100/3

Âşık, sevgilinin eteğine o kadar sıkı sarılır ki (sevgiliye öyle bir âşık olmuştur ki) artık kimse onu başka bir tarafa yönlendiremez:

Yapışdum dâmen-i yâre elimden alabilmezler

Beni bir cânibe âvâre idüp salabilmezler

G 287/1

2.6.2.3. Kabâ

Cübbe, abâ, üste giyilen üstlük anlamlarına gelen kabâ; aynı zamanda Anadolu'da giyilen meydânî denilen kırmızı-beyaz ipekli kumaştan yapılan, yan etekleri çift yırtmaçlı, göğüs kısmı açık, yakası sırma ve ipek işlemeli uzun bir entaridir. Nîm-ten veya mintan adlarıyla da anılır. Kelime, tasavvufta ise dervişin hırkası anlamında kullanılır.¹⁴⁵ Bazen sevgilinin giydiği hırka, bazen riya ve gösteriş elbisesi bazen de âşğın yaraları için kullanılan Kabâ, aşağıda örnekleri verilen beyitlerde hem gerçek hem de mecaz anlamlarda kullanılmıştır.

Ay yüzlü sevgilinin giydiği altın renkli abâyla güneş gibi parladığı ve bu parlaklığın göz kamaştırdığı ifade edilir:

Gözler kamaşur bakamaz işrâk-ı hüsnünden yine

Giymiş güneş gibi bugün ol meh-likâ zerrîn kabâ

G 95/3

Tac u kâba, aşk ehline ağır yük yüklediği için çıkarılması gereken bir elbisedir:

Nedür bâr-i girânî rind-i 'ârif ey dil-i şeydâ

Çıkar tâc u kabâyı ser-be-ser yârânun olsun hep

G 110/2

¹⁴⁵ Özge Öztekin, "Kabâ", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, 2.

Verilen beyitte kâbâ kelimesi ile gösterişli kumaş ve giysiler kast edilerek, gösterişten vazgeçenlerin yokluk ülkesinin haşmetli pâdişâhı olduğu ifade edilmiştir:

Fenâ iklîminün Ravzî şeh-i haşmet-penâhıdur

Geçüp tâc u kabâdan idti terk emlâki bilmezler

G 291/5

Âşığın âşk yaralarıyla süslenmiş bedeni, büyük talih sonucu elde edilen altın bir kaba gibidir:

Dâg ile zeyn itdün ey Ravzî ser-â-pâ cismümüz

Devlet-i 'ışk ile bir zerrîn kabâya mâliküz

G 317/7

Ayrılık gecesinde âşığın gözünde yakası ve cepleri olmayan eskimiş bir kabâ gibi olan gökyüzü, âşığa yeter:

Şeb-i gamda yeter bu çarh-ı atlas bana ey Ravzî

Yeni yok yakası yok gerçi bir köhne kabâdur bu

G 466/7

2.6.2.4. Hil'at (Kaftan)

Pâdişâhların, gönül almak ve ödüllendirmek için giydirdikleri değerli kumaş (ipek) veya kürkten yapılan kaftana denir. Hil'at, pâdişâh tarafından sadrazam ve vezirlere giydirildiği gibi, sadrazam ve vezir de kendilerinden alt rütbede olanlara giydirebilirlerdi.¹⁴⁶ Bir memuriyete getirilme, hizmet ve yararlılık karşılığında da hil'at giydirilirdi.¹⁴⁷

Güzellik kaftanı, sevgiliye o kadar yakışmıştır ki bütün halk bu sebepten sevgilinin âşığı olmuştur:

¹⁴⁶ Necdet Öztürk, *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, 98-99.

¹⁴⁷ Sertoğlu, *age*, 143-144.

Hil‘at-i hüsnün nigârâ key yaraşıkdur sana

Ol sebebden cümle ‘âlem halkı ‘âşıkdur sana

G 46/1

Beyit, genel çizgiden farklı olarak sevgilinin ağzından ifâde edilmiştir. Kendisini güzellik kaftanını giyen peri olarak tasvir eden sevgiliye göre ona lââyık olan şey, her âdemoğlunun onun güzelliğine tutulmasıdır:

Bir perîyem hil‘at-i hüsnüm yaraşıkdur bana

Her benî-âdem müsahhar olsa lââyıkdur bana

G 24/1

2.6.2.5. Zünnâr

Mecûsi ve Hristiyan rahiplerinin kuşandığı on iki düğümlü papaz kuşağının adıdır. Divan şiirinde sevgilinin saç, siyah renginden dolayı küfre; uzunluğundan dolayı da zünnâra benzetilmiştir.¹⁴⁸ Zünnâr kelimesi, örnek beyitlerin hepsinde uzunluğu ve siyahlığı dolayısıyla sevgilinin saçına benzetilmiştir.

Âşık, aşkından dolayı kâfirlere esir olmuş kadar eziyet çekse de sevgilinin zünnâra benzer kâkülünü bir gün bile görememiştir:

Kâfiristâna esîr olmuş gibi çekdüm belâ

Görmedüm ol kâküli zünnârı bir gün bir gice

G 537/4

Sevgilinin kâkülleri zünnar gibi keder çektirdiği için âşığın Kâfiristân’a esir düşmesine gerek kalmaz:

Kâfiristâna esîr olmaga kalmaz hâcet

Çekdürür Ravzî’ye ol kâküli zünnâr elemi

G 613/9

¹⁴⁸ Onay, *age*, 441.

2.6.2.6. Pirâhen (Gömlek)

Asıl manası gömlek olan, çıplak tene giyilen giysidir. İnce bezden yapılan gömlekler daha çok düz beyaz ya da beyaz üzerine kırmızı, mavi ve sarı renkte olur.¹⁴⁹ Erkek gömleklerinde etek, dizden yukarı kalırken kadın gömlekleri ise ayak bileklerine kadar uzun olurdu. Helâlî adı verilen ve daha çok bürümcek kumaştan dikilen gömlekler, kibar hanım ve beyler arasında en çok tercih edilen çeşittir. Bürümcekten ve çözümlü olarak ipek ile pamuktan dokunmuş kumaşlar, dönemin en beğenilen gömlekleridir. Divan şiirinde kendisinden sıklıkla söz ettiren bir giysi olan gömlek, gül rengindedir. Aynı zamanda Züleyha'nın Hz. Yusuf'un gömleğini yırtması hadisesine de atıfta bulunulur.¹⁵⁰

Gömleğin vücuda sarılarak giyilmesinin sebebi, sevgiliyi sîneye sarmak içindir:

Bir dahı sarayın diyü cânânı sîneye

Ey pîrehen yine dolabırsın dolap dolap

G 112/9

2.6.2.7. Destâr (Sarık)

Kavuk, külah, fes gibi başlıklar etrafına sarılan giysi türüdür. Toplum hayatında makam ve mevkiye göre sarığın sarılma şekilleri de farklılık gösterir. Sarık, kişinin toplumdaki mevkisini gösteren en önemli alâmetlerdendir.¹⁵¹

Sevgilinin destârının süsü âşıklardır; âşıklar sararıp solduğunda ise sevgili süs olarak nergis çiçeğini kullanmıştır:

‘Âşık-ı zerd-ruhun bitdi meger hâkinde

Zeyn ider bâgda destârına dil-ber nergis

G 351/2

¹⁴⁹ Koçu, *age*, 192-193.

¹⁵⁰ Ş.Yılmaz Özkarslı, “Gömlek”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, 82-83.

¹⁵¹ Koçu, *age*, 87.

Baharda açılan güller ve goncalar destara süs olsa ne güzel olur:

Fasl-ı bahâr irişdi açıldı hezâr gül

Destâra zînet itse o gonce ne var gül

G 423/1

2.6.2.8. Tâc

Arapça kökenli olan kelime, hükümdârlar ile bazı şeyh ve dervişlerin başlarına giydikleri süslü başlık manasına gelmektedir. Hükümdârların cüluslardan sonra merasimle tac giyişlerine “Tac giymek”, tarikat mensuplarının yine merasimle tac giyişlerine de “Tac giydirmek” denilirdi.¹⁵² Kelime hem mâ-siva, hem talih hem de hükümdârlığın işareti olan nesne alamlarında kullanılmıştır.

Tâc kelimesi ile Allah dışındaki bütün nesnelere kast edilerek Allah’ı bilmenin yolu dünya mallarından, altın ve gümüş gibi gösterişli şeylerden ve gösteriştan uzak durmaya bağlanmıştır:

Tâcını terk eylemez ‘âlemde serden geçmeyen

Ma‘rifet gencini bulmaz sîm ü zerden geçmeyen

G 437/1

Âşık üzüntü ve yokluk içinde cefâ çekse bile buna üzülmeyiz; onun için içindeki âh ateşinin bir kıvılcımı, başına konan talihli bir tâc gibidir:

Ne gam pâ-mâl ü fakr u fâka olsam cevri-i devrândan

Başumda şu‘le-i âh-ı derûnum tâc-ı devletdür

G 211/4

Gökyüzünü çadıra, yeryüzünü tahta, güneşi de tâca benzeten Ravzî; kendisinin de aşk ülkesinin şâhı olduğunu söylemiştir:

Zemîn tahtum güneş bir tâc-ı zerrînümdür ey Ravzî

¹⁵² Pakalın, *age*, 371.

Şeh-i iklîm-i ‘ışkam çarh-ı atlâsdan otagum var

G 194/5

2.6.2.9. Şal

Şal, Divan şiirinde sevgilinin elbisesi manasında kullanılır. Aynı zamanda, âşğın kendisinde bulunduğu için iftihar ettiği rindlik, kâmillik ve dervişlik anlamları da taşır. Rind şâir için şal; şükrün, tevâzunun, kanaatin, sadeliğın dünya malına değer vermemenin sembolüdür.¹⁵³ Verilen beyitlerde şal, rind şâirlerle birlikte anılmış, dünya malına değer vermemenin sembolü olmuştur.

Ravzî, ikiyüzlülük elbisesinden arınıp, yokluk şalına sahip olduğu için şükretmektedir:

Hamdülillâh câme-i zerk ü riyâdan ‘âriyüz

Ravziyâ ‘âlemde bir şâl-i fenâya mâliküz

G 315/9

Kalenderler, sonsuz cennetin sündüsünü giymeyi arzu etmezler. Onlar için yokluk şalını giymek yeterlidir.

Ârzû itmez behişt-i câvidânun sündüsin

Ehl-i diller Ravziyâ şâl-ı fenâ giymek gerek

G 416/5

2.6.2.10. Hırka

Dervişlerin giydiği yakasız ve kollu cübbedir. Hammaddesi kalın kumaş olan giysi, yaz-kış giyilebilirdi. Şeyh tarafından müride dua ile giydirilen hırka da o şeyhe bağlılığı ifade eder. Her tarikatta değişik törenlerle giydirilen hırka, dervişlerin hırkayı giydikten sonra dünya nimetlerinden el çekmeleri dolayısıyla “hırka-i tecrit” olarak ifâde edilir. Peygamberimizin giydiği hırkaya da “Hırka-i Saâdet” veya “Hırka-i Şerîf” denir.¹⁵⁴ Hırkaların hammaddesi yün ve kıl olsa da kaliteli olanlarını

¹⁵³ Öztoprak, *age*, 138.

¹⁵⁴ Pala, *age*, 204.

sadrazamlar, katilesizlerini de fakirler ve dervişler sarık yahut hırka olarak kullanırlardı.¹⁵⁵

Sevgilinin şâh olduğu devlette Ravzî'nin fakirlik ve hor görülme hırkasını giymesi, onun için en güzel elbiseleri giymekle eş değerdir:

Devletinde ol güzeller şâhınun Râvzî-sifât

Hırka-i fakr ü mezelletdür bana zîbâ-libâs

G 347/5

2.6.2.11. Abâ

Yünden dövülerek yapılmış bir çeşit kaba kumaşa verilen addır. Edebiyatımızda daha çok kumaştan yapılan üstlük ve hırka anlamlarında kullanılır. Dayanıklı olması dervişlerin devamlı kullanmasına sebeptir. Bütün vücudu örtecek kadar geniş, yakasız ve kolsuz, ayaklara kadar uzanan, önü açık beyaz bir giysidir.¹⁵⁶ Kepeneğe benzeyen abânın Mevlevîlikteki karşılığı hırkadır. Yoksulların giydiği bu kıyafet, fakr alâmeti ve zühd nişânesi olarak görüldüğü için daha çok sûfiler ve dervişler tarafından tercih edilir. Hz. Peygamber(s.a.v) de bu tür kumaşlar giydiği için sûfiler de bu tür kumaşlar giyerek sünnete uymaya gayret etmişlerdir.

Sûfilerin genellikle beyaz renk olan abâ yerine kara abâ giymesine şaşırılmak gerekir; çünkü bu, aslında onların gönüllerini her türlü zevk ve parlaktıktan arındırmayı ifade eden bir simgedir:

İç kara vü taşrası kara bir kara gönlüdür

Sûfi giyirse tanlama kara 'abâları

G 647/3

2.6.2.12. Peçe/ Nikâb

Peçe, yaşmak ve yüz örtüsü anlamlarına gelen giysi siyah, beyaz ve yarı şeffaf kumaşlardan üretilirdi. Nikâbı takan kişi etrafını rahat bir şekilde görmesine rağmen

¹⁵⁵ Pakalın, *age*, 804.

¹⁵⁶ Pala, *age*, 2.

uzaktan bakıldığında nikâbın ardındaki yüz ise tam olarak seçilemezdi. Tam karşılığı peçe olan nikâb, yüzü tamamıyla örttüğü için gözleri açıkta bırakan bir örtü olan yaşmak ile aynı anlamda kullanılmamalıdır. Meyhânelerde veya mesîre alanlarında halkın arasına girerek eğlenmek isteyen kibar ve güzel gençler de ailesine ve resmî görevlerine yönelik kötü söz ve düşünce gelmesini engellemek amacıyla nikâb takarlardı. Bu durum toplum tarafından yadırganmazdı.¹⁵⁷ Örnek beyitte de nikâb, sevgilinin güzelliğini örten örtü olarak kullanılmıştır.

Sevgilinin güzelliğini ve güneş gibi parlayan yanaklarını nikâb altından görebilmek için gökten ayın inmesi lazımdır:

Yırde ey meh-pâre keşf itsen cemâlünden nikâb

Görmek için sen güneş-ruhsârı gökden ay ine

G 499/2

2.6.2.13. Kûlah

Kûlah, çoğunlukla beyaz keçeden yapılmış, ucu sivri olan ve üzerine sarık sarılan başlıktır. Yapımında kullanılan hammadde ve kesim şekline göre; Keçe kûlah, Mevlevî kûlahı, Arnavut kûlahı, Aydın kûlahı, Dede kûlahı, Tatar kûlah, Zerd kûlahı gibi çeşitli isimleri vardır. Bir kişinin rütbesi elinden alınınca, rütbeyi ifade eden kavuk çıkarılıp yerine kûlah giydirilirdi.¹⁵⁸

Kelime, toplum içinde kûlah sahibi olmak, kûlah giydirmek, kûlah atmak, kûlahları değiştirmek, kûlah kapmak gibi çeşitli deyimlerle de yerini almıştır.¹⁵⁹ Kûlah, dünya malına değer vernemenin, tevazu ve kana'atkârlığın bir göstergesi olarak beyitlerde işlenmiştir.

Mürşitlerin pîrine köleliğin fermanı olan, köleliği ifade eden kûlah; yücelik makamının da misafiridir:

Pîr-i mürşid hidmetinde bende-fermândur kûlâh

¹⁵⁷ Koçu, *age*, 765.

¹⁵⁸ Celal Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi III*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1950, 1189.

¹⁵⁹ Öztoprak, *age*, 108.

Anun için hâne-i ‘izzetde mihmândur külâh

G 563/1

Külâh ârifler için baş tacı, terk yolunun yolcusu ve ilm kaynağıdır:

Başı tâcudur ser-â-ser ehl-i dil ‘âriflerün

Râh-ı terkün sâliki bir kân-ı ‘irfândur külâh

G 563/3

Dünya malına meyl etmemeyi ifade eden külâh, teşhis yoluyla kanaat ülkesinin sultanına benzetilmiştir:

İhtiyâcı yok bu dünyâ h’âcesün mâlına

Mük-i istignâ içinde başka sultândur külâh

G 563/6

Külâh yine teşhis yoluyla inzivâ tekkesinin fakirlik ve yokluk azığına razı gelen çıplak dervişine benzetilmiştir:

Tûşe-i fakr ü fenâ ile kanâ‘at eylemiş

Tekye-yi ‘uzletde bir dervîş-i ‘uryândur külâh

G 563/5

Külâh; hakikate ulaşıp mecazdan uzaklaşan ve tevhit bilgisine sahip olanların sembolüdür, onlara yakındır.

İrişüp tahkîkâ çekmişdür mecâzîden elin

Ravziyâ tevhîd-i sarf ehline makrûndur külâh

G 528/7

2.6.2.14. Cübbe

İlmiye sınıfının, biniş (bilginlerin giydiği elbise, resmi kıyafet) altına giydikleri dar bir elbisedir. Entariden kısa ve uzun kollu olanına “abdestlik” denir. Zaman içerisinde sarıklı hocaların ve papazların giydikleri geniş kollu, uzun ve geniş bedenli,

yakasız üst elbisesine de cübbe denilmiştir. Her türlü renk ve kumaştan yapılan cübbeler, mintan yakası gibi yumuşak yakalı, dizden aşağı gelebilecek uzunlukta düz, kolları sade giysilerdir. Yeniçeri solaklarının üste giydikleri elbise de bu adla anılırdı.¹⁶⁰

Verilen beyitte vücut bir cübbeye benzetilerek sevgili için vücut cübbesini parçalamayan kişinin elem yükünün de az olduğu bildirilmiştir:

Cübbe-i cismümi cânâ çekeyin çâk ideyin

Çekmeyen şol kişidür ola sebük-bâr elemi

G 613/2

¹⁶⁰ Pakalın, *age*, 311.

2.7. MEKÂNLAR

Osmanlı Devleti'nde toplumun sosyal hayatını yansıtan ve toplum yapısı hakkında önemli ipuçları veren mekânlar, XVI. yüzyılda da değerini korumuştur. Mekânlara örnek olarak câmi, tekke gibi dini sebeplerle toplanılan yahut meyhâne, îdgeh gibi eğlence sebebiyle toplanılan yerler gösterilebilir.

2.7.1. Mescit

Secde edilen, namaz kılanan yer, musalla, namazgâh, küçük câmi anlamlarında¹⁶¹ kullanılan kelime, divan edebiyatında daha çok sevgilinin mahallesi için kullanılsa da Ravzî Divanı'nda gerçek anlamıyla kullanıldığı beyitler de vardır. Örneğin mescit ile ilgili verilen ilk örnek beyitte kelime gerçek manasıyla kullanılmış; vâ'izin mescitte vaaz etmesinin alışkanlık olduğu söylenerek verilen bu vaazlar da boş söz olarak nitelendirilmiştir:

İ'timâd itmek sefâhatdür kelâm-i vâ'ize

Çünkü 'âdet oldı mescidde güzâf u lâf ana

G 7/4

İkinci örnek beyitte de câmi anlamında kullanılan mescit, zâhid'in riyakârlığını gösterdiği yer olarak tanımlanmıştır:

Gerçi zâhid elh-i sünnetden cemâ'atden degül

Mescide varur velî halka riyâsın gösderür

G 245/3

Mescidin gerçek manada kullanımının dışında sevgilinin eşliğini, mahallesini ifade eden mecâzi kullanımları da bulunmaktadır. Bu tür mecâzi kullanımlar için aşağıda örnek beyitler bulunmaktadır.

Âşıkların mescidinde abdest, namaz, dua gibi ibadetlerin eda edilmesi beklenemez. Çünkü mescid olarak ifade edilen o yer sevgilinin mahallesidir:

Mescid-i 'uşşâkda âb-ı vüzûdan el yuduk

¹⁶¹ Uludağ, *age*, 244.

Ne namâza kâdirüz biz ne du‘âya mâliküz

G 315/6

Âşıklara göre mescitte ibadet yapan zâhidler aslında sevgilinin mahallesine doğru secde ederler; çünkü onlar için asıl kible sevgilinin mahallesidir.

Ol sanem kûyuna karşı secde kıldılar meger

Mescide varmağı zâhidler ‘ibâdet sandılar

G 278/3

Mescid-i Aksâ, Hz. Süleyman tarafından Kudüs’te yapılan caminin yerine inşâ edilen Müslümanların ilk kiblesi olan câmidir.¹⁶² Âşığın Mescid-i Aksâ’ya ihtiyaç duymamasına şaşkırmamak gerekir çünkü o, sevgilinin mahallesini Ka’be sayar ve her gün namazını burda kılar:

Namâzı ka‘be-i kûyunda eylerken her gün

‘Aceb olmaz idersem Mescid-i Aksâ’ya istiğnâ

G 75/4

2.7.2. Dergâh

Tekke, kapı önü anlamlarına gelen kelime, terim olarak da ibadet ve törenlerin topluca yapıldığı yer manasındadır.

Divan edebiyatında halka açık yer anlamıyla karşımıza çıkan dergâh, ağırlıklı olarak derviş ile birlikte kullanılmaktadır.¹⁶³ Kelime, beyitlerde gerçek anlamından ziyâde sevgilinin eşiği ile tasavvufî manâda Allah’ın huzuru ve katı manâlarıyla karşımıza çıkar.

Dergâh kelimesi beyitte sevgilinin eşiği anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin kapısından kovulan âşığın çektiği ahların dumanıyla gökyüzü bile kararmıştır:

Dergehinden sürdi ol bendesin merdûd idüp

¹⁶² Pala, *age*, 308.

¹⁶³ Pala, *age*, 111-112.

Göklere boyadı âhum gökleri pür-dûd idüp

G 105/2

Dergâh, sevgilinin eşiği olduğu zaman âşık da o eşikte bekleyen kapıcıdır:

O şâhun âsitanunda n'ola derbân olursam ben

O dergâha şu kim bende olur başında devlet var

G 185/3

Dergâh kelimesi aşağıdaki beyitte Hakk'ın huzuru anlamında kullanılmıştır. Firdevs cennetine kavuşmak isteyen zâhidin, ikiyüzlülükten vazgeçerek hakkın huzuruna varması gerektiği ifade edilmiştir:

Bâg-ı Firdevs-i cinân istersen ey zâhid eger

Vâsıl-ı dergâh-ı Hak olmaz riyâdan geçmeyen

G 431/3

2.7.3. Mektep

Âşık, kendisini gam mektebinde sevgiliden aşk dersi alan başarılı öğrenci yerine koymuştur:

Okurken ders-i 'ışkı tıfl-i cânım mekteb-i gamda

Dimiş yârâna üstâdum benümçün hayli kâbil hâ

G 78/2

Güzellik bir mektep cefâ ise bu mektepte okutulan bir ilim olduğunda sevgili de cefâ ilminin lügatını ezberleyerek üstâd olmaya çalışan öğrencidir:

Mekteb-i hüsn içre okur bir perî-peyker lügat

Mâhir olmaga cefâ fenninde ez-berler lügat

G 125/1

2.7.4. Ribat

Ribatlar, sınır boylarında ve stratejik mevkiilerde askerî amaçlı müstahkem yapılardır. Tasavvufun gelişmesiyle yeni bir işlev kazanan bu yapılar, tekke ve zaviyeye dönüşmüştür. Ticaret yolları üzerinde inşa edilen ribatlar da daha sonra birer kervansaray hâlini almıştır.¹⁶⁴

Verilen beyitte ribat, asıl âleme göçen yolcular için köhne bir dinlenme yeri anlamında kullanılmış, âlem bir ribâta benzetilmiştir:

Bu ‘âlem bir ribât-ı köhnedür her gün olur andan

Güzergâh-ı fenâyâ niçe yüz bin reh-revân peydâ

G 57/2

2.7.5. Kale (Hisar, Burç)

Düşmana karşı savunma ve saldırı yapabilmek için içine asker yerleştirilen, kalın ve sağlam duvarlardan yapılmış, her taraftan silah atmaya müsait yapıdır.¹⁶⁵ Kale, verilen iki beyitte de mecâz anlamda kullanılmıştır.

Can ve gönül bir harabe olduğunda nefis de düşman kalesi yerine geçer. İnsana düşen ise can ve gönül harabesini tamir edip, düşman kalesi gibi olan nefsi yıkmaktır:

Yap yap harâbe-i dil ü cânı ‘imâret it

Yık yık hisâr-ı düşmen-i nefsi hasâret it

G 141/1

Gam toplarıyla yıkılan beden kalesinde, cânın da kalmaması şaşılacak bir şey değildir:

Yıkıldı top-ı gamdan ten hisârı

Karâr itmezse cân tan mı bedende

G 562/4

¹⁶⁴ İsmail Yiğit, “Ribat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİB Yayınları, İstanbul, 2008, 35, 76-79.

¹⁶⁵ Parlatır, *age*, 825.

2.7.6. Zindan

Hapishanelerdeki dar ve karanlık tek kişilik hücrelerdir. Mâsiva, âşık için bir zindandır.¹⁶⁶ Divan edebiyatında sevgilinin çenesinin ortasındaki çukur zindana benzetilir. Âşık da âdeta bir suçlu gibi bu zindana düşer. Sevgilinin çene çukurunda hapis kalan âşık için bu durum hiç şikâyet edilecek bir durum değil, aksine mutluluk vericidir.¹⁶⁷ Hz. Yûsuf kıssasının işlendiği beyitlerde ise zindan kavramı daha çok çukur anlamındaki çeh, çah kelimeleri ile ifade edilmiştir. Sevgili, güzelliği dolayısıyla Yûsuf'a; çene çukuru da zindana benzetilmiştir.

Ravzî gibi nice gönül hastaları (âşıklar), Yûsuf yüzlü sevgilinin çenesinin çukuruna hapsedilmiştir:

Niçe Ravzî-sıfat dil-hasteler mahbûsdur anda

Zenahdânında ol Yûsuf'likânun çâhı gördün mi

G 580/4

Âşığın hasta gönlü sevgilinin hapishane gibi olan çene çukuruna düştüğünde, canı da zindan gibidir:

Çâh-ı zekân-ı mahbesine düşdi haste-dil

Kıldum mekân cânımı zindân unutma hâ

G 81/6

Sevgilinin çene çukurunun esiri olup zindana düşen âşıklar, sevgilinin kendilerine acımasını ve merhamet etmesini dilerler:

Esîr ü mübtelâsiyuz biz ol çâh-ı zenahdânun

Terahhum eyle sultânun ki birkaç ehl-i zindânuz

G 321/4

¹⁶⁶ Uludağ, *age*, 394.

¹⁶⁷ Pala, *age*, 489.

Âşığın zindan gibi karanlık gönlüne sevgilinin güneş gibi parlak yanağının ışığının gelmesi tıpkı bir hayır sahibinin zindana ışık tutması gibidir:

Gönlüme mihrün ziyâsı gelse ey hurşîd ruh

Ana benzer ilte bir hayr ehli bir zindâna şem‘

G 368/4

Sevgilinin çene çukurunun düşüncesiyle akli başından giden âşığın gönlünün, Yûsuf gibi zindana düşmesine şaşmamak gerekir:

Ravziyâ fikr-i zenahdânı alupdur ‘aklum

Menzil olsa n’ola cân Yûsuf’ına çeh bu gece

G 502/6

2.7.7. Meyhâneler

Osmanlı toplumunda gayr-i müslim tabakaya hitap eden genellikle yerleşim yerlerinden uzakta kurulan içki içilen mekânlardır.¹⁶⁸ Osmanlı’da gayr-i müslim tabakaya hitap etse de Divan şiirinde şâirler meyhâneye dair unsurları sık sık zikreder.

Beyitlerde, sevgilinin dudağının şarabını tadan âşıkların gözünde meyhânelerin bir öneminin kalmadığı vurgulanmıştır.

La‘lün şarâbı yâdına ser-mest olalı dil

Basmaz ayağın anda ki mey-hâne olmaya

G 93/3

(Aşk meclisinin) Sâkisi olan sevgilinin şarap gibi dudağından bir yudum alan âşik, şarap dolu kadehten vazgeçer meyhâneye de uğramak istemez:

Sâkiyâ seyrende la’lün cür‘asın nûş eyleyem

İstemez mey-hâne sadrın câm-ı sahbâdan geçer

¹⁶⁸ Selma Akyazıcı Özkoçak , “Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri”, Osmanlı Kahvehaneleri Mekân-Sosyalleşme-İktidar, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, 17-35.

G 206/2

2.7.8. Hamam

Toplumun temizlik ihtiyacını karşılamakta önemli bir yere sahip olan hamamlara rağbet daha çok kış aylarında olur ve buralarda aynı zamanda toplu eğlence ve sohbet gibi etkinlikler de düzenlenirdi.¹⁶⁹ Büyük evlerde ayrı ayrı kadın erkek hamamları olsa da mahalle hamamına gitmek önemli bir alışkanlıktır. Kadınlar; bir gün yetecek kadar yiyecek, içecek, çerezin yanında ellerinde bulunan nakış, yün gibi el işlerini de hamama götürürlerdi. Hamamda üç defa yıkandıktan sonra yemek yenir, uyunur, el işi ve dedikodu yapıldıktan sonra toplanmadan üç defa yıkanır. Kadınların hamamda bu kadar aktivite yapmalarına rağmen erkekler yalnız veya birkaç arkadaşıyla birlikte hamama daha sık giderlerdi.¹⁷⁰

Zikir anında zâhidin aklına hûriler geldiği gibi, âşıkların da hayalinde sevgilinin tellak olduğu bir hamam vardır:

Zâhid-i halvet nişînün fikri ger havrâyise

Biz de hamâm içre bir mahbûb dellâk isterüz

G 328/3

2.7.9. Otağ

Pâdişâh ve vezirleri için yapılan çadır türüdür. Pâdişâhın çadırına “Otağ-ı Hümâyun”, vezirin çadırına da “Otağ-ı Âsafî” denirdi. Sıradan çadırdan farkı; büyük, etekli ve süslü olmasıdır.¹⁷¹ Osmanlı Devleti’nde önemli bir kavram olan fetih, otağın seferlerde konaklama mekânı olarak sıkça kullanılmasına vesile olmuştur. Otağ, örnek beyitlerde ise mecâz olarak kullanılmıştır.

Gönül bir çöl olduğunda, sevgili bu çöle çadır kuran pâdişâhtır:

Sahrâ-yı dile şevket ile kurdu otağın

¹⁶⁹ Pala, *age*, 187.

¹⁷⁰ Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat*, Çeviren: Mefkure Poroy, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 116-118.

¹⁷¹ Pakalın, *age*, 741.

Dârâ-yı kader kadr-i cihan-gir-i mahabbet

G 115/3

Şâir, kendisini aşk ülkesinin pâdişâhına benzetererek; yeryüzünü taht, güneşi tâc, gökyüzünü de (kubbe olması yönüyle) çadır kabul eder:

Zemîn tahtum güneş bir tâc-ı zerrînümdür ey Ravzî

Şeh-i iklîm-i ‘ışkam çarh-ı atlâsdan otagum var

G 194/5

2.7.10. Mesire Yerleri

Seyir edilecek, gezilecek yer¹⁷² anlamlarına gelen mesire kelimesi daha çok sevgilinin mahallesi için kullanılmaktadır. Âşığın her zaman gözünü bile kırpmadan izleyeceği tek yer vardır o da sevgilinin mahallesidir.

Âşığın, sevgilinin mahallesini ziyaret etmesi bülbülün cennet bahçesinde dolaşması gibidir:

Kûy-ı nigârı ey dil-i şeydâ ziyâret it

Bülbül-sıfat mesîreni gülzâr-ı cennet it

G 134/1

Baharın gelmesiyle kış mevsimindeki hüznlerin dağıldığı ve her yerin dostlar için bir mesire alanı olduğu söylenmiştir:

Gitti şitâ elemleri hâtırda kalmadı

Oldı mesîre gül gibi yârâna her taraf

G 383/3

2.7.11. Çarşı-Pazar

Dükkânların bir araya gelmesiyle oluşan çarşılar, eğer bir dam altında ise “kapalı çarşı” adını alırdı. Demirciler çarşısı, bakırcılar çarşısı gibi çeşitli iş kolları

¹⁷² Devellioğlu, *age*, 626.

çarşılarda toplanır biraz küçük çarşılar da arasta denilirdi.¹⁷³ Beyitlerde ise çarşı-pazar kavramının mecâzi olarak işlendiği görülmektedir. Âşık, sahip olduğu gam ve kederle sevgilinin aşkına talip olur; sevgili ise pazarda güzelliğini sergiler.

Âşıklar gam pazarına, gözyaşı parası ile eziyet malını almak için her adımda şükrederek gelir:

Gelür nakd-i sirişkiyle metâ‘-ı cevrün almaga

Bi-hamdillâh ider bâzâr-ı gamda dem kadem ‘âşık

G 392/2

Âşığın isteği, sevgilinin eşsiz güzelliğinin müşterisi olup onunla gece gündüz pazarı dolaşmaktır:

Müşterî olsam metâ‘-ı hüsn-i bî-hemtâsına

Eylesem dildâr ile bâzârı her gün her gice

G 541/2

Zâhidin aşk pazarına gelmesindeki amaç gam malına talip olmak değil, kendisini göstermektir:

Kasdı bu bazar-ı ‘ışka geldüğinden zâhidün

Gam metâ‘ına degüldür müşterî sûret satar

G 207/3

Meyhâneni kapısında şarap içen âşıkların alışverişi de can satıp dert alma şeklindedir:

Bâde-nûşuz biz der-i mey-hâne-i ‘uşşâkda

Cân satar dert aluruz bey‘ u şirâya mâliküz

G 317/5

¹⁷³ M. Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, 173.

2.7.12. Dükkân

İçinde öteberi satılan oda¹⁷⁴ manâsında olan dükkân verilen örnekte mecâzi anlamda kullanılmıştır.

Beyitte, fenâ pazarında her gün alışveriş yapıp, eğlence dükkânında bey gibi geçip oturulabileceği ifade edilir.

Fenâ bâzârgâhında idüp bey' u şîrâ her gün

Geçüp dükkân-ı 'işretde emirâne oturdun tut

G 136/8

2.7.13. Ev, Saray, Konaklar

Osmanlı döneminde avlulu ve bahçeli inşa edilen evler, ailelerin rahat hareket etmesi amacıyla yüksek ve kalın duvarlarla çevrilen, küçük ve kullanışlı yapılardır.¹⁷⁵ Örnek beyitlerden yola çıkarak şunu söylemek doğru olur: Ravzî Divanı'nda ev, saray ve konaktan kast edilen bazen aşığın gözbebekleri, bazen gönlü bazen de sevgilinin eşiğidir.

Aşığın gönlü bir ev olduğunda bu eve misafir gelip gönlü mutlu edecek kişi de derd ve gamdır:

Şâd ol ferah zamânı irişdi ki hânene

Mihmân-ı derd-i gam gelür ey dil ri'âyet et

G 139/4

Dünya, âhiretin tarlasıdır sözüne atıf yapılarak, bu dünya çalışma yeri; âhîret de hasat alma yeri olarak ifade edilmiştir:

Dünyâ evi ki âhîrette oldı mezra'a

Fevt itme fırsatı çalış anı zirâ'at it

G 143/4

¹⁷⁴ Devellioğlu, *age*, 193.

¹⁷⁵ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Toplum Yapısı*, Bilge Yayıncılık, İstanbul, 2010, 203-204.

Sevgili, sırça saraylara lâıyk bir pâdişâhtır. Bu saray da kendi hayâlinin yer aldığı âşığın gözbebekleridir:

Kılsa çeşmümde hayâlün n'ola cây

Pâdişâha yaraşur sırça sarây

G 640/1

Âşık için vâ'iz'in övdüğü cennet kusurludur. Onun gözünde Firdevs köşkü (cenneti) sevgilinin eşiğidir:

Gerçi vâ'iz medh ider turmaz kusûr-ı cenneti

Kasr-ı Firdevs ol habîbün âsitânıdır bana

G29/2

2.7.14. Tekke

Tarikat ehli ve dervişlerin toplanarak şeyh ve halifelerine tâbi bir halde zikir, âyin ve ibadet edip, seyr ü sülûkla meşgul oldukları, nefsi terbiye etmeye çalıştıkları, ruh ve ahlâk olarak eğitilip olgun ve yetişkin birey haline geldikleri yerdir. Mecâzi mânâda, meyhâne, âteş-gede, harâbât gibi isimleri bulunur.¹⁷⁶

Tekkelerde dinî hizmetin yanında yaygın eğitim öğretim ve sanat hizmetleri de verildiği bilinmektedir. Psikoloji, pedagoji ve tıp ilminin ele alındığı yerler olan bu mekânlar, dönemin hastanesi, mektebi, spor tesisi, moral kaynağı, edebiyat ve fikir ocağı konumundadır.¹⁷⁷ Tekkeler, anlatılan bu özelliklerinin yanı sıra mecazen âşıkların gönlüne ve dünyaya benzetilmeleriyle beyitlerde yer almıştır.

Âşıkların tekke gibi olan gönlünden derd ve gam misafirleri eksik olmaz. Âşıkların tekkesine her gün nice bin misafir gelir:

Eksik olmaz dilden ey Ravzî gürûh-ı derd ü gam

Tekye-i 'uşşâka her gün niçe bin mihmân gelür

¹⁷⁶ Uludağ, *age*, 350.

¹⁷⁷ Kazıcı, *age*, 197.

G 306/5

Dünya denilen tekkenin parlak mumunu ay ve güneş her zaman âşıkların âteşli âhlarıyla yakmaktadır:

Tekyegâh-ı ‘âlemün rûşen çerâğın her zamân

Âh-ı ateşnâk-i ‘uşşâk ile yakar ay u gün

G 459/3

Dervişler için dünya, eskimiş virâne bir tekkeden başka bir şey değildir. Dervişler de bu virâne tekkede bir hasır sahibi bile olamayan çıplak âşıklardır:

Bir hasîra mâlik olmadum bu köhne tekyede

Ben bir abdâlam ki dirler ‘âşık-ı ‘uryân bana

G 32/3

Önceki beyitlerde olduğu gibi dünya tekkeye benzetilmiş; insanın, bu âlemi büsbütün kazansa da sonunda bir derviş gibi çıplak kalacağı (ölümle birlikte her şeyin elden gideceği) vurgulanmıştır:

Bu abdâl-ı fenâveş ‘âkıbet ‘uryân olursın sen

Bu ‘âlem tekyegâhın ser-be-ser sildün süpürdün tut

G 137/7

2.7.15. Îdgâh (Bayram Yeri)

Bayram eğlencelerinin yapıldığı, dönme dolap ve salıncakların kurularak bayram coşkusunun yaşandığı yerdir.¹⁷⁸

Bayram yerini dolap gibi dönen dolaşan âşık, bu dolaşmaya rağmen sevgiliden bir merhaba bile alamaz:

Îdgâhı gerçi kim dolâbveş devr eylerüz

Sanma cânân ile biz bir merhabâya mâliküz

¹⁷⁸ Buyruk, *age*, 213.

G 315/3

Ayrılığında âşığı hüzne boğan o şüh sevgili, bir bayram yeri olarak tasavvur edilen visâlinde ise rakibi mutlu etmektedir. Yani ayrılığın derdini çeken âşık, vuslata eren ise rakiptir.

Visâl-i ‘îdgâhında rakîbi şâdmân eyler

Firâkında beni mahzûn iden ol şüh u şen dilber

G 198/6

2.7.16. Puthâne (Büthâne)

Putların konulduğu tapınak manasına gelen kelime âşığın gönlü olarak beyitte yerini almıştır.

Zâhide seslenen âşık, put gibi olan sevgililerin düşüncesinin akıldan çıkmamasına şaşılmaması gerektiğini söyler çünkü âşık, kalbinin puthânesini kafiristâna bağışlamıştır:

Gitmese zâhid sanemler fikri hâtırdan n’ola

Eyledüm büt-hâne-i kalbi firengistâna vakf

G 387/3

2.7.17. Değirmen

Ömür buğdaya benzetildiğinde dünya, ömür buğdayını ezip tüketen değirmendir. İnsanoğlu ise dünya değirmeninde ömrünün bitişi için nöbet bekler:

Bir beş on gün gendüm-i ‘ömri un itmek kasdına

Âsiyâb-ı dehre geldük biz de nevbet beklerüz

G 332/5

Dünyanın geçiciliğinden dem vurulan beyitte olduğu gibi dünya, ömrü ezip tüketen değirmene benzetilmiştir.

Yitürdüm gendümi ‘ömr âhir oldı cevce yok hâsıl

Kimün bu âsiyâb-ı dehr içinde ‘ömri un olmaz G 346/2

2.8. EĞLENCE HAYATI VE ŞENLİKLER

2.8.1. Meclisler

İlkbaharda geldiğinde çimende, gül bahçelerinde kırlarda veya güzel yerlerde gezerek, içki içerek yapılan eğlenceler; aynı zamanda evlerde, meyhânelerde ya da mecâzi olarak tekkelerde de yapılırdı. Bezmde herkes yere daire şekli oluşacak şekilde yanyana oturur, sâki de ratl-ı girân adındaki büyük kadehle ortada dönüp içki dağıtırdı. Bir taraftan da mum yakılıp tütsü tütsülenerek etrafa kokular yayılır ve bu durum sabaha kadar sürerdi.¹⁷⁹

Pâdişâh sarayında, şehzâde saraylarında, vilâyetlerde ve devlet büyüklerinin konaklarında içki ve şiir meclislerine ek olarak şâirlerin de kendi aralarında toplandıkları meclisler olurdu. Sohbet ve içkinin bir arada bulunduğu bu meclislerde, şâirler tanışır, şiir okur ve şiir üzerine tartışma yaparlardı.¹⁸⁰ Verilen beyitlerde meclis tasviri yapılmış; sevgili, sâki olduğunda sevgilinin dudakları şarap, âşık ise meclisin ya sarhoşu yahut ney gibi inleyeni olmuştur.

Kendi inlemelerini meclise eğlence katan ney sesi gibi gören âşık, çeng ve çegâne gibi sevgilinin meclisinden ayrılmak istemez.

Eglencedür hemîşe nâlem sâda-yı neyveş

Dûr itme meclisünden çeng ü çegâneâsâ

G 66/3

İçki meclisinde sevgilinin la'1 gibi dudaklarının düşüncesi ile sarhoş olan âşıklar, her yana şarap döküp saçarlar:

Câm-ı la'lün yâdına ser-mest olur 'âşıklarun

Meclis içre dökilüp saçılsa her yana şarâb

G 98/3

¹⁷⁹ Pala, *age*, 71.

¹⁸⁰ Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996, 229.

Âşık, gam meclisinde gözyaşı şarabını dökse buna şaşmamak gerek. Bu ağlamaların sebebi naz sarhoşu olan sevgilidir:

Mey-i eşküm dökülse bezm-i gamda n'ola ey Ravzî

O mest-i nâz olupdur bana giryân olmaga bâ'is

G 148/5

Ey zâhid, sevgilinin hasretiyle dolu olan âşıkların şarap için bile iştahları kalmamıştır. Saf şarap âriflerin meclisine gereklidir:

Mey-i engûra heves kılmadı zâhid zîrâ

Bâde-nâb begüm meclis-i 'irfâna gerek

G 401/3

2.9. MÛSİKÎ

Mûsikî toplum hayatında önemli yeri olan, kulağa hitap eden sanat dallarının en önemlilerindedir. Mûsikîyi önemli kılan etmenlerden birkaçı, maddî ve manevî katkılarıyla insanların yaşadığı ortamı ve çağı canlı bir şekilde aktarmasıdır.¹⁸¹

2.9.1. Müzik Aletleri

2.9.1.1. Ney

Mevlevîlik için büyük öneme sahip olan ney, sarı ve budaklı kamıştan yapılan müzik aletidir. Hem tasavvufî mûsikîde hem de din dışı müziklerde kullanılır.¹⁸² Bu enstüman, “Özellikle Mevlevîler arasında çok itibar gören sazdır. Sesi yanık ve lâhûtîdir. Rivayete göre Peygamberimiz İlahî aşk sırrını Hz. Ali'ye söylemiş, bu sırrın yükü altında ezilen Hz. Ali gidip Medîne dışında kör bir kuyuya bu sırrı anlatmış. Kör kuyu bu sır ile coşup köpürmüş ve taşmıştır. Su, her yeri kaplayınca kenarlarında kamışlar yetişmiş. Oralardaki bir çoban bu kamışlardan birini kesip muhtelif yerlerinden delmiş ve üflemeye başlamış, çıkan ses kalplere coşku ve heyecan verip İlahî sırrı anlatır olmuş. Peygamberimiz tesadüfen bu çobanın ney sesini işitince durumu anlamış. O günden sonra ney, ilham kaynağı olmuştur.”¹⁸³ Beyitlerde ağırlıklı olarak çeng ile birlikte kullanılır. Örnek beyitlerde sevgilinin inlemeleri ney sesiyle ilişkilendirilir, yaralardan delik deşik olmuş sinesi ise neye benzetilir.

Aşk sahröşluğu ile âlemlere rezil olan âşığın boyu ayrılık meclisinin çengi, inlemeleri ise bu meclisin neyi gibidir:

Bezm-i hicrânında kaddüm çeng ü nâlem nây idüp

Mest-i ‘ışk itdün beni ‘âlemlere rüsvâ idüp

G 109/1

Âşık, ney sesi gibi olan inlemeleriyle sevgilinin meclisine eğlence katacağı düşüncesiyle meclisten uzaklaşmak istemez:

¹⁸¹ August Halm, *Mûsikî ve İnsan*, Çev. Rûhi Kalender, dergiler.ankara.edu.tr., 1918, 265-272.

¹⁸² Öztuna, *age*, 116-118.

¹⁸³ Pala, *age*, 358.

Eglencedür hemîşe nâlem sadâ-yı neyveş

Dur itme meclisünden çeng ü çegâneâsâ

G 66/3

Her ne zaman ki ayrılık meclisinde âşık yer alır, gözyaşları şarap, boyu çeng ve inlemeleri ney olur:

Her dem kim meclis-i fûrkatde bana cây olur

Anda eşküm bâde kaddüm çeng ü nâlem nây olur

G 300/1

Sevgilinin cefâ oklarından perişan olan âşığın sînesi tıpkı ney gibi delik delik olmuştur:

Helâk oldum cefâ nâveklerinden

Delindi sîne yir yir nitekim nây

G 581/4

Acımasız felek, âşığa eziyet çektirerek âşığın inlemelerini neye, boyunu ise çenge cevirdi:

Bâr-ı mihnet çekdürüp ben hasteye her bâr çarh

Nâlemi ney kaddümi çeng eyledi gaddâr çarh

G 170/1

2.9.1.2. Tanbur

Günümüzde bakır ve çelikten yapılan uzun saplı, sekiz telli olan tanbur, batıda “Pandor” adıyla bilinmektedir. “Türk Tanburu” ve “Şirvan Tanburu” gibi çeşitleri bulunan bu müzik aleti, hammaddesi “bağa” adındaki kaplumbağa kabuğu olan mızrap yardımıyla çalınmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸⁴ <http://www.ozanyarman.com/files/musikicalgilar.pdf> (Erişim Tarihi 21.05.2019).

Gam meclisinde âşığın ney gibi olan inlemelerine ve çeng gibi olan boyuna en seçkin tanbur bile dost olamaz:

Bezm-i gamda nâlemi ney kaddümi çeng eyledüm

Değme bir tanbûr olmaz Ravziyâ dem-sâz ana

G 3/7

2.9.1.3. Def

Türk müziği tarihinde kökü hayli eskiye dayanan vurmali çalgı türüdür. Üzerinde sekiz çift zil bulunan def, iki elle tutulup parmak uçlarıyla çalınır. Defin bir türü olan “daire” dinsel müzikte kullanılır ve onda zil bulunmaz.¹⁸⁵ Beyitlerde müzik aleti olarak zikredilen def, aynı zamanda âşığın sînesine de benzetilir.

Kozmik âlemde gezegenler arasında çalgıcı olan zühre yıldızı, yıldızları pul ederek dairesi süslemiş felek meclisinde altın renkli def çalmaktadır:

Encüm pulıyla dâ'iresin zînet eyledi

Bezm-i felekte Zöhre çalar zer-nigâr def

G 381/4

Bahar tasviri yapılan beyitte, çiçeklerin açılmasıyla birlikte eğlence vaktinin geldiği; bahçede güllerin açılmasına sevinen bülbülün (bu sevinçle) def çalmasında bile şaşılacak bir şey olmadığı ifade edilmiştir:

Vakt-i neşât irişdi zamân-ı şükûfeye

Güller açıldı çalsa ‘aceb mi hezâr def

G 381/3

Âşık, sînesini def gibi dövüp ney gibi inlese de sevgili âşığı merak etmez:

Def gibi sîne döğüp ney-sıfat efgân iderin

N’ola bir kez disen ol ‘âşık-ı şeydâ bu mıdur

¹⁸⁵ Sözer, *age*, 770.

G 232/4

2.9.1.4. Çeng

Dik tutulup elle çalınan küçük müzik aletidir. Çeng aynı zamanda arp adlı çalgıyla oldukça benzerlik göstermektedir.¹⁸⁶

Verilen örneklerde aşığın boyu ile çengin dik tutularak çalınması arasında benzerlik kurulmuş; âşığın boyu ayrılık meclisinin cengi, inlemeleri de neyi olarak görülmüştür:

Bezm-i hicrânında kaddüm çeng ü nâlem nây idüp

Mest-i ‘ışk itdün beni ‘âlemlere rüsvâ idüp

G 109/1

Sevgilinin inlemeleri ney gibiyken; boyu da çenge benzetilmiştir:

Ney-sıfat nâle kıl figân eyle

Çengveş kaddüni kemân eyle

G 494/1

2.9.1.5. Çegâne

Çoğunlukla çeng ile kullanılan bir tür sazdır.¹⁸⁷

Âşığın sıkıntı meclisindeki ney gibi olan inlemeleri, çeng ve çegâne sazlarının sesinden daha değerlidir:

Bezm-i mihnetde nâlemün nâyı

Niçe çeng ü niçe çegâne değer

G 276/2

2.9.1.6. Mizmar

¹⁸⁶ Sözer, *age*, 170.

¹⁸⁷ Halil Çeltik, *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, 207.

Davut peygamberin çaldığı bir tür çalgı aletidir.¹⁸⁸ Dūdükler anlamında kullanılır.¹⁸⁹

Mizmar, âlemdeki bütün bölünmüşlükleri toplayıp coşturan muhabbet dūdükleri anlamında kullanılmıştır:

Hep cûş u hurûş eyledi mecmû‘-ı tavâ’if

‘Âlemde ki çalındı mezâmîr-i mahabbet

G 116/4

2.9.1.7. Rebâb

Gövdesi hindistan cevizi kabuğundan yapılan bir çeşit kemençe türüdür.¹⁹⁰

Âşığın ney gibi olan inlemelerinin ezgisi, çeng ve rebâbdaki ezgiden bile etkileyicidir:

Her kim ki dinledise didi nâlemün neyin

Gûş itmedüm bu hâleti çeng ü rebâbda

G 495/6

¹⁸⁸ Pala, *age*, 108.

¹⁸⁹ Devellioğlu, *age*, 640.

¹⁹⁰ Devellioğlu, *age*, 880.

2.10. YEMEK VE MUTFAK KÜLTÜRÜ

2.10.1. Osmanlıda Yemek Kültürü

Farklı coğrafyalarda devlet ve uygarlık kuran Türklerin, karşılaştıkları besinleri kendi damak zevklerine göre harmanlayarak yeni yemekler yapması Türk mutfağını önemli bir konuma getirmiştir.¹⁹¹ Buna bağlı olarak, Türk mutfağı, 2500 çeşidi aşkın yemek türü ile dünyanın en zengin üç mutfağından biri olma şânına vâkıf olmuştur.¹⁹²

Genel olarak tarımsal ve hayvansal ürünlere dayanan Türk mutfağı, geleneksel yapıdan ve dînî inanışlardan da etkilenmiştir. Önceleri Orta Asya kültüründen beslenen mutfak, daha sonra Anadolu ve İslâm uygarlığından izler barındırmanın yanısıra Batı ile etkileşime geçilmesi, sanayinin hızlanması, kadının çalışma hayatında yerini alması gibi sebeplerle değişime uğramıştır.¹⁹³

2.10.2. Yiyecekler

2.10.2.1. Ekmek

Osmanlıda sadakati ve misafirperverliği ifade eden ekmek; hastalıkları iyileştirme özelliğinin yanında doğum sırasında ve sonrasındaki kırk günde, sünnette nazardan koruyan ve kötü ruhları kovan bir unsur olarak kullanılmıştır.¹⁹⁴

Beyitte de ekmeğini bölmeyenin cömert olamayacağı ve paylaşmanın lezzetini bilemeyeceği ifade edilir:

Cömerd olabilür mi o kim kesmeye nânı

Anun ne bilür lezzetini kesmeyen anı

G 623/1

¹⁹¹ Saffet Nezir v.d., “Batı Trakya Mutfak Kültürü II”. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, 209-210.

¹⁹² Sariye Lale Akan, “Safraanbolu Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 2007, 157.

¹⁹³ Erman Artun, “Adana Mutfak Kültürü”, *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, 19-21.

¹⁹⁴ Özge Samancı, “Osmanlı Kültüründe Ekmeğın Simgesel Anlamları”, *Çev: Özge Açıkkol, Yemek ve Kültür Dergisi*, 32, 2013, İstanbul, 72-77.

2.10.2.2. Piyaz

Sözlük anlamı soğan, zeytinyağlı ve sirkeli fasülye haşlamasıdır.¹⁹⁵ Günümüzdeki piyaz algısı da, ince dilimlenip suyu sıkılan, maydanoz ve dereotu ile marine edilen çiğ soğandır.¹⁹⁶

Şâire göre piyaz seven insanın, onu kuvvet helvası olarak görmesi ve gerçek helvaya bakmaması şaşırtıcıdır:

Niçedür ‘akl-ı ma‘âşî şü piyâz isteyenün

Minnet-i menni bilüp itmeye halvâya nazar

G 267/3

2.10.2.3. Kebap

Türklerde hayvancılığın temel uğraş olması hasebiyle et de toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Türklerin Orta Asya’dan Anadolu’ya göçünden sonra da hayvancılık ve et önemini korumuş, özellikle koyun ve kuzu eti, Osmanlı mutfağında önemli bir yere sahip olmuştur.

Orta Doğu’nun her yerinde benimsenen kebab, genel manada et yemekleri ve etli yemekler için kullanılan bir terimdir. Bugün kebaptan anladığımızın ızgarada pişen et yemeği algısı çok yeni bir düşünce tarzıdır.¹⁹⁷

Âşığın diğer insanlar gibi şarap ve kebapta gözü yoktur, onun karnını doyuran kebab gibi sinesi ile şarap gibi gözyaşlarıdır:

Bagrum aşıyla bana yeter gözlerüm yaşı

Olsun hemîşe halk şarâb u kebâbda

G 503/4

¹⁹⁵ Parlatır, *age*, 1369.

¹⁹⁶ A. Süheyl Ünver, *Fatih Devri Yemekleri*, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1952, 20.

¹⁹⁷ Tuğrul Şavkay, *Osmanlı Mutfağı*, Şekerbank Yayını, İstanbul, 2000, 65.

Âşığa göre sevgiliden ayrıldığı zaman kendisinde oluşan harâret, ateşe konulmuş kebâpda bile yoktur:

Yokdur benüm harâretüm ey serv-i lâle-ruh

Nâr-ı gamunda âteşe konmuş kebâbda

G 528/3

2.10.3. Tatlılar

2.10.3.1. Helva

Osmanlı saray mutfağı için tatlı önemli bir yere sahiptir. Bu öneme bağlı olarak saray içinde tatlıcı sınıfı dahi oluşmuştur.¹⁹⁸Hammaddesi un ve yağ olan tatlının damak zevkine göre bal yahut pekmezle de tatlandırılma seçeneği vardır.

Âşığın, sevgilinin şeker dudaklarına hayran kalıp onun hâyaliyle yetinmesi tıpkı şekerden geçip helva ile göz doyurmak gibidir:

Leb-i dil-ber hayâline düşer hayrân olup gönlüm

Geçer kand-i mükerrerden satar halvâya istignâ

G 76/2

Âşığın gönlü, sevgilinin dudağının düşüncesiyle öylesine kendinden geçmiştir ki; rakibin yemeğini ve helvasını isteyecek dereceye gelmiştir:

Ârzû eyler rakîbün aşını halvâsını

Dâ'imâ fikr-i leb-i dil-berle dil hayrân gibi

G 660/2

2.10.3.2. Şeker (Sükker, Kand-i Mükerrer)

Şeker, şeker kamışının donmuş özüdür. Sevgilinin dudağına benzetilen şekerin en iyi Mısır'da yetiştiği söylenir.¹⁹⁹ Kand-i Mükerrer ise, şeker kamışının suyunun üç

¹⁹⁸ Deniz Gürsoy, *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2004, 98.

¹⁹⁹ Pala, *age*, 256-257.

defa kaynatılmasıyla elde edilen beyaz şekerdir.²⁰⁰ Beyitlerde sevgilinin dudakları şeker olarak görülür. Hatta bu tatlılık derecelendirilerek kand-i mükerrere (süzülmüş şeker) benzetilmiştir. Aynı zamanda şâir, kendi şiirlerini de şeker ve kand-ı mükerrere benzetir.

Sevgilinin la'1 gibi dudaklarından âşıkların bahsetmesinin sebebi, süzölmüş şeker gibi tatlı olmasıdır:

Sükker-i pâlûde yâ kand-i mükerrerdür lebün

La'1-i nâbundan anunçün eylerüz tekrâr bahs

G 146/2

Şiirine övgüde bulunan Ravzî için, belagat Mısırının baştanbaşa dolaşılsa da kendi şiiri gibi içine şeker karıştırılan can yakıcı bir şerbet bulunamayacağını söyler:

Bulnmaz ger ararsan ser-be-ser mısır-ı belâgatda

Bu şi'r-i şekker-âmîzüm gibi cânlar yakar şerbet

G 117/3

Şâirin, tatlı dilli papağana ihtiyaç duymamasına şaşmamak gerekir; onun sözleri belagata kaynaklık yapan kand-i mükerrerdür:

Belâgat menba'ısın sözlerün kand-i mükerrerdür

İdersen sen n'ola tûtî-i şekker-i hâya istignâ

G 73/7

2.10.3.3. Bal

Eski tıpta önemli yeri olan bal; mideyi kuvvetlendirmesi, iştah açması, göz kararmasını gidermesi, yaraya ilaç etkisi vermesi gibi birçok faydaya sahiptir.

Âşığın günü üzüntü ile geçerken rakipleri baldan şarapları içip eğlence içindedir:

²⁰⁰ Onay, *age*, 244.

Zehr-i gamunla geçdi günüm dostum benüm

A‘dâ içer şarâb-ı ‘aseller taraf taraf

G 382/4

2.10.4. İçecekler

2.10.4.1. Su

Tüm canlıların yaşamında önemli rol oynayan suyun, içecek olmanın yanısıra hastalıkları tedavi edici özelliği de vardır. Bunların yanında, yaşam için gerekli olan tuz ve proteinleri çözme, metabolizma için gerekli olan maddeleri vücudun ihtiyacı olan yerlere götürme, hücrelerde oluşan atıkları dışarı atma, vücut ısısının sabit kalmasını sağlama gibi önemli rolleri de bulunmaktadır.²⁰¹

Suyun yerinde durmayıp avâre şekilde akmasına sebep olan şey, taze fidan gibi olan sevgilinin ayağına yüz sürmektir:

Ey nihâl-i tâze yüz sürmek diler ayaguna

Ber-karâr olmas seni arar olup âvâre su

G 469/3

Ravzî, övgüde bulunduğu şiiri için; süslü gülsuyu, emsalsiz şiir ve belagatın gül bahçesinde akarsu benzetmelerini yapmış; bu güzel benzetmelerden hangisinin daha uygun olduğunu seçememiştir:

Ravziyâ cüllâb-ı zîbâ mı bu şi‘r-i bî-bedel

Yohsa gülzâr-ı belâgat içre akar su mı bu

G 474/8

Zemzem, Mekke’de bulunan bir kuyuya ve kuyudan çıkarılan suya verilen addır.²⁰²

²⁰¹ Oktay Mete, *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2009, 70.

²⁰² Pala, *age*, 490.

Aşığa göre sevgilinin bulunduğu yer Kâ'be, kendisinin sevgili için döktüğü gözyaşı da zezem suyu gibidir:

Kûyuna cânâ diyenler Kâ'be-i 'ulyâ budur

Eşk ü rûyumçün didiler zezem ü Bathâ budur

G 222/1

Ka'beye zezem suyu yetişmese de âşğın gözyaşları yeterli olur; âşğın, sevgiliden ayrı kaldığı zamanlarda döktüğü gözyaşları yedi denize yetecek kadar fazladır:

Firâkunda n'ola Ka'be irişmezse eger zezem

Gözüm yaşı ider zîrâ yidi deryaya istignâ

G 76/3

2.10.4.2. Şerbet

Arapçada içecek anlamına gelen şerbet; aynı zamanda ilâhi feyz, ilâhi sevgi, aşk şarabı manasında da kullanılır.²⁰³ Beyitlerde sevgilinin dudakları hem kırmızı hem de tatlı olması yönüyle şerbete benzetilmiştir. Bu benzetmelerden farklı olarak Azrâil'in sâki, ecelin de şerbet olduğu beyit de bulunmaktadır.

Divan şiirinde sevgilinin la'1 gibi kırmızı ve şerbet gibi tatlı olan dudakları, gönlü hasta âşıkların ilacıdır:

İtmedün şerbet-i la'lün ana cânâ ihsân

Görmedün Ravzi-i dil-hasteni ihsâna revâ

G 77/5

Âşık için sevgilinin sözleri ve dudağı şifâ, söylediği sözler (kötü bile olsa) şerbet gibidir:

Hasteler bulmasa güftâr-ı lezîzünden şifâ

²⁰³ Cebecioğlu, *age*, 252.

Şerbet-i düšnâm-ı telhumla iderdüm iktifâ

G 82/1

Sevgilinin dârü'ş-şifâ gibi olan kapısında yatan gönlü hastaların (âşıkların) dileği sevgilinin şerbet gibi olan kırmızı dudağıdır:

Kapun dârü'ş-şifâsında yaturlar niçe demlerdür

Tabîbüm la'l-i nâbundan diler dil-hasteler şerbet

G 117/2

Sevgilinin kavuşma şerbeti gibi olan dudağı, âşığın ayrılık acılarının dermanıdır:

Derd-i hicrân ile öldüm meded ihsân eyle

Şerbet-i vasl ile gel bana dermân eyle

G 498/1

Aşağıdaki beyitte Azrâil sâkiye, ecel de şerbete benzetilerek ayrılık yatağında şerbet bekleyen gönül hastasına sâki gibi olan Azrâil'in ölüm şerbeti sunacağı belirtilmiştir:

Firâş-i firkatünde haste dil gerçi umar şerbet

İrişür nâ-gehân sâkî-i merg ana sunar şerbet

G 117/1

Şeker kamışının, vatanı olan Mısır'ı terk etmesi sevgilinin meclisinde şerbet olma isteğindedir:

Geçüp başundan anuçün diyâr-ı Mısır'ı terk itdi

Gelüpdür bezmüne olmagiçün cânâ şeker şerbet

G 119/2

Sevgilinin ayrılık şerbetini acı acı tadan âşık, lezzetli cânından bile bıkip usanmıştır:

Nûş idel'den acı acı şerbet-i hicrânun

Eyledi cân-ı lezîzümden beni bî-zâr derd

G 179/2

2.10.4.3. Şarap

Hammaddesi mayalanmış üzüm suyu olan, içene sarhoşluk veren içkidir.²⁰⁴ Renk benzerliğinden dolayı dudağa, kana, kanlı gözyaşına ve yanağa benzetilen şarap; lezzeti ve sarhoş edici etkisinden dolayı teşbihlerde yerini alır. Bir küp içinde saklanıp izbe köşelerde ve mahzenlere kurulmuş meyhânelerde içilen şarap, içki yasağının sıkı takibe alınması ve içki için eşyaların rehin verilmesi yönleriyle sosyal hayatı ilgilendiren konular arasında yer alır.²⁰⁵ Beyitlerde renginin kırmızılığı, sarhoş etmesi ve üzümünden yapılmasıyla anılan bu içki; mecâzi olarak da sevgilinin dudağına benzetilmiştir.

Ârif olan kişi, zâhidin dediklerine uymayan ve şarabın sürahiden dökülme sesini dinleyerek şarap içen kişidir:

Ey dil kelâm-ı vâ'ize gel uyma 'ârif ol

Gûş it surâhi şavtını kulkul zamânıdır

G 237/4

Ravzî, üzüm suyunu (şarabı) elinde o derece saygı ile tutar ki, sürahi bile bu saygıdan ötürü kadeh karşısında başını eğer:

Ser-fürû' itmez idi câma surâhî hergiz

Ravziyâ hürmet ile tutmasa âb-ı 'inebi

G 618/5

Üzümün kızı diye nitelendirilen şaraba karşı fazlasıyla hürmetli olunup, kadehin yere bile konulmaması gerektiği söylenmiştir:

²⁰⁴ Onay, *age*, 383.

²⁰⁵ Pala, *age*, 52.

Rez duhterine hürmeti hadden ziyâde kıl

Elden sakın yire koma zinhar ayağın

G 638/2

Sevgilinin la‘l gibi dudağı, âlemi sarhoş eyleyen şarap gibidir:

La‘l-i nâb-ı yâr kim dirler şarâb-ı sâf ana

Bir dem içre ‘âlemi mest eyledi insâf anaz

G 6/1

Sevgilinin dudakları kırmızı olması yönüyle şaraba benzetilmiş, bu dudakların esiri olan âşık için artık şarap bile zehirden sayılmıştır:

Ravzî bir derde esîr oldı gam-ı la‘lünle kim

Zehr olur nûş eylese câm-ı şarâb-ı sâf ana

G 7/5

Gönül sevgilisinin şarap gibi dudaklarının hatıra öyle sarhoş olmuştur ki meyhâne olmayan yere ayak basmaz:

La‘lün şarâbı yâdına ser-mest olalı dil

Basmaz ayağın anda ki mey-hâne olmaya

G 93/3

2.10.4.4. Kahve

Osmanlı toplumunun XVI. yüzyılda tanışmış olduğu kahvede; hazmı kolaylaştırma, idrar çıkışını hızlandırma, akla dinginlik verip kuvvetlendirme gibi özellikler bulunmaktadır. Helal yahut haram olduğu uzunca bir süre tartışılmıştır.²⁰⁶

“Kahvenin içimi ile ilgili bilgileri şeyh verse bile âşıklar, kahveleri kendilerinin bildiği gibi tüketir” anlamına gelen örnek beyitte kahveyi konu alan tartışmalara atıf yapılmıştır:

²⁰⁶ Onay, *age*, 240.

Kahveye cânib-i şeyhden n’ola destûr olsa

‘Ârifâne ele alsak yine fincânları

G 605/3

Aşağıdaki örnek beyitte ise kahvenin yasaklaması beyite konu olmuştur:

Kahveye çünkü yasag eyledi şâh-ı devrân

Zurefâ kosalar elden n’ola fincânları

G 650/4

2.10.5. Meyveler

Divan şiirinde meyveler, genel olarak sevgilinin güzellik unsurlarının mecazlı anlatımında kullanılsa da bazı meyveler âşığın halini tasvir etmek için de kullanılır. Yapılan benzetmelere birkaç örnek vermek gerekirse: Sevgilinin çenesi elmaya benzetilirken, yanağı şeftaliye, dudakları da kayısı ve hurmaya teşbih olunmuştur. Limon ise âşığın üzüntü ve kederden sararmış yüzüdür. Ravzî Divanı’nda tespit edilen meyveler ise şunlardır:

2.10.5.1. Üzüm (İneb/Engûr)

Hem meyve hem şarap olması dolayısıyla “iki yürekli” diye anılan üzüm, sarhoş edici özelliği ve renginin kızıl olmasından dolayı sevgilinin dudakları için kullanılmaktadır.

Âşıklar, üzüm meyvesinden geçse de sevgilinin üzüm şarabı gibi kırmızı olan dudaklarının düşüncesinden bile geçemez:

Mey-i engûrdan geçdi be-hey sûfî gönül ammâ

Şarâb-ı la‘l-i cânânın diler fikri degül fâsid

G 178/2

2.10.5.2. Portakal (Narenc)

Portakal, gerçek anlamda kullanılmaktan öte rengi dolayısıyla âşığın yüzü için kullanılmıştır.

Âşığın sararmış yüzü, aşk bahçesinin portakalı ya da ayvasıdır:

Ravziyâ ol sîb-i gabgab gördi rûy-ı zerdümi

Bâg-ı ‘ışk içre didi nârenc ile ayyâ budur

G 222/5

2.10.5.3. Kayısı

Tatlı ve dolgun bir meyve olan kayısı, sevgilinin dudakları için kullanılmıştır.

Âşığın tek isteği, sevgililerden birisinin dudağından kayısı, birinin şeftali almakken birisinden ise amacı yan yana olmaktır.

Birinün kayısı la‘lünden alup tâze şeftâlû

Birisinden hemân ancak murâdum sâde pehlûdur

G 227/7

2.10.5.4. Şeftali

Şeftali, sevgilinin bûsesine ve dudaklarına benzetilir.²⁰⁷

Âşık için meyve toplama zamanı bayram gibidir. Bu bayram coşkusuyla âşık, sevgiliden bûse ister:

Şeftâlû kayısı mı diyü men‘ itme bûseden

‘Îd-i mübârek irdi tenâvül zamânıdur

G 238/3

Âşıkların vuslat bağındaki tek gıdası, fidan boylu sevgiliden aldıkları bin câna değer şeftâli gibi bûselerdir:

Bâg-ı vashında gıdâmuz ol nihâl-i dil-keşün

Her biri bin cân deger bir tâze şeftâlû idi

G 658/3

²⁰⁷ Kurnaz, *age*, 337.

2.10.5.5. Elma

Elma, renk ve şekil itibariyle çenenin benzetilene olarak kullanılmıştır. Ayva ise rengi dolayısıyla âşığın sararıp solan benzine benzetilmiştir.²⁰⁸

Âşık, yüzünü ayva gibi sarartırsa; çenesi elma gibi olan sevgilinin âşığa bakmayacağı belirtilmiştir:

Hergiz almaz ‘aynına ol gabgabı elma gibi

Yüzünü bin kez sarardursan eger ayvâ gibi

G 616/1

2.10.5.6. Hurma

Sıcak iklimde yetişen hurma, koyu rengi dolayısıyla divan şiirinde sevgilinin dudaklarına benzetilir.²⁰⁹

Sevgilinin eşsiz güzellikteki yüzünü gören ona âşık olur, Anadolu’da onun hurma gibi dudaklarından başka istenen bir şey yoktur:

Rûy-ı bî-hemtânı gören ‘âşık olur la‘lüne

Rûm’da bir nesne yok mergûb olur hurmâ gibi

G 616/2

2.10.5.7. Ayva

Kavuşma bağındaki şeftâli dudaklı sevgiliden bûse alamayan âşığın yüzü ayva gibi sararıp solmuştur:

Visâli bağı içre çünkü şeftâlûsın almadun

Sarardup benzünü her gün ya bu eyvâyı n’eylersin

G 447/3

²⁰⁸ Kurnaz, *age*, 337.

²⁰⁹ Kurnaz, *age*, 337.

2.10.6. Baharatlar

2.10.6.1. Karabiber

Eski tıpta sıcak ve kuru maddelerden kabul edilen karabiber, mide ve bağırsak sorunlarına iyi gelerek sinirleri yatıştırmada kullanılırdı. Öksürük ve göğüs hastalıklarının tedavisinde önemi bulunan karabiber, edebiyatta sevgilinin beni yerine kullanılmaktadır.²¹⁰

Karabiber, daha çok acı tadıyla bilinen bir baharattır. Âşık, sevgilinin siyah benlerini karabibere benzeten kişilerşz benlerin verdiği acıyı hissetmesi için burunlarına tuzlu su çekmesini ister:

Burnına tuzlu sular koylsun anı göreyin

Ravziyâ benzetse her kim hâl-i yâri fülüle

G 514/5

²¹⁰ Pala, *age*, 159.

2.11. EKONOMİK YAPI

2.11.1. Osmanlı Ekonomik Yapısı

Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısı, günümüzle kıyaslandığında birçok farklılık ortaya çıkmaktadır. Osmanlı zamanında devlet, siyâsi ve sosyal yapının düzenleyicisi olduğu kadar ekonomik yapıyı da düzenlemektedir. Rekabet ve çatışma prensiplerini uygulayan Avrupa ekonomisine karşı Osmanlı ekonomisinde işbirliği prensibi uygulanarak arz ve talebe göre üretim sağlanmıştır. Uygulanan bu prensiple Osmanlı ekonomisi üç kıtaya yayılan topraklarıyla birlikte Karadeniz ve Akdeniz'e hâkim olmasına rağmen kendi kendine yetebilmiş, ithalat ve ihracat yapmadan ayakta kalabilmiştir. Dış borcu da bulunmayan devlet, XVI. yüzyılda Fransa'ya, XVIII. yüzyılda da İsveç'e ekonomik yardımlarda bulunmuştur.²¹¹

Para sisteminde ise altın ve gümüşü kullanan Osmanlı, kıymetli madenlerin ülkeye girişini teşvik ederken ülkeden çıkışlarını da yasaklamıştır. Elinde altın ve gümüşü olan kişi, dilerse darphanelere giderek elindeki madeni parayı darp hakkı denilen kısmî kesinti karşılığında cari paraya da çevirebilirdi.²¹²

2.11.2. Paralar

Para, insanın ihtiyaçlarını gidermek için icat ettiği bir alışveriş ve değiştirme unsurudur.²¹³ Aynı zamanda piyasada alışverişe konu olan malın değerinin belirlenmesinde de görev alır. Diğer bir görevi de tasarruf etme ve değer biriktirmedir. Belirtilen bu görevlerle para, piyasadaki istikrarın temini, adaletin tesisi, halk ile devlet arasındaki ilişkinin düzenleyicisi olması açısından önemli bir yere sahiptir.²¹⁴

Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi Osmanlı devletinde değiştirme unsuru olarak altın, gümüş, akçe gibi madenler kullanılmış ve şiire de bunlar yansımıştır. Zaman zaman sevgilinin kıymetini, güzelliğini anlatmak için kullanılan bu kavramlar

²¹¹ Ünal, *age*, 71-74.

²¹² Ahmet Akgündüz, Sait Öztürk; *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, 483.

²¹³ Özge Öztekin, *XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2006.

²¹⁴ Muharrem Öztel, "Osmanlı Devletinde Kalpazanlık ve Sahte Para: Kalpazanlığın ve Tedavül Eden Kalp Paraların Osmanlı Ekonomisine Etkileri", *Akademik Araştırmalar ve Çalışma Dergisi*, 10, XIIIIV, 2018, 305.

bazen de alınıp satılan bir metanın karşılığı olarak ya da alışverişte takas unsurunu ifade eden gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

2.11.2.1. Nakd/Sikke

İnsanın ömür sermayesini yok yere harcamaması gerektiği vurgulanarak Allah'a ibâdet etmeyi âdet hâline getirmesi istenmiştir:

Tâ'at-i hâlıkı gel kendüye 'âdet eyle

Nakdüni yok yire harç itme 'ibâdet eyle

G 534/1

Madenî para anlamına gelen sikkenin aynı zamanda para üzerine vurulan damga manası da vardır.²¹⁵ Nakd, verilen üç beyitte de mecâzen ömür yerine kullanılmıştır.

Âşık, ömür sermayesini vefasız sevgiliye âşık olarak israf eden kişidir:

Bî-vefâdur çarh-ı bed-mihre mahabbet eyleyüp

Nakd-i 'ömri itme zâ'id yirlere isrâf ana

G 7/2

Âşık, sevgilinin saçının hevesiyle başboş dolaşarak, ömür sermayesini harcayandır:

Hevâ-yı kâkülünle niçe demler oldum âvâre

Nigârâ nakd-i 'ömri harcanup sevdâ-yı gîsûda

G 484/4

2.11.2.2. Dinar

²¹⁵ Devellioğlu, *age*, 801.

Araplar tarafından altın paralara verilen isimdir. Latince'den Arapçaya giren kelime, Osmanlı zamanında bastırılan paralar için kullanılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde dinar yerine kullanılan kelime ise altın olmuştur.²¹⁶

Şâir, zikir için halvete çekilen sûfilerin asıl düşüncelerinin ve zikirlerinin para olduğunu söyleyerek sûfilere karşı eleştiri yöneltmiştir:

Halvet içre şol murâkıb sûfiler kim vardur

Her birinün fikr ü zikri dirhem ü dinârdur

G 217/1

2.11.2.3. Dirhem-Direm

Dirhem, Arap para sisteminde gümüş sikke için kullanılan tabirdir. Farsça “direk”den alınan bu tabir eski çağlarda da kullanılmıştır.²¹⁷ Beyitlerde âşığın gözyaşları hem renk benzerliğinden hem de âşığa göre değerli olduğu için dirheme benzetilmiştir. Bunun dışında ilk iki beyitte olduğu gibi kelimenin gerçek anlamıyla kullanımı da mevcuttur.

Dinar başlığındaki örnek beyitte olduğu gibi sûfiler eleştirilerek onların düşüncelerinde ve konuşmalarında sadece paranın söz konusu olduğu ifade edilmiştir:

Halvet içre şol murakıb sûfiler kim vardur

Her birinün fikr ü zikri dirhem ü dinârdur

G 217/1

Âşıklar için asıl zenginlik paraya sahip olmak değil, güzellerin hükümdârı olan sevgilinin eşliğinde köpek olmaktır:

Mâlik-i dirhem ü dinâra (e)ger dirse begüz

Biz de bir husrev-i hûbânun ışiginde següz

G 336/1

²¹⁶ Pakalın, *age*, 451.

²¹⁷ Pakalın, *age*, 453.

Âşığın gam heybesi, elbisesinin eteklerinden topladığı gözyaşı dirhemleri ile dolmuştur:

Eşküm diremleri ile damân-ı câmeden

Toldı gamumda bir niçe hemyân unutma hâ

G 80/5

Aşığın ortaya çıkaracağı tek kazancı, sevgili uğruna döktüğü gözyaşı dirhemleridir.

Direm-i eşkdür senün nakdün

Varunı yâre der-miyân eyle

G 494/4

Âşık gece vakti ağladığında, ortaya saçılan dirhem gibi değerli gözyaşlarıyla bütün âcizler ve fakirler zengin olur:

Direm-i eşk-i terüm şöyle nisâr itdüm kim

Cümle miskîn ü fakîr oldı tevânger bu gice

G 561/2

2.12. SPOR VE OYUNLAR

Sporun bir savaş eğitimi olarak görüldüğü Osmanlı Devleti'nde her sporun tekniği ve yöntemi, açılan okullarda konuya vâkıf hocalar tarafından ders şeklinde verilmiştir. At binme, kılıç kullanma, ok atma gibi türlerle başlanan spora daha sonra cirit, güreş, mızrak atma gibi dersler de eklenerek şehzâdelerin eğitimi için geniş bir yelpaze oluşturulmuştur.²¹⁸

2.12.1. Spor

2.12.1.1. Av ve Avcılık

İnsanlık tarihi kadar geçmişi olan avcılığın bütün Türk boylarında önemli bir yeri vardır. Öyle ki; Osmanlı Devlet Teşkilatı'nda resmi bir kurum hâline gelmiş, ordu içine avcı birlikleri katılmıştır. Osmanlı pâdişâhları, av yapmayı sevse de ava en çok düşkün olan IV. Mehmet'tir. "Avcı" lakabını alması da bu sebeptendir. Pâdişâh ve devlet adamlarının ava ilgisinin azalmasından sonra avcılık halk uğraşı olmuş; özensiz avlanma dolayısıyla birçok av hayvanının da nesli tükenmiştir.²¹⁹ Harp seferlerine benzer hazırlıklar yapılarak çıkılan av seferleri, sürgün veya sürekle avı ile yırtıcı kuşyalara yapılan avlanma olma üzere iki çeşittir.²²⁰

Osmanlıda kuş avcılığının önemi ayrıdır. Bu avlanma, hem tâlim niyeti ile askerin manevra yeteneğini arttırması için hem de pâdişâh ve devlet adamlarının zihinlerini dinlendirip, üzüntülerini dağıtmasına aracı olmasıyla birlikte eğlenme yönü de baskın olan faaliyettir.²²¹ Av ve avcılıkla ilgili kavramlar, divanın genelinde olduğu gibi mecâzi olarak sevgili ve âşik üzerinden anlatılmakla beraber; dünyanın avlanma yeri, nefsin de avcı yerine konulduğu beyitlerde örneklerde yer almaktadır.

²¹⁸ Atıf Kahraman, *Osmanlı Devleti'nde Spor*, Eds: Kemal Çiçek ve Cem Oğuz, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, 643-657.

²¹⁹ Özbay Güven; Gülten Hergüner; "Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları", *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 1999, 33-46.

²²⁰ M. Nuri Türkmen, Osmanlı'da Av Seferleri, *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1, İstanbul, 2009, 2-32.

²²¹ M. Nuri Türkmen, *Osmanlı'da Av Kültürü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2013, 95-98.

Sevgili Hümâ kuşu²²² olduğunda, saçları da âşığın gönül kuşunu avlayan bir doğandır:

Şeh-bâz-ı zülfi eyledi dil murgını şikâr

İNmez egerçi yir yüzine Ravziyâ hümâ

G 94/5

Sevgilinin ok gibi gamzesi avcı bir kuş olan doğana benzetilmiş ve gönül kuşunu avlamıştır. Avcılıkta kullanılan önemli silahlardan ok ve yay da sevgilinin kaşlarıyla ilişkilendirilmiştir:

Şeh-bâz-ı tîr-i gamzesi dil murgın itdi sayd

Ebrûlarının aldı beni yay-karaları

G 612/3

Sevgilinin gözü, can kuşunu kanadından avlayan doğan gibidir, yanağındaki ben de bu av için yemdir:

Dâne gösterdi yine hâl-i ‘izâr-ı yâri

Çeşmi şeh-bâzı şikâr itmege murg-ı bâle

G 496/4

Sevgili ceylan olduğunda âşık da onu avlamaya çalışan sabırsız avcıdır:

Şikâra n’ola kasd eylersem anı

Kalur mı sabr ol âhûyı görende

G 554/2

Bu dünya bir avlanma yerine, nefsin istekleri de yabani hayvan ve kuşa benzetilerek; insanın nefis peşinde koşarken asıl mutluluğu elinden kaçırdığı ifâde edilir:

Şikâr-ı vahş u tayr itdün bu ‘âlem saydgâhında

Bkz. İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü

Murâdun şâh-bâzın ‘âkıbet elden uçurdun tut

G 135/2

2.12.1.2. Güreş

Osmanlı toplumunda güreş ve pehlivanlara özel bir ilgi beslenmiş her fırsatta rütbe, nişan ve para ödülü ile bu ilgi ve sevgi gösterilmiştir. Gösterilen bu ilginin sebebini ise Türk ruhundaki savaşçılık ve kahmanlık duygusu oluşturmaktadır.²²³ Panayırlar, harmanlar, köyler ve düğünler gibi birçok mekânda yapılan güreşin karakucak ve yağlı güreş olmak üzere iki türü vardır.²²⁴

Pehlivanların er meydanında birbirine üstünlük sağlamaya çalışmaları gibi, sevgilinin kaşları da güzellik meydanında birbirine çatar:

Baş çatar bir birine meydân-ı hüsnünde senün

İki ser-keş pehlevânlar mı yâhod ebrû mı bu

2.12.1.3. Okçuluk

Okçuluk; ok yapma ve satma işi, okçu olma durumu, ok ve yay kullanarak yapılan spor anlamlarına gelir.²²⁵ Osmanlı Devleti’i için önemi büyük olan ok, devletin önde gelen silahlarından. Türk kültürünün inancıyla ve yaşamıyla bağdaşan okçuluk, Osmanlı zamanında en üst seviyeye yükselmiştir. Bu yükselişin sebeplerinden birkaçı; Osmanlı Devleti’nde kemankeş yetiştirmek için özel tekkeler ve tâlimhâneler yapılarak başına yetenekli eğitmenler atanması, rekor kıran atıcıların isimlerinin sicil kayıtlarına geçerek ölümsüzleşmesi ve konu ile ilgili kitaplar yazılmasının yanında fıkıh âlimlerinin de yarışma ve ödüllerle ilgili fetva vererek okçuluğa teşvik etmesidir.²²⁶ Türk kültürü için yaşamı devam ettirmede, kültürel unsur içinde yer almada ve geçim sağlamada önemli yeri olan okçuluğun bu önemi devletin kullandığı sikkelerde ok ve yay simgelerinin kullanılmasıyla da ortaya konulmuştur.²²⁷

²²³ Kahraman, age, 119.

²²⁴ Cem Atabeyoğlu, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1480.

²²⁵ TDK, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 2005.

²²⁶ Atıf Kahraman, age, 233-242.

²²⁷ Ünsal Yücel, *Türk Okçuluğu*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi, Ankara, 2015.

Sevgili okçu olduğunda âşığın boyu yay, âşık ise boşluğa atılan oktur:

Tîrveş yabana atardun beni çün ‘âkıbet

Ey kemân-ebrû elif kaddüm n’iderdün yây idüp

G 109/2

2.12.2. Oyunlar

2.12.2.1. Satranç

Satranç, iki oyuncunun altmış dört kareye ayrılmış bir tahta üzerinde değerleri farklı on altışar taşı birbirlerine karşı kullanarak yeteneğini sergilediği oyundur.²²⁸ Eski eğlence hayatında önemli yeri bulunan satranç, terim ve deyimlerle şiirlere konu olmuştur. Şah, satrançta en önemli taştır. Önemlilik derecesi bakımından şahtan sonra da vezir gelir. Ferz, ferzin, ferzâne olarak da adlandırılan vezir taşının âşığı temsil etmesinin yanında diğer taşların hareketleri de savaş alanındaki atakları temsil eder. Satrancın oynandığı bez yahut tahtaya da bisât denilmektedir.²²⁹

Sultan Süleymân’ın İran şâhı üzerinde zafer kazanması satranç terimi olan “mat etmek”le ifade edilmiştir:

‘Acem şâhını mât itdi yine Rûm’un Süleymân’ı

Bu ‘âlem caygâhı leşker-i ‘Osmân’un olsun hep

G 110/5

Leclâc’ın satranç oyununu icad eden kişi olduğu düşünülür.²³⁰ Ravzî, Leclâc ile aşk satrancı oynadığında gönlündeki yaraların onu yendiğini söyler:

Ravziyâ Leclâc ile satrenc-i ‘ışk oynadı dil

Nat’-ı sînemde anı mât itdi didi şâh dâg

G 378/5

²²⁸ Mehmet Arslan, “Divan Şiirinde Satranç ve Satranç Islahatları”, *Osmanlı EdebiyatTarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 1-25.

²²⁹ Arslan, *age*, 1-25.

²³⁰ Pala, *age*, 286.

2.12.2.2. Tavla

Zarla oynanan bir oyun türü olan tavlânın diğçer isimleri de nerd ve şeşderdir.²³¹ Oyun, iki kişi arasında oynanır ve iki ayrı renkte on beşerden otuz pul bulunur. Oyuncular bu pullarını tahta üzerine karşı sağ köşeye iki, karşı sol köşeye beş, önde soldan beşinci haneye üç, sağda altıncı haneye beş tane olmak üzere dizerler. Oyunun amacı, kendi pullarının tamamını ön sağ yüzde topladıktan sonra atacağı zarlarla toplanan bu pulları almaktır. Pulu biten oyuncu da bu sayede oyunu kazanmış olur.²³²

Tavla ve onunla ilintili zâr kelimesini kullanarak çağrışım zenginliği yaratan şâir, sevgiliye olan aşkını tavla şeklinde somuşlaştırılmış gönlü de zâr kelimesiyle tevriyeli olacak şekilde kullanılmıştır:

Nerd-i ‘ışkunda gam-ı hecrünle gönlüm zârdur

Bana bu bendi geçen ol turre-i tarrârdur

G 216/1

²³¹ Onay, *age*, 393.

²³² Arslan, “Divan Şiirinde Tavla ve Tavla İstilahları”, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, 27-42.

2.13. SAĞLIKLA İLGİLİ UNSURLAR

2.13.1. Osmanlı'da Sağlık

Gözlem ve teşhisin tecrübe ile bütünleşmesiyle gelişen Osmanlı dönemindeki tıp, Dârü't-Tıpta eğitim gören ve hangi otların hangi hastalıkları tedavi ettiğini bilen hekimler sayesinde Avrupa'ya göre çok daha ileri seviyeye ulaşmıştır. Örneğin Avrupa'da çiçek aşısının hem kilise görevlileri hem de bilim adamları tarafından tartışıldığı dönemde Osmanlı Devleti'nde çocuklara yapıldığı bilinmektedir. Bunun yanında akıl ve ruh sağlığı sorunlarının tedavisi için de hastaneler yapılarak mûsikînin tedavi edici gücüne başvurulmuştur.

Geleneksel tıpta ise insan sağlığı vücuttaki kan, balgam, safra ve sevda olarak adlandırılan dört sıvının dengesine bağlanmıştır. Bu dört sıvının da yiyecek ve içecekler vasıtası ile vücuda girdiği kabul edilir. İsmi zikredilen sıvıların vücutta fazlalığı yahut eksikliği sonucunda vücutta sağlık sorunlarının da baş gösterdiği düşünülmüştür.²³³ Kişilerin karşılaştığı sorunları ise vücutta dengenin bozulması için yeterlidir. Divan şiirine göre âşığın dengesini alt üst eden unsur ise sevdadır.²³⁴

2.13.2. Bazı Sağlık Sorunları ve Hastalıklar

Dîvan şiirinde; baş ağrısı, kırıklar, kan kaybı, zehirlenme, üşütme gibi sağlık sorunlarından yaygın olarak bahsedilmektedir. Şiire ise daha çok göz hastalıklarının yanında akıl ve ruhla ilgili hastalıklar konu olmuştur.²³⁵ Burada belirtilen yahut belirtilmeyen birçok hastalığın tedavisinde cerrâhi müdahale ve ilaçla tedavinin yanında manevî tedavî ve koruyucu hekimliğe önem verilmiş, kişinin dengeli beslenmesinin sağlık için önemli olduğu da şâirler tarafından şiirlerde vurgulanmıştır.²³⁶

²³³ Osman Şevki Uludağ, *Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*, Sadeleştiren: İter Uzel, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, 37-42.

²³⁴ Bilal Kemikli, "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, I, 2007, 19-36.

²³⁵ Yeniterzi, "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 1999, 87-103.

²³⁶ Kemikli, *age*, 27.

2.13.2.1. Hararet

Hararet sözlükte susuzluk, ateş içinde yanma ve humma hastalıkları anlamlarına gelmektedir.²³⁷ Hararete tutulan kişiye “kırmızı ilacı” adında şuruba benzeyen, kırmızı böceğinden çıkarılan kırmızı renkli boya içirilerek kişi tedavi edilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda bu böcek, hastaların boynuna da asılarak hastanın şifâ bulması amaçlanmıştır.²³⁸

Beyitte hararet “ateş içinde yanma” anlamında kullanılmıştır. Sevgilinin bakışları, âşîğın göğsünü yaralar içinde bırakıp ateş içinde yandıran bir ok olduğunda düşman bu manzara karşısında kıskançlık âteşi içinde yanmaktadır:

Ey tûr-i gamze sînemi yir yir cerâhat it

Reşk âteşine düşmeni yak pür-harâret it

G 139/1

2.13.2.2. Cerâhat

Yara ve irin anlamlarında kullanılan Osmanlıca kökenli kelimedir.²³⁹ Hararet ile birlikte kullanılmıştır.

Sevgili, ok gibi bakışlarıyla âşîğın göğsünü yaralar içinde bıraktığından dolayı rakipler kıskançlık âteşine düşüp yanarlar:

Ey tûr-i gamze sinemi yir yir cerâhat it

Reşk âteşine düşmeni yak pür-harâret it

G 139/1

Sevgilinin ok gibi kirpikleriyle göğsü yara bağlayan âşîğın bu hâlini görenler bile hararet hastalığına düştüler:

Tîrünü sinemde gören cerâhat bağladı

²³⁷ Devellioğlu, *age*, 327.

²³⁸ Onay, *age*, 455-456.

²³⁹ Devellioğlu, *age*, 134.

‘Işkuna cân yakdugum gören harâret bağladı

G 593/1

2.13.2.3. Yüzün Sararıp Solması

Kişide hastalık belirtisi olarak görülen beniz atması, yüzün sararıp solması durumu, Divan şiirinde âşğın çektiği aşk acısından ve çilelerden dolayı karşılaştığı bir hastalıktır.

Âşık, peşini bırakmayan dertlerden hasta olur ve inler. Yüzünün sararıp solması da bu sebeptir:

Benzüm zerd itdi kıldı zâr u haste âh derd

Bir dem ayrılmadı yanumdan benüm eyvâh derd

G 180/1

2.13.3. Tedavi Yöntemleri

2.13.3.1. Timar

Timar, bazen pamukla bazen de gazlı bezle yaranın üzerinin temizlenip merhem sürülmesi işlemidir. Eğer yara cerâhat yani irin olursa açılır ve tekrar temizlenip mehrem sürülerek kapatılır. Yara iyileştiğinde de sargı kendiliğinden düşer.²⁴⁰

Âşğın derdi için doktorun vereceği ilaç, ölmek üzere olan birine ilaç verilmesi kadar şifâsızdır. Âşğın ilacı sevgilidir:

Eyleme olmaz tabîbâ tîmârün ‘ilâc

Derdine olur mu hiç ölmeli bîmârün ‘ilâc

G 151/1

Hasta olan âşğın hekimi ve onu timar edecek kişi sevgilidir. Âşğın bir başka dârü’ş-şifâya ihtiyacı yoktur:

²⁴⁰ Kemikli, *age*, 31.

Hasteyem ey tabîb tîmâr it

Ya o dârü's-şifâyı n'eylersin

G 428/4

2.13.3.2. Terapi Yöntemi

Rûhi bunalımdaki kişiler için günümüzde uygulanan terapi yöntemi, geleneksel dönemde insan-ı kâmil ile konuşmak şeklinde olmuştur.²⁴¹

Âşığı tedavi eden insan-ı kâmil sevgilidir. Âşığın gönül susamışlığı için sevgilinin dudakları, derdinin devâsı için de sözleri ilaç olarak yeter:

Haste-i 'ışkam meded dil-teşne kıldum tabîb

La'l-i nâbundur şifâ her derde güftârun 'ilâc

G 151/4

2.13.3.3. Zehir, Tiryâk

Tiryâk, zehrin panzehiridir. Yılan zehrinden yapılan tiryâk, yılan sokmalarında da etkilidir.²⁴²

Aşk zehrini içen âşıkların devâ bulduğu, onlar için dârü's-şifâ olan yer, sevgilinin mahallesidir:

Dergeh-i dil-ber gibi dârü's-şifâyâ mâliküz

Zehr-i gam nûş eylerüz derde devâyâ mâliküz

G 318/1

Zâhid, sevgilinin gamından uzaklaştığı için canını ve gönlünü helak eder. Âşıklar ise sevgilinin la'l kırmızılığında olan hokka dudaklarından gam zehri için tiryak isterler:

Zâhid def'î-i gamunla oldı cân u dil helâk

²⁴¹ Kemikli, *age*, 34.

²⁴² Kurnaz, *age*, 120.

Hokka-i la‘l-i lebünden ana tiryâk isterüz

G 328/4

2.13.3.4. İlaçla Tedavi

Osmanlı Devleti’nde ilaçlar ilk dönemlerde hekimler, cerrahlar ve kehhdeler (göz hekimi) tarafından hazırlıp satılırdı. Buna bağlı olarak da hasta için ilaca ulaşmanın en kolay yolu hekimler, cerrahlar ve kehhaller ile diğer sağlıkçıların dükkân adı verdikleri mekânlar ve bazı esnaf dükkânlarıydı.²⁴³

Âşık, aşk hastalığının dertli hastasıdır. Bu hastalığın hekimi sevgili, ilacı ise sevgilinin sözleridir; ancak hasta ihmâl edilmiştir:

Firâş-ı derd-i mihnetde gelüp dil-hastesin sormaz

‘İlâcumda benüm eyler tabîb ihmâl besbelli

G 661/3

Ravzî’ye ve diğer âşıklara göre; sevgilinin la‘l gibi kırmızı, şarap gibi mest eden dudaklarından başka aşk hastalığının ilacı yoktur:

Münâsib bir ‘ilâc olmaz marîz-i ‘ışka ey Ravzî

Cihân içre şarâb-ı câm-ı la‘l-i yârdan gayrı

G 596/5

Sevgilinin ok gibi bakışlarıyla sînesi yaralar içinde kalan âşığa merhem olacak şey güldür:

Zahm-ı tîrûn gibi cânâ sarayın sineye gül

Lâzım oldu dil-ı mecrûhıma merhem tâze

G 505/3

2.13.4. Dârü’ş-şifâ (Şifâhâneler)

²⁴³ Nuray Yıldırım, *Osmanlı İmparatorluğunun Gelişim Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar*, Osmanlı Bilim Araştırmaları, 2009, 273-274.

Şifâ ve sağlık yurdu anlamlarına gelen dârü's-şifâlar,²⁴⁴ Anadolu'da sağlık hizmeti veren kuruluşlardır. Genel olarak dârü's-şifâ ismi kullanılmakla birlikte şifâhâne, mâristan, dârü't-tıp, bîmâristan isimleri de aynı anlamdadır.²⁴⁵ Dârü's-şifâlar, İslâm medeniyetiyle şekil almaya başlamış ve en parlak dönemini de Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti zamanında yaşamıştır. ²⁴⁶ Osmanlı Dönemi dârü's-şifâlarının Anadolu Selçuklu dârü's-şifâlarından farkı ise; medrese, câmi külliye gibi yapıları da içinde barındırıp daha kapsamlı olmasıdır.²⁴⁷ Beyitlerde yer alan dârü's-şifâ kavramına göre aşk derdine tutulan hastaların (âşıkların) dârü's-şifâsı, sevgilinin mahallesi ve dudaklarıdır:

Aşk derdine tutulan âşığın dârü's-şifâsı, sevgilinin mahallesidir:

Kûyunun dârü's-şifâsında zebûn u zâram

Eyle tîmâr gel ey gözleri bîmâr bana

G 20/2

Âşık için can derdinden de öte olan şey, sevgilinin derdiyle dertlenmektir. Aşk derdine düşen âşığın, derman dileyip şifâ bulacağı yer yine sevgilinin kapısıdır:

Düşme cân derdine ey dil gam-ı cânân iste

Bir şifâ-hâneye var derdüne dermân iste

G 540/1

Sevgilinin kapısını dârü's-şifâ sayıp önünde yatan aşk hastaları, hekim gibi olan sevgilinin dudaklarından kendileri için şerbet dilerler:

Kapun dârü's-şifâsında yaturlar niçe demlerdür

Tabîbüm la'l-i nâbundan diler dil-hasteler şerbet

²⁴⁴ Devellioğlu, *age*, 168.

²⁴⁵ Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârü's-Şifâları*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., 2014, 7.

²⁴⁶ Abdullah Kılıç, *Şifâhanelerde Mimari Yapı-Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifâhaneler*, Diasan Basım, İstanbul, 2012, 65-69.

²⁴⁷ Orhan Bolak, *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1950.

G 117/2

Sevgilinin dârü's-şifâ gibi olan dudaklarının hastası çok olmasına rağmen; bu dudaklara en çok ihtiyacı olan âşıktır. O, ölüm döşeğindeki bir hasta gibidir:

Lebün dârü's-şifâsında tabîbüm haste çok ammâ

Firâş-ı mevte düşmiş Ravzi-i bîmârı n'eylersin

G 441/5

2.14. GÜNLÜK EŞYALAR

Günlük hayatta kullanılan eşyalar insan hayatını kolaylaştırmakla beraber toplum yaşamıyla ilgili ipuçları da sunar. Kullanılan aydınlatma eşyaları, mutfak eşyaları, savaş aletleri, yazı ve yazı takımları, süs eşyaları ve bunun dışında kalan diğer eşyalar başlıklarıyla dönemin sosyal hayatına dair unsurları görebilmek mümkündür. Ravzî Divanı'nda günlük hayatta kullanılan eşyalar şöyle incelenmiştir:

2.14.1. Aydınlatma Eşyaları

2.14.1.1. Mum

Fars şiirinde mum, pervânelerin etrafında dönerek kendilerini ateşine bıraktıkları nesnedir.²⁴⁸ Âşık pervâne olduğunda, sevgilinin yüzü ve yanağı da pervanenin, uğruna canını verdiği ateştir.²⁴⁹ Aynı zamanda mumun çabuk tükenmesi - ömrün kısalığını ve hayatın faniliğini de hatırlatır.²⁵⁰ Beyitlerde sevgilinin yüzü ve yanağı muma benzetildiğinde âşık da bu mumun etrafında dönüp dolaşan pervâne olmuştur. Sevgilinin de başlıbaşına muma benzetildiği beyit örnekleri de mevcuttur.

Sevgilinin yanağı muma benzetildiğinde, âşık bu mum etrafında dönüp kendini belâ ateşinde yakan pervâne gibidir:

Bezm ü belâda âteşe yansun şu cân kim

Şem'-i ruhun ziyâlana pervâne olmaya

G 93/4

Meclisin mumu sevgilinin yanağına benzer, muma yanma konusunda pervâne de âşığa benzer:

Şem'-i meclis 'âriz-ı cânâna benzer benzemez

Şem'a yanmakta bana pervâne benzer benzemez

G 313/1

²⁴⁸ Kaplan Üstüner, *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2007, 314.

²⁴⁹ Onay, *age*, 333.

²⁵⁰ Kurnaz, *age*, 113.

Pervânenin mumun ışığında döne döne kendini ateşe bırakması gibi, gönül de sevgilinin mum gibi olan yanağının ateşinde kendini yakmaya dâima hazırdır:

Şem‘-i ruhsâruna pervâne gönül kûyunda

Bâl ü per yakup ölür dirilür uçmag ister

G 199/3

Âşık, sevgilinin yanağından öpmek istese bunda şaşılacak bir şey yoktur; bu tıpkı pervânenin mumu öpmesi gibidir:

Der ârzû-yı bûse itse ne ta‘n ruhundan

Pervâneler nigârâ zîrâ öper çerâğı

G 588/3

Âşık, sevgilinin mahallesinde canını kurban etmeye hazır olsa da; sevgili, geceyi aydınlatan mum misâli rakibin meclisini aydınlatır:

Ser-i kûyunda bin cân ile kurbân ideyin cânı

Rakîbün bezmine şem‘ olan ol mâh-ı şeb-ârâdur

G 208/3

2.14.1.2. Mısbah (Meşale)

Kelimenin kandil, çıra ve az ışıklı kandil anlamları vardır.²⁵¹ Dîvan şiirinde genellikle sevgilinin yanağı için kullanılmaktadır.

Yanakları meşale gibi parlak olan sevgili, âşığın gönlünün isteklerini mizah kitabı okur gibi okusa da âşıkla değil başkaları ile gezer:

Okur egerçi o maksûd-ı dil kitâb-ı müzâh

‘Avam ile yürür ammâ o ruhları mısâh

G 165/1

²⁵¹ Devellioğlu, *age*, 642.

Sevgilinin yanaklarının parlaklığını görmek, âşık için hiç kolay bir şey değildir:

Müyesser olmadı mısbâh-ı ruhların görmek

‘Înâyet itmedi hayfâ ki fâlikü’l-esbâh

G 167/2

2.14.1.3. Çerâğ

Fitilli mum anlamına gelen çerağ, kandil ve mumla birlikte eski eğlence meclislerinde aydınlatma aleti olarak kullanılırdı.²⁵² Tasavvufta ise mürşid ve yol gösterici mânâlarına gelir.²⁵³ Âşığın âhlarının ateşi ile sevgilinin parlak yüzü ve yanağı örnek beyitlerde muma benzetilmiştir.

Güneş ve ayın kandil gibi yanmasının sebebi, âşığın âh ateşlerinin göğe yükselmesidir:

Âhum odiyla yandı şems-i kamer çerâğı

Tan mı yanarsa dâ’im söyünmez er çerâğı

G 585/1

Aşk meclisinin âşıkları, gönüllerinde yanan ateşten dolayı muma ihtiyaç duymazlar:

Bezm-i mahabbet içre ‘âşık n’ider çerâğı

‘Âşıklarun dilinde dâ’im yanar çerâğı

G 588/1

Âşk meclisinde yanında ay yüzlü sevgili olan Ravzî’nin muma ihtiyacı yoktur; o ay yüzlü sevgili meclisi aydınlatmaya yeterlidir:

Bezm-i mahabbetünde lâzım degül ana şem’

Sen mâh-ruh yanında Ravzî n’ider çerâğı

²⁵² Kurnaz, *age*, 113.

²⁵³ Pala, *age*, 100.

Ay ışığının bazen azalıp bazen artmasına rağmen, güneş gibi olan sevgilinin her gün yüzünün parlak olması âşıklara göre hikmetli bir durumdur:

Gâh eksilür geh artar ey dil kamer çerâğı

Hikmet nedür ki mihrün her gün yanar çerâğı

G 597/1

2.14.2. Mutfak Eşyaları

Arapça matbağ kelimesinden doğan mutfak, yemeğin hazırlandığı mekânı ifade eder. Anadolu'nun geleksel evlerinde genellikle zeminde bulunan mutfağın yanısıra üst katta ya da dışarda bulunanları da mevcuttur.²⁵⁴ Mutfakta yemek pişirme bölümünün yanında bulaşık yıkama yeri ve çeşme de yer almaktadır.²⁵⁵ Divan'da geçen mutfak eşyaları aşağıda şu şekilde sıralanmıştır:

2.14.2.1. Sürahi

Beyitlerde; içine şarap konulması, şarap dökülürken çıkardığı kulkul adı verilen ses ve öne doğru eğilmesi ile zikredilen mutfak eşyasıdır.

Âşıkların sarhoşluk halinde eğilip bükülerek devamlı söylenmeleri, şarabın sürahiden dökülürken çıkardığı kulkul sesi gibidir:

Zikr ü teşbih gelür 'âşık-ı ser-meste müdâm

Her dem kılsa sürâhî sanemâ kulkul ana

G 9/4

Sûfi, kibirden meyhâneye uğramasa da âşıklar şarap karşısında saygıdan sürahi gibi başını eğer:

Ser-fürû eyleyelüm câma sürâhî gibi biz

²⁵⁴ Ümit Sirel, "Mutfak", *Türk Aile Ansiklopedisi*, T. C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, İstanbul, 1991, 2, 757-758.

²⁵⁵ Emine Karpuz, "Anadolu Türk Mimarisinde Mekan Olarak Mutfak ve Osmanlı Dönemi Örnekleri", Ed.: Güler Eren, 1999, 457-463.

Sûfi meyhâneye varmazsa enâniyyet idüp

G 102/3

Âşıklara göre vâ'izin şarap içilmemesi yönündeki uyarıları boştur. Ârif olan insan, kulkul sesini dinlemelidir:

Ey dil kelâm-ı vâ'ize gel uyma 'ârif ol

Gûş it surâhi şavtını kulkul zamândur

G 237/4

Sürahi, kadehin sevgilinin dudaklarını öptüğünü görünce meclis içre kulkul eyler:

Meger vâr ise sâkî gördi la'lün öpdügin sâgar

Sürâhî meclis içre kulkul eyler sanma kan aklar

G 294/3

2.14.2.2. Güveç

Hammaddesi pişmiş killi toprak olan güveç, mutfaklarda sıklıkla kullanılan yemek pişirme kabıdır.

Âşığın gönlü çektiği aşk acısından dolayı yanık bir güveç gibidir:

Sözün ayranı yürekler sogudur ey vâ'iz

Süd koyarsın şu yürek karası gibi güvece

G 506/7

2.14.2.3. Dest-mâl (Elbezi)

Sevgilinin elini öpemeyen ve gamdan kurtulmayan âşık, sabır elbezini de düşürüp âh eder:

Dest-mâl-i sabrı destümden düşürdüm âh kim

Dest-bûse bulmadum ya ferce ya fırsat gibi

G 591/3

2.14.3. Savaş Aletleri

2.14.3.1. Kalkan

Savaşlarda kişinin gelebilecek tehlikelere karşı korunmasını sağlayan kalkan; sevgilinin keman kaşlarından fırlayan cefâ oklarına karşı duran, âşığın yüz parçaya bölünmüş göğsü olarak betimlenmiştir:

Togrulup geldükçe tîr-i cevrün ey ebrû-kemân

Sîne-i sâd-çâküm olur bir çabuk kalkân ana

G 14/3

2.14.3.2. Kılıç

Savaş aleti olmasının yanında Türklerde güç ve iktidarın da sembolü olan kılıç; kabza, balçak, namlu ve kın olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Osmanlı döneminde kılıca ve kılıç yapımına hayli önem verilmiş, Balkanlardan ve Avrupa'dan Osmanlı'ya kılıç ustaları getirilmiştir. Kılıç, dini yönden de önemli sayıldığı için pâdişâhlar tahta çıktıklarında Eyüp Sultan'da kılıç kuşanma töreni de yapmışlardır. Beyitlerde kılıç, sevgilinin bakışlarına, çektiği eziyete, âşığın mâruz kaldığı sevgiliden ayrılma durumuna benzetilmiştir.

Aşığın çektiği ayrılık acısı o kadar zordur ki, keskin kılıçla ölmek bile bu ayrılık açısından daha kolaydır:

Derd-i hicrânunu çekmek katı gücdür bilürün

Tîg-i bürrâna düşüp ölmeği âsân dirler

G 293/5

Cihan şâhı gibi olan sevgili, kılıcıyla âşığı parça parça etmeye niyetlense âşık hemen hazırdır:

Kılıcunla dil-i Ravzî'yi pâre pâre kılmaga

Münâsibdür eger eylersen ey şâh-ı cihân niyyet

G 144/5

Ayrılık kılıcıyla yüreği parçalanan âşık, yaralarının sevgiliye anlatılmasını diler:

Şerha şerha yüregüm pâreledi tîg-i firâk

Ne var ol yâre benüm yâremi şerh eylesenüz

G 341/5

Bir önceki beyitte olduğu gibi sevgilinin ciğerinin, ayrılık kılıcı ile yüz parçaya bölüdüğü dile getirilse de; sevgilinin âşığa karşı merhamet etmediği vurgulanmıştır:

Tîg-i hicrân ile kıldı cigerüm sad-pâre

Merhamet kılmadı ben hasteye bir pâre meded

G 173/3

Peri gibi olan sevgili, eziyet kılıcıyla bir anda bin insan öldürür:

Ol perî-peyker çeküp cevr ü cefâ şemşîrini

Bir dem içre gâh olur bin kerre insân öldürür

G 240/2

Sevgili, âşığın gözünde bir sultan; çektirdiği cefâ da sultanın kılıcıdır. O, âşığı cefâ kılıcıyla öldürmek isterse bu âşık için lütuf ve ihsandır:

Eger şemşîr-i cevrünle benüm devletlü sultânım

Beni öldürmek istersen n'ola lutf u mürüvvetdür

G 215/2

2.14.3.3. Yay

Yay, bir savaş aleti olmasının yanı sıra edebiyatımızda daha çok sevgilinin kaşına benzetilerek kullanılır.²⁵⁶

²⁵⁶ Pala, *age*, 266.

Kaşları yay gibi olan sevgili, sultan olduğunda âşıklar da o sultanın yoluna kurban kullardır:

Kemân-eburü güzelsin sen benim devletli sultânım

Ne kim var ise 'âşıklar kulun kurbânun olsun hep

G 110/6

2.14.3.4. Ok

Divan şiirinde kaşları yaya benzetilen sevgilinin bakışları da ok gibidir. Yaydan çıkan okun hedefi ise âşığın sînesi ve ciğeridir.

Sevgiliden gelen cefâ okları, âşık için gönül misafiridir ve ona verilecek en güzel ikram da âşığın kanlı ciğeridir:

Mihmân-ı tîr-i cevri gelüp kondı sînene

Hûn-ı ciğerle mâ-hazar anı ziyâfet it

G 141/3

Âşığın göğsündeki ok yaraları ve taş izleri, keman kaşlı sevgilinin hediyesidir:

Sînede yir yir nişân-ı seng ü zahm-ı tîrler

Ol kemân-eburü nigârün armağanıdır bana

G 30/2

Kayın ağacından yapılan bir ok türü olan hadeng²⁵⁷ de sevgilinin bakışı için kullanılmıştır:

Tîr-i gamzen ciğerde kana deger

Her hadengün ten içre câna değer

G 275/1

²⁵⁷ Devellioğlu, *age*, 308.

2.14.3.5. Hançer

İki yanı keskin ve ucu sivri kesici alet olan hançer, Divan şiirinde gerçek manasıyla kullanımının yanında âşığa yara vermesi açısından sevgilinin gözüne, kaşına ve kirpiğine; eğriliği dolayısıyla da kaşına benzetilmiştir.²⁵⁸

Sevgilinin, hançerini çekip Ravzî gibi aşığı öldürmeye gelmesi Ravzî için mutluluk verici lütuf ve ihsandan başka bir şey değildir:

Gelse ey Ravzî eger hançer çeküp cân kasdına

Şevk u şâdîden beni ol lutf u ihsân öldürür

G 240/5

Âşığın gönlü, sevgilinin keskin hançeri ile yaralanmaktan başka bir işe yaramaz:

Şerhâ-i sînem egerçi yaramaz bir nesneye

Hançer-i ser-tîzün anı dâ'ima yarar geçer

G 203/2

2.14.3.6. Top

Hammaddesi taş yahut demir olan mermileri atan ağır bir silah çeşidi olan top, özellikle XVI. yüzyılda gelişen bir savaş aletidir.²⁵⁹ Mecâzi olarak kullanılan top; bazen sevgilinin eziyetleri, bazen de ecel yerine kullanılmıştır.

Rakip, sevgilinin çektiği eziyete boyun eğmeyip yıkıldığı için sağlam değildir bu yüzden gönül kalesinde de yeri yoktur:

Dil hisârında rakibün yiri yokdur turacak

Top-ı gamla yıkılıbdur o degüldür ma'mûr

G 252/3

²⁵⁸ Pala, *age*, 190.

²⁵⁹ Sertoğlu, *age*, 318.

Âşığın gönül kalesinin mimarı sevgili olsaydı, ecel topu bu kaleyi güçlü bir dertle bile yıkamazdı:

Değme derd ile yıkamazdı irüp top-ı ecel

Yapsa gönlüm ol cefâ mi‘mârı her gün her gice

G 541/4

2.14.4. Süs Eşyaları

2.14.4.1. Ayna

Eskiden konak ve evlerin olmazsa olmazlarından olan ayna, kadınların giyinip süslenmeleri, erkeklerin de sarık sarıp elbiselerinin duruşunu izlemeleri için kullandıkları eşyadır. Aynanın büyüklüğü, sahibinin zenginliğiyle ve itibarıyla eş değerdir.²⁶⁰ Bu yönüyle de sadece bir süs eşyası olmaktan çıkan ayna, beyitlerde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır.

Ay yüzlü sevgilinin parlak yanağı, âşıklar için gönül ve can aynasıdır:

Bakayın gül yüzüne ey meh-i tâbânım gel

Ruhların ayna mir‘ât-i dil ü cân dirler

G 292/5

Meyhânedede himmet sahibi kişinin sahip olduğu kadeh de Cem’in kadehi gibi âlemi seyrettirir: (Bkz. Câm-ı Cem)

Seyri ider ‘âlemi hep âyine-i câm içre

Pîr-i mey-hânededen ol kimseye kim himmet olur

G 311/3

2.14.4.2. Şane (Tarak)

²⁶⁰ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri I-II*, Haz: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, 206.

Âşığın kirpikleri, sevgilinin saçından başka güzel kokulu saça rastlamayan tarak gibidir:

Mû-be-mû hep aradum kirpigüm itdüm şâne

Görmedüm yâr gibi zülf-i mutarrâsı güzel

G 421/3

2.14.4.3. Kına

Arapça hına kelimesinden türeyen, aynı ismi taşıyan ağacın yapraklarından üretilen maddedir. Kadınların el, ayak ve saçlarını; erkeklerin de ağaran saç ve sakallarını boyadığı kına, aynı zamanda erkek çocuklarının ve yetişkin erkeklerin sağ ellerine de nazardan korunmaları için de yakılmıştır.²⁶¹ Divan şiirinde âşığın kanı renk benzerliğinin de olması dolayısıyla sevgilinin kinasına benzetilmiştir.²⁶²

Sevgili âşığı katl etse, akan kanlar sevgilinin ellerini süsleyen kına olur:

Taze begsin beni katl eyle nigârâ kendün

Zînet itsen yaraşur destüni hinnâlar ile

G 516/2

2.14.4.4. Sürme

Süs unsuru olan sürme, göz içlerine sürülen siyah ve lacivert renk seçenekleri bulunan maddedir.²⁶³ Aynı zamanda kirpik ve kaşa da sürülebilen²⁶⁴ sürmenin en meşhur olduğu yer ise “Yerleşim Yerleri” başlığında da belirttiğimiz gibi İsfahan’dır. Örnek beyitlerden de anlaşılacağı gibi âşık için en güzel sürme, sevgilinin ayak bastığı topraktır.

Sevgilinin ayağının toprağı, ârif olanlar için İsfahan sürmesi gibi kıymetlidir:

Yüzünü ayağı toprağına sür ‘ârif isen

²⁶¹ Koçu, *age*, 211.

²⁶² Pala, *age*, 204.

²⁶³ Onay, *age*, 426.

²⁶⁴ Şemseddin Sâmî, *Kâmus-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, 719.

Çeke gör gözlerine kuhl-ı Sıfahâhları

G 594/4

Sevgilinin ayağının toprağını gözüne sürme eden âşık, Anadolu'da bulunsa da İsfahanı seyr eder; onun gözlerinde İsfahan sürmesi gibi sevgilinin toprağı vardır:

Kuhl idüp çeşmüne hâk-i pâyin

Rûm'dan seyr-i Sıfahân eyle

G 487/4

2.14.5. Yazı ve Yazı Takımları

2.14.5.1. Kitap

Herhangi bir konuda yazılmış eser anlamını taşıyan kitap²⁶⁵, beyitlerde hem mecâzî hem de gerçek anlamlarda kullanılmıştır.

Âşığın kış mevsiminde başına gelen aşk belâsı, üzerine yüz binlerce kitap yazılabilecek bir macerâdır:

Fasl-ı şitâda başuma geldi belâ-yı 'ışk

Her mâ-cerâna yazıla yüz bin kitâb olur

G 307/2

Âşığın çektiği onca eziyete rağmen sevgili, aşk kitabında rakipten de bahsederse âşığa haksızlık olur ve âşık mahşer günü bunun hesabını sorar:

Düşmen benümle bir yazılırsa kitâbda

Ben söyleşem nigâr ile rûz-ı hesâbda

G 495/1

Şâh-ı devrân olan sevgili eğer Ravzî'nin gazellerini beğenirse o , her gazele bir divan getirir:

²⁶⁵ TDK, *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 2005.

Eger olursa pesendîde şâh-ı devrân

Ravziyâ her gazelüm bir niçe dîvân getürür

G 249/7

Can ve gönül, gam mektebinde küçük bir öğrenciyken âşık, aşk kitabını ezberden okurdu:

Tıfl iken mekteb-i gamda dil ü cân

Mushaf-ı ‘ışkı okurdum ezber

G 263/3

2.14.5.2. Defter, Divan

Birçok kâğıdın birbirine eklenerek dikilmesiyle oluşan mecmua, eskiden cilt için kullanılan bir kelimedir.²⁶⁶

Defter ve divanın üzüntü ve ayrılıktan başka bir şey anlatmadığını söyleyen âşık, hepsini ateşte yakmak gerektiğini savunmuştur:

Gösterür nâle-i gam suret-i hicrânı bana

Odlu yaksam yaraşur defter ü dîvânı bana

G 39/1

Âleme ve şâirler dünyasına Ravzî gibi defter ve divan okuyan asla gelmeyecektir:

Gelmedi ‘âleme hergiz şu‘arâ-yı dehre

Ravziyâ sencileyin defter ü dîvân okıdur

G 231/5

Ravzî kendi gazellerini överek, gazellerindeki her beytin birçok defter ve divandan kıymetli olduğunu söyler:

Ravziyâ bu gazelün her beyti

²⁶⁶ Pala, *age*, 109.

Niçe bin defter ü dîvâna deger

G 277/5

Ravzî'nin güzellik defteri d r p katlamasının sebebi, oluşan eğriliğin sevgilinin kaşına benzemesidir:

Defter-i hüsni dürer sanma sakın ey Ravzî

Ol meh n kaşı hil lini görem gibi gelür

G 302/6

Sevgili, eğer kendisine  Őık olanları bir deftere kaydedecek olursa Ravzî'nin adını başlık olarak en başa yazmalıdır:

Defter eylersen eger p diŐeh m 'uŐŐ k 

Beni evvel yazup ol deftere 'unv n eyle

G 498/4

 Ők, hüzünlü bir kitap olduğunda;  Őık, onu canında korumak için bedenini muŐambadan bir kılıf eylemiŐtir:

Hıfz itmegi  n canda kitâb-ı gam-ı 'ıŐk 

Cild-i beden m oldu ana zarf-ı musamma'

G 370/3

ÂŞığın  Ők defterinde adı mevcutken; rakipler, sevgiliye onun öldüğünü söylemiŐlerdir:

Defter-i 'uşŞâkda adum benim mevc d iken

Gitdi dünyadan diyüp 'arz itdiler ma'd m ana

G 10/2

ÂŞığın, div nında yazıdığı rengi siyah yazılar ayrılık gecesinde baŐındaki dertleri anlatmak içindir:

Şeb-i mihnetde geçen derd-i ser m vasf eyler

Yazılan hatt-ı siyeh defter ü dîvânında

G 482/4

Âşık, sevgilinin yanağının ayva tüylerini vasfetmeye kalksa divanı ve defteri yeşillik içinde kalır, tazelenir:

Vasf-ı hatt-ı ruh-ı canânı yazarsam tâze

Sebze-i defter ü dîvânım olur tam tâze

G 505/1

2.14.5.3. Risâle

Kısa yazılmış küçük mektup, mecmua ve dergi anlamlarındadır.²⁶⁷

Âşık, sevgilinin zülfünün vasıfları için birçok bölümden oluşan bir risâle yazmıştır:

Vasfında zülfinün yine ‘allâme-i hîred

Bir hoş risâle yazdı niçe fasl u bâb idüp

G 101/4

2.14.5.4. Kâğıt

Bitkisel maddelerin hamur haline getirildikten sonra yufka gibi açılıp kurutulmasıyla elde edilen kâğıt; boyama, aharlama ve son adımda mühürleme gibi çeşitli işlemler sonrasında üzerine yazı yazılacak kıvama gelir.²⁶⁸

Âşık ne zaman ki sevgilinin yanağının vasfını yazmak için eline kâğıt alsın, bu istek ateşiyle defter de divan da yanar:

Kâğıd alsam destüme vasf-ı ruhun yazmagiçün

Âteş-i şevkumla cânâ defter ü dîvân yanar

²⁶⁷ Devellioğlu, *age*, 894.

²⁶⁸ Pala, *age*, 252.

G 242/5

2.14.5.5. Kalem

Yazı yazmakta kullandığımız kalem için eskiden boğumlu ve içi eğri olan kamış divitler kullanılırdı.²⁶⁹

Ravzî, içinde bulunduğu perişan hâli anlatmak için sevgiliye mektup yazarken kalemin dahi kanlar ağladığını, bu yüzden mürekkebinin kırmızıya döndüğünü söylemiştir:

Ravziyâ hâl-i dil-i zârımı şerh itmegiçün

Kanlar ağladı kalem yâre yazarken nâme

G 493/5

2.14.5.6. Ferman

Pâdişâhın emrettiği emir, buyruk ve yarlıktır.²⁷⁰

Sevgili, dönemin Hüsrev gibi olan âşıklarını bile kendine köle yapan aşk âleminin pâdişâhıdır:

Cihân husrevlerini bende-i fermânun idindün

Riyâsetler sürüp 'âlemlere hükmün buyurdun tut

G 136/10

Sevgilinin kapısında âşığı görenler, onu pâdişâh gibi olan sevgilinin kölelik fermanına benzetirler:

Beni kim görse dir kûyında yârün

O şâhun bende-fermânı mîdur bu

G 470/4

²⁶⁹ Pala, *age*, 253.

²⁷⁰ Onay, *age*, 179.

2.14.6. Diğer Eşyalar

2.14.6.1. Kadeh

İçki konulan küçük bardak anlamına gelen kadeh, divan şiirinde içi şarap dolu hâliyle sevgilinin dudağı yerine kullanılır.

Güzellik meclisinin parlak kadehi sevgilinin dudaklarıdır. Rezil kimselerin (rakiplerin) ise ona el değdirmeye yüzleri yoktur:

Bezm-i hüsn içre ki bir câm-ı musaffâdur lebün

Var mı vechi sâkıyâ dest ura her eclâf ana

G 6/4

Sevgilinin şarap gibi dudaklarından bahseden kişiler, meyhânedeki içi şarap dolu kadeh hakkında konuşmaktan utanmaya başlarlar:

La‘l-i nâbundan kim eylerse eger ey yâr bahs

İtmeğe câm-ı mey-i hamrâdan eyler ‘âr bahs

G 146/1

Aşk pâdişâhı olan sevgilinin sunduğu safâ kadehinden Ravzî'nin aşk şarabının sarhoşu olmamasına imkân yoktur:

Ravzî niçe mest-i mey-i ‘ışk olmayayın kim

Bir câm-ı safâ sundı bana mîr-i mahabbet

G 116/5

2.14.6.2. Kullab (Çengel)

Bir ismi de kanca olan çengel, ucu eğri nesne anlamında sözlükte yerini almıştır.²⁷¹

²⁷¹Devellioğlu, age, 526.

Sevgilinin saçı, hem bukle bukle olup hem de aşığı kendisine çektiği için çengele benzetilmiş, âşık da ömrünü bu saçlara fedâ edip boşa geçirdiği için eleştirilmiştir:

Kılmadunsa zülfinün çengâline cânun fidâ

Nakd-i ‘ömri yirine harç itmedün hayfâ sana

G 40/4

2.14.6.3. Pister (Yatak)

Osmanlı toplum hayatında yatak, gece serildikten sonra gündüz yüklüklere²⁷² ya da odalardaki dolaplara kaldırıldı.²⁷³

Âşıklar eziyet yatağında yatan hastalar gibidir. Tek istedikleri de gönül ve canlarının hekimi olan sevgilinin kendilerine hal hatır sormasıdır:

Pister-i mihnete her biri giriftâr olmuş

Ey tabîb-i dil ü cân hastelerün hâlün sor

G 299/2

Eziyet yatağında inleyen ve hasta yatan âşığın şifâsı, onu bir an dahi anmayan sevgilidir:

Pister-i mihnetde kaldum zâr u haste âh kim

Ol tabîb anmadı ben bîmârı bir gün bir gece

G 537/2

Teşbih yoluyla ölüm lezzetli bir uykuya, mezar da yatağa benzetilmiştir:

Beni ölmekden ey hûnî kaçır zann itme kim zîrâ

Bana ol pister-i kabr içre bir lezzetlü uyhudur

²⁷²Faroqhi Suraya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* Çev.Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

²⁷³Ayşegül Deniz Taşdoğan, *Konut Mobilyasının Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Gaziantep Örneği*, (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), 2008, Adana, 27.

G 226/6

2.14.6.4. Bâliş (Yastık)

Zevk yastığında yüzyıllardır uyuduğu gaflet uykusundan uyanıp, yönünü mutluluğa dönmesi yönünde gönüle telkinde bulunulmuştur:

Nedür bu hâb-ı gaflet aç gözün ey dil safâlar sür

Koyup ser bâliş-i zevka niçe yüz yıl uyurdun tut

G 136/7

2.14.6.5. Kilit

Âşık, dert kilidini açmak için gönül anahtarını bulmaz çünkü onlara bu dünyada rahatlık kapısı asla açılmaz, âşıklar sürekli dert içindedir:

Kilîd-i gussâ-i fethe ne buldı dil miftâh

Ne bana hergiz açıldı cihânda bâb-ı felâh

G 167/1

2.14.6.6. Anahtar

Kilitleri açan nesne olarak bilinen anahtar, verilen örneklerde mecâzî anlamlarda kullanılmıştır.

Sevgilinin güzellik unsurlarının açıklandığı konuşmalar, mânâlar kilidinin anahtarıdır:

Bedî'-i hüsn-i nigârı beyân kıl ey Ravzî

Kelâmun oldı kilîd-i me'âniye miftâh

G 165/5

Âşıkların sevgilinin dudağının sırlarını keşfettiği konuşmalar, gaybın anahtarıdır:

Esrâr-ı la'l-i yâri keşf itse tan mı Ravzî

Miftâh-ı gayb olupdur 'âşıklarun lisânı

G 634/5

2.14.6.7. Zincir

Halka halka demirlerin iç içe geçmesiyle oluşan ve nesnelere bağlanıp tutulmasında işe yarayan zincir, beyitlerde mecâz anlamlarıyla işlenmiştir. Sevgilinin saçlarının bukle bukle ve uzun olması aynı zamanda âşığı kendine bağlaması yönüyle zincire benzetilmiştir.

Hârut ile Mârut hikâyesine atıf yapılarak sevgilinin gözleri büyücüye, saçı da âşıkların asıldığı zincire benzetilmiştir:

Dil-i dîvâneyi çekdi egerçi zülfine zencîre

Beni sihr ile meftûn eyleyen ol çeşm-i câdûdur

G 226/3

Âşık, eziyet vadisinin zincire vurulmuş kölesi gibidir. Âşığa eziyet çektiren bu zincirler de sevgilinin saçından başkası değildir:

Vâdi-i mihnetde zencîrin sürür dîvâneym

Zülfün ucından gelüpdür başa bu sevdâ yine

G 499/4

Leylâ, Mecnûn'u izleyerek onu kendi saçlarına bağlayıp kölesi haline getirir:

Zülfinün zencîrine bend itmege dîvânesin

Geldi Mecnûn'un temâşâ eyledi Leylâ yine

G 499/6

Âşığın, sevgilinin saçına tutulmuş olması, belâ çeken Mecnûn'un Leylâ'sını bulması gibidir:

Zencîr-i ser-i zülfine dil bağladı yârün

Mecnûn-ı belâ-keş yine Leylâ'sını buldı

G 630/3

Zincir kelimesinin gerçek anlamda kullanıldığı şu beyitte de âşık, sevgilinin saçı yüzünden sevdaya düşmüş; eziyet vadisinde zincirini sürüyerek dolaşan dîvâne olmuştur:

Vâdi-i mihtende zencîrin sürür dîvâneym

Zülfün ucundan gelüpdür başa bu sevdâ yine

G 499/4

2.14.6.8. Balta

Hasret, âşığı baştan ayağa parça parça yapan, bağrını yaralayan balta ve kılıç gibidir:

Ser-â-pâ olsa pâre pâre ey Ravzî n'ola bagrum

Kimin cânına irişdürmedi tîg ü teber hasret

G 121/5

2.14.6.9. Tesbih

Türkçe manası Allah'ı zikretmek, onu noksan sıfatlardan münezzehe kılıp ululamak anlamına gelen tesbih; aynı zamanda zikir sayısının belirlenmesi için kullanılan âletin de adı olmuştur.²⁷⁴

Örnek beyitte kehrübâ tesbihinin saman kapma özelliği ile kendi şiirlerinin ilim ehlini çekmesi arasında bağ kuran Ravzî, şiirleriyle övünmüştür:

Kulûb-ı ehl-i 'irfânı n'ola cezb itse ey Ravzî

Senün şi'rün gibi hiç görmedüm ben keh-rübâ haslet

G 126/5

2.14.6.10. Taht

²⁷⁴ Nebi Bozkurt, "Tesbih", *TDV İslam Ansiklopedisi*, DİB Yay., İstanbul, 2011, 511-532.

Hükümdar koltuğu, pâdişâhlık makâmı anlamları olan taht kelimesi divan şiirinde daha çok aşîğın gönlü olarak kullanılmıştır.²⁷⁵

Sevgili için en güzel taht, onu padişâh olarak gören âşîğın gönlüdür:

Değme bir tahta makarr-ı şeh-i devrân olmaz

Gönlümün tahtını gördüm ben o sultâna revâ

G 77/2

Sefer yapmaktan vazgeçmeyen devlet tahtında oturamayacağı ne kadar âşîkâr ise, tehlikeden ve eziyetten korkan âşîkların da aşk şâhı olamayacağı o kadar açıktır:

Şâh-ı ‘ışk olmaz dilâ havf-ı hatardan geçmeyen

Taht-ı devletde karâr itmez seferden geçmeyen

G 439/1

2.14.6.11. Seccâde

Üzerinde namaz kılınan namazlık mânâsının yanında; şeriat, tarikat ve hakikat yoluna girerek bu yolları eksiksiz şekilde uygulayan sâlik anlamlarını da içinde barındıran kelimedir.²⁷⁶

Sarhoşların hocası ve meyhânenin baş kişisinden lütuf ve övgü almak, meyhâneye seccade getirmekle olur:

Alayın dirsene eger pîr-i mugandan himmet

Ravziyâ gel beri mey-hâneye seccâde getir

G 298/5

Zâhidin de meyhânedeki içki içtiği ve kendinden geçerek seccâdeyi şaraba değıştiği eleştirel bir gözle belirtilmiştir:

²⁷⁵ Pala, *age*, 236.

²⁷⁶ Uludağ, *age*, 308.

Kendin yitürdi zâhidi mey-hânedede görün

Seccâdeye değişti şarâbun kabagını

G 638/4

2.14.6.12. İp

Divan şiirinde genellikle sevgilinin saçı; uzun olması, âşıkların bağlanıp asılı kalması gibi benzetmelerden dolayı ipe benzetilmiştir.

Sevgilinin ip gibi olan saçlarının (âşıkların düşmanı olan) rakiplerin boynuna dolanması yakışıklıdır, o saçlarda âşıklar asılı kalıp bağlanmıştır:

Ahibbânı ser-i zülfünde bend it

Yaraşmaz gerden-i a'dâda ol ip

G 113/2

Âşıklar, sevgilinin karşısında kendi cânından bahsetmeye utanırlar; çünkü onlar, sevgilinin ip gibi saçında canıyla oynayan canbaz gibidir:

Rîsmân-ı zülfüne cân oynaruz cân-bâzveş

'Âşıka cânân önünde cânın anmak 'ârdur

G 217/2

2.14.6.13. Mıkraz (Makas)

Kesici bir alet olan makas²⁷⁷ birkaç beyitte hem gerçek hem mecaz anlamda kullanılmıştır:

Ravzî'ye göre Peygamber Efendimizi yok sayan kişinin dili, yokluk makası ile kesilmelidir:

Mikrâz-ı lâyle keserin Ravziyâ dilin

Her kim ki lâ dir ise bizüm Mustafâ'muza

²⁷⁷ Devellioğlu, *age*, 647.

G 570/5

Sevgilinin cilve makasıyla yasemin kokulu saçını kesmesi, umutsuzluğa düşen âşık için kendi ömründen ömür gitmesi gibidir:

Kesüp mikrâz-ı şîveyle ser-i zülf-i semensâsın

Hayâtumdan beni me'yûs idüp 'ömrüm kesensin sen

G 444/3

Âşığın gönlünü perişan edip onu bülbül gibi inleten şey, sevgilinin kendi saçlarını makasla kesmesidir:

Ser-i zülfün mikrâz ile kesdi didi ol gonce

Seni sünbül gibi hâtır-perîşân eyleyen budur

G 225/2

2.14.6.14. Terazî

Kelime, hem mahşer günü kurulacak olan mizan ve burç terazisi hem de ölçü aleti anlamına gelmektedir.²⁷⁸

Âşığın döktüğü gözyaşları Karadeniz ve Akdeniz'in suları ile birdir. Bu durum göz terâzisi ile doğru ölçülür, gözle görülür şekilde açıktır:

Göz terâzûsı ile gör niçedür ey Ravzî

Eşk-i çeşmümle benüm Karadeniz Akdeniz

G 335/5

2.14.6.15. Çekiç ve Örs

Demir dövmek için kullanılan bu iki nesneye örnek beyitte mecâzî mânâ yüklenmiştir.

Eziyet çekicinin örsü olmak istemeyen âşıkların cefâ çekici gibi olan sevgiliye müptelâ olması lâzımdır:

²⁷⁸ Pala, *age*, 325.

Sindân olam diyen kişi mihnet çekicine

Bencileyin cefâ çekici mübtelâ gerek

G 407/2

Felek demirci olduğunda, feleğin âşıklara gönderdiği belâlar çekiç; aşk yolunda fedâ edilen baş da örs yerine geçer:

Her dem mihnet çekicin salsa haddâd-i felek

Kelle-i ‘uşşâk-ı ser-gerdân olur sindân ana

G 12/3

2.14.6.16. Ustura

Tıraş olmakta kullanılan alet, bir beyitte kendinden bahsettirmiştir:

Usturanın, sevgilinin (çok olan) ayva tüylerini yok etmesi âşığa şaşkınlık vermiştir:

Mahv itdi hatt-ı yâri bir san‘at ile bir bir

Ravzî ‘acâyib işler var imiş usturada

G 532/5

2.14.6.17. Lenger

Ravzî'nin cânı aşk deniziyle tanışalı teni gemi, âhı çapa, gözyaşı da deniz olmuştur:

Âşinâ olalı bahr-ı ‘ışk-ı cânuyla ben

Ten sefine âh lenger eşk deryâdur bana

G 23/3

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

XVI. asırda yaşayan Ravzî'nin Divanı'ndan yola çıkarak dönemin sosyal hayat unsurlarını incelediğimiz ve ilgili başlıkları derlediğimiz çalışma sonucunda elde edilen bulgu ve değerlendirmeler şu şekildedir:

Edincikli Ravzî Divanı'nın incelenmesi iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde XVI. yüzyıl toplum hayatı hakkında bilgiler sunulurken ikinci bölümde Divan incelemesi yapılmıştır. Divanda, âşık, rakip ve sevgili olmak üzere üç kişi, yirmi altı yerleşim merkezi, otuz bir meslek; yirmi yedi âdet, inanış-ritüel ve uygulama, açıklaması yapılan altı atasözü ile beş deyim, üç kumaş, on altı giyecek, on sekiz mekân, altı müzik aleti, üç yiyecek, dört içecek, altı meyve, üç çeşit para, üç çeşit spor, üç hastalık, dört tedavi yöntemi, bir tedavi mekânı, dört aydınlatma eşyası, iki mutfak eşyası, altı savaş aleti, dört süs eşyası, sekiz adet yazı ve yazı takımlar ve bunların dışında kalan on yedi diğer eşya tespit edilmiştir. Kısa açıklamalar yapılarak konu ile bağlantılı beyitler künyeleri ile birlikte tez metninde yerini almıştır. Verilen birçok beyitte Ravzî'nin yaşadığı yörenin ağız özelliklerini yansıtan kelime ve söylemler de tespit edilmiştir. Ortaya konan başlıklar ve seçilen beyitlerin açıklamaları yapılırken şiir ve tarih arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmuş, dönemin siyâsî ve sosyal unsurları da değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin toplum hayatında önemli yeri olan din ve tasavvuf ilişkisi Ravzî'nin gazellerine de yansımış; dîni-tasavvufî öğelerin yanı sıra âdet, inanış ve ritüeller de eserde yerini almıştır. Edincikli Ravzî, gözlem gücünü sadece dîni ve tasavvufî olgular için kullanmakla kalmamış; hem doğduğu şehrin hem de gezdiği yerlerin mimarisini, güzelliklerini şiirlerinde yaşatmıştır. Aynı zamanda Kerbelâ matemleri, eğlence hayatı, şenlikler, mutfak kültürü, giyim-kuşam, atasözleri ve deyimler gibi kültür unsurları da Ravzî'nin şiirlerinde yerini almıştır. Ravzî yaptığı incelemeleri divanına yansıtırken de ağırlıklı olarak teşbih ve mecazlar olmak üzere diğer söz sanatlarından, mazmunlardan da faydalanmıştır.

Yapılan bu çalışma, klasik divan şiiri tahlillerine göre farklılık göstermektedir. Klasik divan tahlillerinde şiirle bağlantılı bütün kavram ve imgeler incelenirken, sosyal unsurlarla ilgili çalışmamızda şiirin hayata yansıyan yönleri ele alınmış şiir ile toplumsal unsurlar arasındaki bağ ortaya çıkarılmıştır. Gazellerdeki sosyolojik kavram

ve anlamları barındıran beyitler çalışmaya dâhil edilerek XVI. yüzyıl sosyal hayatı günümüz bakışıyla incelenmiştir.

Çalışma sonucunda Divan Edebiyatı'nın sadece âşık, sevgili ve rakib etrafında şekillenen, hayattan kopuk bir sanat anlayışından uzak olan bir sanat olmadığı görülmüş; divanda sosyal hayat unsurlarıyla ilgili birçok alt başlık tespit edilmiştir. Ravzî'nin sosyolojik alanda bu kadar başarı sağlamasında hem gezip gördüğü şehirlerin güzelliklerine, mimâri, tarihî ve sosyal unsurlarına divanda yer vermesine hem de şehrengiz türünde verdiği eserlerle, benimsediği Mahallîleşme akımının etkisi büyüktür. Bu sayede Ravzî, Divan Edebiyatı için “toplumdan kopuk, saray edebiyatı” benzetmelerinin oldukça yersiz olduğunu göstermiş, XVI. yüzyıl Osmanlı'sının sosyal portresini şiir ve tarihle bağlantılı bir şekilde çizmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey (1995). *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri.I-II* (Haz.: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Akan, S. L. (2007). *Safranbolu Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Akdağ, M. (1999). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*. Ankara: Barış Yayınları.

Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (2000). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Akün, Ö. F. (1994). “Divan Edebiyatı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul: Divantaş Yayınları.

And, M. (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Arseven, C.E. (1950). *Sanat Ansiklopedisi III*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Arslan, M. (2000). *Divan Şiirinde Satranç ve Satranç Islahatları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Arslan, M. (2000). *Divan Şiirinde Tavla ve Tavla Islahatları*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artun, E. (1998). “*Adana Mutfak Kültürü. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar*.” Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

Atabeyoğlu, C. (1985). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydemir, Y. (2007). *Ravzî Dîvânı*. Ankara: Birleşik Kitabevi.

- Aydemir, Y. (2007). "Ravzî'nin Edincik Şehrengizi", *Gazi Türkiyat Dergisi*, 1.
- Aydın, H. (2010). *Cevrî Divanı'nın Tahlili*. Doktora Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Aydüz, S. (2011). "Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi." *Tarih Okulu Dergisi*, 10.
- Başaran, U. (2013). "Divan Şiirinde Ashab-ı Kehf ve Raşid'in Ashab-ı Kehf Mesnevisi." *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. Erzurum, 50, 342-344.
- Baykara, T. (2003). "Lala", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara: TDV Yayınları.
- Bilgili, A. S. (2011). "Tebriz", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bolak, O. (1950). *Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü*, İstanbul: İstanbul Matbaacılık.
- Bozkurt, N. (2011). "Tesbih", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, V, İstanbul: DİB Yayınları.
- Buyruk, İ. E. (2015). *Bağdatlı Rûhî Divanı'nda Sosyal Hayat*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Cantay, G. (2014). *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârü's-Şifâları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları.
- Çağrı, M. (2013). "Vesvese", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, İstanbul: DİB Yayınları.
- Çelebioğlu, A. (1994). *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*. Ankara: MEB Yayınları, 32.
- Çeltik, H. (1998). *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Devellioğlu, F. (2009). **Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**. Ankara: Aydın Kitapevi.

Erzen, M. H. (2012). “Ravzî Dîvanı’nda Yerlilik”, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (23), 215-234.

Erzen, M. H. (2013). “Divan Őirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahısların Kullanımına İyi Bir Örnek: Nev’iz’ade Atayî Divanı”, *Turkish Studies*, 8 (4), 835-854.

Faroqhi, S. (2011). **Osmanlı Kùltürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla**. (Çev: Elif Kılıç). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Goeje, M. J. (1978). “Arabistan”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gürsoy, D. (2004). **Tarihin Süzgecinde Mutfak Kùltürümüz**. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Güven, Ö. ve Hergüner, G. (1999). “Türk Kùltüründe Avcılığın Temel Dayanakları”, *PAÜ Eğitim Fakùltesi Dergisi*, (5), 33-46.

Halaçoğlu, Y. (1991). **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**. Ankara: TTK Yayınları.

Halm, A. (1918). **Musikî ve İnsan**. (Çev.: Rûhi Kalender), *dergiler.ankara.edu.tr.*, 265-272.

İdriz, E., Uysal, E. (2009). “Üsküp’te Müslümanlar: Dînî ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, 18 (1). 591-608.

İlgürel, M. (1993). “Celâli İsyancıları”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul: TDV Yayınları.

İlgürel, M. (2003). “Levent”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII, İstanbul: TDV Yayınları.

İnalçık, H. (2000). **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnalcık, H. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. (Çev: Ruşen Sezer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İpekten, H. (1996). *Divan Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İpşirli, M. (1993). "Cellat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, VII, İstanbul: TDV Yayınları.

İsen, M., Macit. M. (2011). *XVI. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

İsen, M., Horata, O., Macit, M., Kılıç, F., Aksoyak, İ.H. (2009). *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde Spor*. (Eds. Kemal Çiçek ve Cem Oğuz). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kaplan, Y., Poyraz, Y. (2010). "Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımında Oyunlar." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (15), 152-172.

Karpuz, E. (1999). *Anadolu Türk Mimarisinde Mekan Olarak Mutfak ve Osmanlı Dönemi Örnekleri* (Ed.: Güler Eren). Ankara: YT Yayıncılık.

Karaman, F. ; Karagöz, İ. ; Paçacı, İ. ; Canbulat, M. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB Yayınları.

Kartal, A. (2001). "Abâ", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. VII, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kaya, B. A. (2013). "Yahyâ Efendi, Zekerriyyâzâde" *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları. 43.

Kazıcı, Z. (2010). *Osmanlı'da Toplum Yapısı*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Kemikli, B. (2007). "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 19-36.

Kiel, M. (2001). "İştib", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIII, İstanbul: TDV Yayınları.

Kılıç, A. (2012). *Şifâhanelerde Mimari Yapı, Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*. (Ed. Abdullah Kılıç). İstanbul: Diasan Basım.

Koçu, R. E. (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Koncu, H. (2010). “Bir Kelimenin İzinde: Klasik Türk Şiirinde ‘Levend’ Üzerine Bazı Düşünceler.” *Turkish Studies*, 5 (3), 421-426.

Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahli*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kurtuluş, R. (2002). “Arap Edebiyatında Kerbelâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 272-273.

Kut, G. (2010). “16. ve 17. Yüzyıl Türk Edebiyatına Toplu Bakış”. *Acâibü'l-Mahlûkât Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 2, İstanbul: Simurg Yayınları, İstanbul, 102-104.

Küçük, S., Yıldırım, A., Demirel, Ş. (2004). “İlk Klasik Dönem (1512-1600) Nazım”. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Lewis, R. (1973). *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Âdetler ve Gelenekler)*. (Çeviren: Mefkure Poroy). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Mantran, R. (1999). “Irak (Osmanlı Dönemi)” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIX, İstanbul: TDV Yayınları.

Mazıoğlu, H. (1983). “Türk Edebiyatı- Eski (XVI. yy)”, *Türk Ansiklopedisi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Mengi, M. (2006). *Eskü Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Mete, O. (2009). *Şifalı Bitkiler Ansiklopedisi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Nezir, S., Tayfur, M.(2002). “Batı Trakya Mutfak Kültürü II.” *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar Dergisi Yayınları*.

Okuyucu, C. (2006). *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: L&M Yayınları.

Onay, A.T. (2013).*Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (Haz: Cemal Kurnaz). Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Ortaylı, İ. (2001). “Kadı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIV, Ankara: TDV Yayınları.

Öğüt, S. (1996). “Hacc ile İlgili Fıkhî Hükümler” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, İstanbul: TDV Yayınları.

Özbilgen, E. (2007). *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özkarslı, Ş. Y. (2004). “Gömlek”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, III, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Özkoçak, S. (2010). “Kamusal Alanın Üretim Sürecinde Erken Modern İstanbul Kahvehaneleri”. *Osmanlı Kahvehaneleri Mekân-Sosyalleşme İktidar*. İstanbul:Kitap Yayınevi. 17-35.

Öztekin, Ö. (2004). “Kaba” *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 4 (2), 240.

Öztekin, Ö. (2004). *18. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztel, M. (2018). “Osmanlı Devletinde Kalpazanlık ve Sahte Para: Kalpazanlığın ve Tedavül Eden Kalp Paraların Osmanlı Ekonomisine Etkileri.” *Akademik Araştırmalar ve Çalışma Dergisi*, 10(18), 304-317.

Öztoprak, N. (2010). “Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme.” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4, 103-154.

Öztuna, Y. (1998). *Osmanlı Devleti Tarihi-2- Medeniyet Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Öztürk, N. (2011). *Saray Penceresinden 14-15. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Paçacı, İ. (2006a). “Namaz”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.

- Paçacı, İ. (2006b). “Zekat”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Paçacı, İ. (2006c). “Hacc”, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: KapıYayınları.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Reyhanlı, T. (1983). *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Samancı, Ö. (2013). “Osmanlı Kültüründe Ekmeğin Simgesel Anlamları.”. (Çeviren: Özge Açikkol). *Yemek ve Kültür Dergisi*. İstanbul: Çiya Yayınları, 32, 72-77.
- Sefercioğlu, M. N. (2001). *Nev’î Divanı’nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1958). *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: İskit Yayınevi.
- Sirel, Ü. (1991). “Mutfak”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, II, İstanbul: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Sözer, V. (1986). *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi. I-II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şavkay, T. (2000). *Osmanlı Mutfağı*. İstanbul: Şekerbank Yayınları.
- Şemseddin Sâmi (2009). *Kâmus-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1965).“Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I” *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 4, 1-81.
- Şeyh Gâlib (2006). *Hüsn ü Aşk*. (Çev. Muhammed Nur Doğan). İstanbul:Yelkenli Yay.

Taşdoğan, A. D. (2008). *Konut Mobilyasının Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Gaziantep Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

TDK (2005). *Türk Dil Kurumu Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Türkmen, M. N. (2013). *Osmanlı'da Av Kültürü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Türkmen, M. N. (2009). "Osmanlı'da Av Seferleri." *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 7(1), 147-166.

Uludağ, O. Ş. (1991). *Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi*. (Sadeleştiren: İlder Uzel). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Uzun, M. (2002). "Türk Edebiyatında Kerbelâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, Ankara: TDV Yayınları.

Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul:Paradigma Yayıncılık.

Ünsal, Y. (1999). *Türk Okçuluğu*. (Ed.Dursun Ayhan). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Ünver, A. S. (1952). *Fatih Devri Yemekleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Üstüner, K. (2007). *Divan Şiirinde Tasavvuf*. Ankara: Birleşik Kitapevi.

Yelten, M. (1989). "Nev'i-zâde Atâyî'nin Sohbetü'l-Ebkârı ve İçindeki Atasözleri İle Deyimler." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1985*, 171-191.

Yeniterzi, E. (1999). "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Hususlar." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4, 87-103.

Yeniterzi, E. "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri." *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3 (15), 301-334.

Yıldırım, N. (2009-10). “Osmanlı İmparatorluğunun Gelişim Sürecinde İlaç Hazırlayıp Satan Esnaf ve Sağlıkçılar.” *Osmanlı Bilim Araştırmaları*. 11(2), 273-279.

Yılmaz, F. (2014). “Divan Edebiyatında Nakş ve Nakkaş 1: İlk Yüzyıllar.” *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 12, 13-28.

Yiğit, İ. (2008). “Ribat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXV, İstanbul: DİB Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://www.gezenadam.com/flora/AI.php?ID=376> (Erişim Tarihi:18.05.2019)

<http://www.ozanyarman.com/files/musikicalgilar.pdf> (Erişim Tarihi: 21:05:2019)

DİZİN

A

Abdal, 10, 30
Acem, 7, 8, 12, 13, 15, 55, 122
Aden, 23
Anadolu, 12, 6, 7, 8, 10, 15, 18, 20, 37,
79, 105, 106, 114, 127, 130, 156,
157, 158
Arabistan, 22, 23
Âşık, 9, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 32, 40, 45,
52, 53, 56, 58, 59, 60, 67, 76, 81, 82,
83, 84, 91, 99, 101, 104, 113, 114,
116, 126, 127, 129, 141, 146, 147
Aşk, 38, 39, 40, 41, 44, 52, 55, 59, 102,
125, 126, 127, 130, 152, 161
Atasözü, 9, 10, 1, 64, 65
Avcılık, 11, 118
Ayna, 100, 137

B

Bağdat, 14, 11, 12
Bâliş, 146
Balta, 148
Bayrakçı, 43
Bayram, 98, 158
Bedahşân, 17, 18
Bezm, 102, 103, 104, 128, 130, 144

C

Câme, 44, 45, 76, 77, 86
cefa, 3, 45, 84, 91, 102, 132, 133, 134
Cennet, 77
Cübbe, 79, 88

Ç

Çarşı, 95
Çekiç, 38, 151
Çeng, 10, 103, 104
Çerâg, 130
Çin, 16

D

Dâman, 78
Defter, 139, 140, 141
deyim, 2, 67, 68
Dinar, 117
Dirhem, 117
Divan, 2, 3, 9, 2, 4, 5, 8, 11, 17, 18, 24,
25, 39, 41, 42, 44, 53, 75, 81, 82, 90,
93, 94, 100, 108, 109, 110, 115, 119,
121, 122, 123, 128, 130, 134, 135,
147, 150, 154, 155, 157, 158, 159,
160, 162
Dükkân, 96

E

Edincik, 2, 9, 1, 9, 10

Ekonomik, 9, 11, 13, 95, 115, 162

Elbise, 76

Etek, 78

Eziyet, 146, 151

F

Felek, 20, 38, 43, 133, 152

Ferman, 142

G

Gömlek, 81, 82

güreş, 118, 120

H

Hac, 48, 49

Hamam, 94

Hançer, 135

Hararet, 123

hasta, 40, 49, 51, 58, 63, 93, 104, 124,
126, 146

Hatip, 31

Helva, 107

Hırka, 85

Hızır, 12, 57, 59

Hil'at, 80

Horasan, 15, 17

Hûri, 53

I

Irak, 11, 22

Isfahan, 13

İ

İp, 150

İstanbul, 12, 13, 14, 2, 8, 9, 10, 11, 13,
15, 18, 22, 24, 28, 36, 37, 43, 46, 49,
55, 64, 75, 77, 80, 87, 93, 95, 97, 100,
106, 107, 115, 119, 120, 121, 127,
130, 137, 138, 145, 155, 156, 157,
158, 159, 160, 161, 162

İştib, 10, 11

K

Kabâ, 79

Kadeh, 144

Kadı, 9, 27, 28

Kağıt, 141

Kalkan, 132

Kayıısı, 113

Ken'ân, 21, 22

Kerbela, 51, 162

Kılıç, 13, 127, 132, 145, 156, 158

Kına, 138

Kırım, 21

Kitap, 93, 139, 159

Köle, 45

Külâh, 87, 88

Kültür, 13, 8, 9, 19, 78, 79, 82, 86, 104,
106, 119, 121, 123, 127, 155, 156,
158, 159, 160, 161, 162

La'l, 110, 125, 144

Lala, 28

Lenger, 152
Leşker, 28, 29
Levend, 29, 158
Libâs, 76, 77, 78
Lûgat, 28, 142, 156

M

Makas, 150
mâristan, 127
Meclis, 30, 58, 100
Mescit, 89
Meyhâne, 94
Mısbah, 129
Mısır, 12, 11, 19, 20, 108
mizan, 151
mum, 98, 100, 128, 129, 130
Murg, 119
Mutrip, 43

N

Nakd, 116, 145
Namaz, 10, 47, 160
Narenc, 112
Ney, 10, 101
Nikâb, 87

O

Ok, 121, 134
Okçuluk, 121
Osmanlı, 11, 12, 13, 7, 10, 11, 12, 13,
15, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 37,

46, 47, 75, 76, 77, 80, 89, 93, 94, 95,
97, 106, 107, 112, 115, 116, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 126, 127,
130, 132, 137, 145, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 160, 161, 162

Otağ, 94

Ö

Örs, 151

P

Pâdişâh, 8, 13, 25, 97, 118
Para, 115, 116, 160
Peşmîne, 85
peygamber, 21, 57, 59, 61
peygamberin, 21, 50, 56, 61, 104
Pîr, 35, 88, 101, 137
Pirâhen, 81
Pirâmen, 86
Pister, 61, 145, 146
Portakal, 112

R

Rakip, 6, 136
Ravzî, 2, 3, 9, 10, 11, 1, 2, 9, 11, 14, 23,
24, 25, 28, 31, 32, 36, 40, 42, 46, 47,
48, 52, 53, 54, 55, 63, 64, 65, 66, 77,
80, 81, 83, 84, 85, 86, 95, 98, 101,
122, 133, 134, 136, 140, 141, 142,
143, 144, 147, 148, 149, 151, 152,
153, 154, 155, 156
Rebâb, 10, 105

Ribat, 91

Risâle, 141

Ritüel, 9, 10

S

Sadrâzam, 26

Sâki, 41

Saray, 80, 97, 160

Satranç, 121, 155

Sâzende, 43

Seccâde, 149

Semer kand, 20, 21

Sevgili, 2, 5, 6, 24, 42, 45, 55, 56, 81,
88, 91, 98, 120, 121, 132, 133, 135,
139, 141, 142

Sikke, 116

Spor, 9, 11, 118, 157

Sûfi, 32, 33, 34, 86, 131

Sürme, 138

süs, 11, 82, 128

Ş

Şâir, 10, 14, 20, 21, 23, 29, 55, 95, 117

Şal, 84

Şam, 14, 18, 19

Şarab, 110

şarap, 32, 35, 66, 102, 107, 110, 111,
112, 131, 144

Şeker, 20, 61, 108

Şeyh, 1, 13, 36, 55, 85

şifa, 40, 41, 110, 124

şifâhâne, 127

T

Tabip, 39, 123

Tâc, 76, 83, 84

Taht, 149

Tanbur, 10, 102

Tarak, 137

Tebrîz, 14, 15

tedavi, 11, 122, 123, 125

Tefe'ül, 59

Tekke, 90, 97

Tellâk, 44

Terazi, 151

Tesbih, 148

Timar, 124, 125

U

Ustura, 152

Ü

Üsküp, 14, 10, 157

V

Vâ'iz, 31, 32

Vâli, 27

Vesvese, 63

Vezer-i Âzam, 26

Y

Yaka, 74, 86

Yastık, 146

Yatak, 145

yay, 24, 46, 120, 121, 134, 135

yazı, 11, 91, 128, 141

Yemen, 23

Yusuf, 19, 22, 27, 82, 157

Z

Zâhid, 31, 32, 34, 44, 94, 101, 126

Zekât, 48

Zincir, 147

Zindan, 92

Zünnâr, 81

ÖZGEÇMİŞ

Soyadı,Adı : DENİZ, Damla
Uyruğu :T.C.
DoğumTarihi ve Yeri 11.11.1992, Ladik
Telefon :05060651765
Faks : -
E-mail :damlaklkn@hotmail.com

Eğitim

Derece

EğitimBirimi

Mezuniyet Tarihi

Lisans

Anadolu Üniversitesi- Eskişehir

19.06.2013

İşDeneyimi

Yıl

Yer

Görev

2015

Şehit Ersan Sancı Anadolu Lisesi

Edebiyat Öğrt.

YabancıDil

İngilizce

Yayınlar

-

Hobiler

Masa Tenisi Oynamak

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

27/08/2019

Tez Başlığı / Konusu:

Ravzî Divanı'nda Sosyal Hayat

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 188 sayfalık kısmına ilişkin, 26/08/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %18 (on sekiz) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

27/08/2019

Damla DENİZ

Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Damla DENİZ

Öğrenci No :159201233

Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Programı : Eski Türk Edebiyatı

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN

Dr. Öğretim Üyesi M.Halil ERZEN

27/08/2019

**ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR**

27/08/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü